

Aneta Jegier, Beata Szurowska

PROGRAM EDUKACJI WCZESNOSZKOLNEJ

Koordynator zespołu projektowego
Krzysztof Chrobot

Redakcja
Anna Kołat

Korekta
Halina Stykowska

Projekt okładki
Sebastian Bulski, Agnieszka Klimczak

Skład i łamanie
Paweł Kowalski

© Copyright by Wydawnictwo JUKA-91 Sp. z o.o.

ISBN 978-83-7253-821-5

Warszawa 2011

Wydawnictwo JUKA-91 Sp. z o.o.
ul. Jutrzenki 118, 02-230 Warszawa
Tel. 22 381 72 07, faks 22 381 72 10
Infolinia 800 650 300
e-mail juka@juka.edu.pl
www.juka.edu.pl

Spis treści

Wstęp	5
1. Ważne aspekty rozwoju psychoruchowego małych uczniów.....	7
2. Charakterystyka społecznego funkcjonowania dzieci w młodszym wieku szkolnym	14
3. Nieprawidłowości w rozwoju dzieci	20
4. Rola nauczyciela we współczesnej szkole.....	25
5. Wybrane metody wspomagania rozwoju dzieci	31
6. Motywowanie dzieci do nauki	37
7. Kontakty nauczyciela z rodzicami uczniów	46
8. Cele edukacji wczesnoszkolnej i zadania szkoły	49
9. Ramowy plan nauczania	51
10. Założenia programowe i organizowanie procesu edukacyjnego w klasach I–III z pakietem <i>Skarby</i>	52
11. Rozkład materiału w klasach I–III.....	63
Załączniki	106

*Wychowawca w pracy z dziećmi powinien być ogrodnikiem.
Dobry ogrodnik nie będzie się starał zmienić lilii w różę.
Ogrodnik zachwyca się każdą rośliną. Nie wyciąga on roślin po to, by rośły.
Pozostawia to działaniom czasu, światła, słońca i wody, troszcząc się jedynie
o zaspokojenie wszystkich potrzeb rosnącej rośliny.*

Lucie Ryan

Wstęp

Pierwszy etap edukacyjny – czyli edukacja wczesnoszkolna – jest szczególnie ważnym okresem w życiu człowieka. Wtedy kształtują się pierwsze nawyki i podstawy związane z uczeniem się i życiem szkolnym.

Spróbujemy wyobrazić sobie sześciolatnie dziecko, które wkrótce ma zostać uczniem. Jest trochę przestraszone, bo przecież taka duża ta szkoła i wszystko wygląda inaczej niż w przedszkolu. I nauczyciel będzie inny, i w klasie znajdzie się tylko kilku kolegów z dawnej grupy przedszkolnej.

Mały uczeń potrzebuje zainteresowania, często opieki i wprowadzenia w ten nowy, obcy świat. Rola nauczyciela polega między innymi na tym, żeby pomóc dziecku oswoić szkolną przestrzeń.

Mały uczeń ma swoje wyobrażenie o szkole, ale nie wie dokładnie, co go w tej szkole spotka. To oczywiście rodzi obawy. Nasz pierwszoklasista ma też swoje szkolne marzenia – bardzo chce być dobrym uczniem. Chce, żeby nauczyciel i rodzice byli z niego dumni. A to nie zawsze jest takie proste.

Nauczyciel zna możliwości i potrzeby swoich podopiecznych. Wie, że uczniowie są różni, nie można od nich wymagać, aby w tym samym czasie przyswoili te same treści i umiejętności. Potrafi tak zaplanować proces edukacyjny, aby dziecko z radością i poczuciem „umiem”, „potrafię” codziennie chciało uczyć się więcej.

Mając przewodnika w postaci serdecznego nauczyciela, mały uczeń z radością będzie przychodził do szkoły. Pierwsze, dobre szkolne doświadczenia będą fundamentem pod jego przyszłą edukację i całe życie. To duża odpowiedzialność, ale dobry nauczyciel wie o tym i – jak dobry ogrodnik – nie chce zamieniać lilii w różę. Mądry pedagog stwarza optymalne warunki do rozwoju. A po-

tem z dumą i radością patrzy, jak jego uczniowie radzą sobie w życiu. Takiemu nauczycielowi uda się wychować ludzi, którym w życiu będzie dobrze.

Założeniem programu edukacji wczesnoszkolnej oraz pakietu *Skarby* jest stworzenie dzieciom pomocy edukacyjnego między przedszkolem a szkołą, który pozwoli im w bezpieczny, przyjazny sposób odnaleźć siebie w nowej roli – w roli ucznia.

1. Ważne aspekty rozwoju psychoruchowego małych uczniów

Czym jest rozwój dziecka i co na niego wpływa?¹ Rozwój – z danie M. Żebrowskiej² – polega na stopniowym kształtowaniu się różnych procesów i trwałych właściwości psychicznych w toku działalności samego dziecka w określonych warunkach i dzięki wychowawczemu oddziaływaniu na dziecko osób dorosłych.

Zgodnie z poglądami J. Piageta³ rozwój po znawczy człowiek przebiega w sposób nieodwracalny w stałej sekwencji stadiów. Jego istotą jest rekonstrukcja i reintegracja w częściej sposobów myślenia i kształtowanie się nowych, bardziej adekwatnych i bardziej zrównoważonych struktur poznawczych. Rozwój to ciągły proces zmian, który przebiega w ściśle określonym porządku. Począwszy od urodzenia, przez dorosłość schematy stale się rozwijają wtedy, kiedy dziecko działa w swoim otoczeniu – jak twierdzi J. Piaget – dokonuje się wówczas proces asymilacji, akomodacji i równoważenia⁴. Skutkiem tych procesów są przemiany intelektualne. Nowe schematy nie zastępują poprzednich, ale są do nich włączane, co powoduje zmiany jakościowe⁵. Tak więc każdy nowy krok jest oparty na poprzednich doświadczeniach i z nimi zintegrowany.

Dziecięcy rozwój uwarunkowany jest wieloma czynnikami, które można podzielić na dwie podstawowe grupy. Do pierwszej należą uwarunkowania genetyczne, z którymi dziecko przychodzi na świat. Do drugiej grupy należą czynniki

¹ Odpowiedź na postawione pytanie podaje z a: A. Mikler-Chwastek, *Dziecięce preferencje jako wyznacznik wspomagania rozwoju*, niepublikowana praca doktorska, APS, Warszawa 2006.

² M. Żebrowska, *Przedmiot i początki psychologii rozwojowej*, [w:] *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży*, PWN, Warszawa 1982, s. 22.

³ Szczegółowy opis stadiów rozwoju podaje J. Piaget, *Narodziny inteligencji dziecka*, PWN, Warszawa 1966.

⁴ Asymilacja nie powoduje zmian schematów, lecz wpływa na ich rozbudowę i stanowi w ten sposób czynnik rozwoju. Natomiast w trakcie akomodacji schematy ulegają zmianie tak, aby pasowały do nowych bodźców. Oba te procesy muszą jednak podlegać równoważeniu, które pozwala na włączenie zewnętrznego doświadczenia do wewnętrznych schematów. Por. J. Piaget, *Narodziny inteligencji dziecka*, PWN, Warszawa 1966, s. 185. Por. także B. J. Wadsworth, *Teoria Piageta. Poznawczy i emocjonalny rozwój dziecka*, WSiP, Warszawa 1998, s. 30–31.

⁵ Schematami nazywał Piaget struktury poznawcze lub umysłowe, dzięki którym człowiek przystosowuje się intelektualnie do otoczenia oraz je organizuje. Schematy są psychicznymi strukturami lub procesami, które adaptują się i zmieniają wraz z rozwojem umysłowym; Piaget J., *Narodziny inteligencji dziecka*, PWN, Warszawa 1966, s. 18.

zewnętrzne, które oddziałują na człowieka. Należą do nich chociażby: żywienie, zaspokajanie różnego rodzaju potrzeb biologicznych, sen. Do tej grupy należą wszystkie zewnętrzne oddziaływania, a proces uczenia odgrywa tu bardzo ważną rolę⁶. Uczenie się prowadzi do powstawania często trwałych zmian w zachowaniu, myślach i uczuciach człowieka⁷. Te zmiany to rezultat poprzednich doświadczeń, są też one swoistym budulcem, dzięki któremu powstają kolejne schematy poznawcze. Zgodnie z poglądami konstruktywistów⁸ dzieci pokonują kamienie milowe rozwoju, przystosowując się do otoczenia. Konstruują wiedzę poznawczą czy społeczną poprzez naturalny proces uczenia. Owo „naturalne uczenie się” jest wtedy całkowicie zgodne z rozwojem i stanowi jego część. Oczywiście niezbędne jest odpowiednie i rozsądne wzmacnianie tego procesu⁹.

Rozwój psychoruchowy dziecka sześciolatniego

Dzieciństwo jest szczególnym okresem w życiu każdego człowieka. Według M. Kielar-Turskiej „człowiek rozwija się przez całe życie, ale jednak to, co nabył w dzieciństwie, pozostaje zasadniczą wytyczną na dalszy ciąg jego nieraz zmiennej i burzliwej historii”¹⁰.

Rozwój psychoruchowy dziecka obejmuje wszystkie jego sfery: fizyczną, ruchową, poznawczą i emocjonalno-społeczną. Istnieje wzajemna zależność między rozwojem poszczególnych sfer. Na przykład rozwój ruchowy wpływa na poszerzanie doświadczeń poznawczych, które warunkują prawidłowy rozwój intelektualny, emocjonalny i społeczny.

Rozwój fizyczny

Dziecko sześciolatnie ma średnio 117 cm wzrostu i waży 21 kilogramów. Jego sylwetka staje się smuklejsza, wydłużają się kończyny, zmniejsza się ilość tkanki tłuszczowej. Głowa jest niemal tej samej wielkości co głowa dorosłego człowieka, jednak proporcje czaszki są inne – rozwija się część twarzowa: szczęki, zmienia ułożenie, powiększają się zatoki oboczne nosa¹¹. Wzmacnia się kośćci i mięśnie, kształtują się naturalne krzywizny kręgosłupa.

⁶ Por. E. Gruszczyk-Kolczyńska, E. Zielińska, *Wspomaganie rozwoju umysłowego czterolatków i pięciolatków*, WSiP, Warszawa 2004, s. 19–20.

⁷ R. J. Stenberg, *Wprowadzenie do psychologii*, WSiP, Warszawa 1999, s. 118.

⁸ J. Piaget, E. Bruner, L.S. Wygotski.

⁹ B. J. Wadsworth, *Teoria Piageta. Poznawczy i emocjonalny rozwój dziecka*, WSiP, Warszawa 1998, s. 170.

¹⁰ M. Kielar-Turska, *Zmiany rozwojowe w okresie dzieciństwa*, „Wychowanie w przedszkolu”, 2005, nr 3, s. 132.

¹¹ H. Nartowska, *Rozwój sprawności ruchowych*, [w:] *Vademecum nauczyciela sześciolatków*, WSiP, Warszawa 1977, s. 19.

Zwiększa się również wydolność serca i płuc, co powoduje większą wydolność organizmu do wysiłku fizycznego¹².

Dziecko w ogólnie dobrym stanie zdrowia jest odporne na zmęczenie, zdolne do większego wysiłku fizycznego i intelektualnego, co ułatwia mu funkcjonowanie w szkole.

Rozwój ruchowy

Dziecko sześciolatnie staje się coraz zręczniejsze, panuje nad swoimi ruchami, które stają się celowe i przystosowane do wykonywanego zadania. Automatyzacji ulegają niektóre podstawowe ruchy, np. marsz, bieg, podskoki, co powoduje ich większą płynność i swobodę¹³.

W zakresie ruchów postawno-lokomocyjnych sześciolatek potrafi zachować przyjętą postawę ciała, skakać na jednej nodze, stać na palcach z zamkniętymi oczami przez kilka sekund. Świadczy to o dobrej koordynacji statycznej, czyli umiejętności zachowania ciała w równowadze. Dziecko sześciolatnie sprawnie biega, zachowując przy tym zharmonizowane ruchy rąk i nóg, właściwe unoszenie kolan i w wydłużanie kroku. Umie skakać na jednej nodze, skakać w dal, wzwyż, pokonywać skokiem niskie przeszkody.

W zabawach ruchowych chętnie wykonuje ćwiczenia równoważne, ćwiczenia polegające na wspinaniu się i zeskokach z małych wysokości. Osiągany przez dzieci stopień koordynacji ruchowej umożliwia im jazdę na rowerze, hulajnodze, łyżwach, nartach, co jest wyrazem utrzymywania ciała w równowadze dynamicznej¹⁴.

W zakresie koordynacji w zrozkowo-ruchowej sześciolatek wykonuje różnorodne prace plastyczne – sprawnie rysuje, maluje, lepi, wycina, wykonuje różnorodne prace konstrukcyjne. Jest samodzielny – potrafi się ubrać, zapiąć guziki, zawiązać sznurowadła, prawidłowo posługiwać się sztucami.

Postępujący w trakcie rozwoju dziecka proces lateralizacji trwa do 6 roku życia, kiedy to ustala się przewaga stronna ruchowych czynności dziecka. U większości dzieci występuje dominacja prawej strony ciała nad lewą. O lateralizacji jednorodnej mówimy wtedy, gdy cała strona ciała (oko, ręka, noga) pracują sprawniej niż strona przeciwna¹⁵.

Sześciolatek potrafi wykonać skomplikowane zadania ruchowe polegające na przyswojeniu kilku umiejętności ruchowych i połączeniu ich w kombinację ruchową, co wymaga dobrej koordynacji, precyzji i szybkości ruchów. Jest to nieodzowne dla osiągnięcia dobrych rezultatów w nauce pisania.

¹² M. Przetacznikowa, G. Makiełto-Jarza, *Psychologia rozwojowa*, op.cit., s. 90.

¹³ A. Klim-Klimaszewska, *Pedagogika przedszkolna*, Polski Instytut Wydawniczy, Warszawa 2005, s. 34.

¹⁴ H. Nartowska, *Rozwój sprawności...*, op.cit., s. 24.

¹⁵ E. Marek, K. Nadrowska, *Diagnoza gotowości dziecka do podjęcia nauki szkolnej*, WSiP, Warszawa 2010, s. 11.

Prawidłowy rozwój ruchów rąk – tempo, sprawność, odporność na zmęczenie, płynność ruchów oraz koordynacja wzrokowo-ruchowa, to umiejętności, od których zależy opanowanie odpowiedniego poziomu grafomotorycznego, który jest niezbędny do nauki pisania¹⁶.

Mimo wykazywanej przez dziecko w tym wieku sprawności ruchowej nauczyciel sześciolatek powinien pamiętać o przestrzeganiu zasad obowiązujących w klasie I. Po 15 minutach zajęć w ławce widać bowiem wyraźnie zmęczenie dzieci, np. kręcenie się na krześle w celu zmiany pozycji. Pamiętajmy więc o częstej zmianie nie tylko miejsca, ale i aktywności małych uczniów.

Rozwój poznawczy

Procesy poznawcze to najważniejsze czynniki umożliwiające dziecku orientowanie się w otaczającym świecie. W dużej mierze mają tło emocjonalne i odruchowy, mimowolny charakter, przebiegają bez udziału – lub z nieznacznym udziałem świadomej motywacji¹⁷. Pomiędzy spostrzeżeniami, uwagą, pamięcią, mową a myśleniem dziecka zachodzą nierozrwalne związki, a „ich przeobrażenia w toku rozwoju zależą od wielu czynników wewnętrznych i zewnętrznych, takich jak aktywność własna dziecka, wyposażenie biopsychiczne czy wpływ środowiska społecznego”¹⁸.

U dziecka sześciolatniego **dominują spostrzeżenia wzrokowe i słuchowe**. Coraz lepiej odbiera ono bodźce z otoczenia i właściwie reaguje na bardziej złożone sygnały.

Właściwe dla tego wieku jest jeszcze spostrzeganie całościowe (globalne), lecz dziecko jest zdolne do przeprowadzenia analizy i syntezy danego materiału – rozpoznaje i prawidłowo różnicuje zarówno kształty konkretnych przedmiotów, jak i pojedyncze kształty geometryczne oraz złożone z nich całości (wzory do budowania z klocków lub układanki z mozaiki)¹⁹. Zauważa różnice i podobieństwa między przedmiotami czy obrazkami, dorysowuje brakujące szczegóły ilustracji. Dostrzega różnice nie tylko kształtów figur, znaków literopodobnych, ale również zależności przestrzenne między ich elementami, np. prawo – lewo, góra – dół. Możliwość rozpoznawania i różnicowania bodźców wzrokowych pozwala mu na odróżnianie liter i cyfr²⁰. Spostrzeżenia dziecka sześciolatniego stają się bardziej zorganizowane i upo-

¹⁶ B. Janiszewska, *Społeczna dojrzałość szkolna*, „Wychowanie w Przedszkolu”, kwiecień 2007, s. 7.

¹⁷ A. Klim-Klimaszewska, *Pedagogika przedszkolna*, op.cit., s. 35.

¹⁸ B. Jugowski, *Psychologia rozwojowa dla rodziców. Wiek przedszkolny*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1982, s. 59.

¹⁹ M. Bogdanowicz i inni, *Dobry start – wielka podróż. Program wychowania przedszkolnego dla klasy 0.*, Wyd. Harmonia, Gdańsk 2004, s. 8.

²⁰ B. Janiszewska, *Sześciolatek, czy już gotowy do szkoły?*, „Pomagamy uczyć”, nr 2/2008, s. 3.

rządkowane – potrafi opisać obrazek, gdyż zauważa przedstawione na nim czynności i zdarzenia²¹.

Wzrasta również jego wrażliwość słuchowa. Rozwija się słuch muzyczny – rozpoznaje dźwięki pochodzące z najbliższego otoczenia, rozróżnia: siłę, barwę, wysokość i liczbę dźwięków; rytmicznie klaszcze, tupie w takt muzyki, reaguje ruchem na kierunek linii melodycznej²². Doskonali się słuch fonematyczny – stanowiący podstawę opanowania umiejętności pisania i czytania. Dziecko sześciolatnie odbiera, utrać samia i różnicuje dźwięki mowy. Rozróżnia w wyrażach o podobnym brzmieniu, wysłuchuje zdania w mowie powiązanej, w wyrażach w zdaniach, sylaby w wyrazach, odróżnia jedną głoskę od drugiej i wysłuchuje głoski w wyrazach²³.

U sześciolatka dominuje **uwaga mimowolna**. Stopniowo kształtuje się **uwaga dowolna**, umożliwiająca słuchanie dłuższych opowiadań, oglądanie edukacyjnych filmów, koncentrowania się na tym, co mówi druga osoba. Stopień koncentracji i skupienia uwagi dowolnej jest zależny w dużej mierze od indywidualnych cech dzieci, zwłaszcza od temperamentu. Dzieci spokojne łatwiej i dłużej koncentrują się na podjętej czynności niż dzieci żywe i ruchliwe²⁴.

Umiejętność skupienia uwagi na jednym obiekcie oraz czas jej skupienia i kierowanie nią ma wpływ na przyswajanie wiedzy i wykonywanie zadań stawianych dziecku w szkole. Dlatego szczególnie na poziomie edukacji zintegrowanej nauczyciel powinien pracować nad rozwijaniem tej sprawności u uczniów.

W szóstym roku życia pojawia się u dziecka **pamięć dowolna**, czyli zdolność do świadomego zapamiętywania i przypominania. Rozwijają się zarówno pamięć świeża, jak i trwała. Sześciolatek dobrze przyswaja materiał sensowny, lepiej zapamiętuje treść obrazków oraz czynności ruchowo-manipulacyjne. Dziecko sześciolatnie jest zdolne również do zapamiętywania intencjonalnego, np. wierszyka, piosenki lub roli w przedstawieniu. Stopień trwałości pamięci wzrasta, gdy dziecko bierze w zdarzeniach bezpośredni udział i gdy towarzyszą temu pozytywne emocje²⁵.

Pamięć jest funkcją poznawczą, która odgrywa ważną rolę w procesie czytania. Daje dziecku możliwość odwołania się do własnej wiedzy, stosownie do wymogów tekstu. Pamięć słuchowa i wzrokowa pozwala zapamiętać i odtworzyć

²¹ M. Przetacznikowa, G. Makiełło-Jarza, *Psychologia rozwojowa*, op.cit., s. 99.

²² B. Jugowar, *Psychologia rozwojowa dla rodziców. Wiek przedszkolny*, op.cit., s. 23.

²³ D. Emiluta-Roza, *Wspomaganie rozwoju mowy dziecka w wieku przedszkolnym*, Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej, Warszawa 2006, s. 21.

²⁴ M. Przetacznikowa, G. Makiełło-Jarza, *Psychologia rozwojowa*, op.cit., s. 103.

²⁵ H. Nartowska, *Rozwój funkcji poznawczych*, [w:] *Vademecum nauczyciela sześcioletków*, WSiP, Warszawa 1977, s. 37.

poznane znaki graficzne, zapewnia również ciągłość myślowego przetwarzania informacji.

Mowa dziecka sześciolatka jest poprawna pod względem artykulacyjnym. Poprawne wymawianie głosek umożliwia dokonywanie analizy i syntezy głoskowej, koniecznej do nauki czytania i pisania. Sześciolatek posługuje się swobodnie mową potoczną, używając w wszystkich częściach mowy i złożonych form gramatycznych. Buduje zdania złożone z 5–7 słów z uwzględnieniem czasów i przypadków. Jego wypowiedzi są tym pełniejsze, im bardziej jest ono zainteresowane ich tematem, emocjonalnie ustosunkowuje się do ich treści. Zdolność budowania wypowiedzi umożliwia dziecku coraz pełniejsze wyrażanie swoich wrażeń, zamiarów i planów. Dziecko sześciolatnie zadaje dużo pytań wynikających z potrzeby poznania świata i zrozumienia praw nim rządzących²⁶. W okresie przedszkolnym dziecko mówi nie tylko wtedy, gdy chce coś zrobić, ale także w czasie swej aktywności. Z czasem posługuje się mową jedynie w fazie planowania czynności, a następnie mowa przekształca się w czynność wewnętrzną – myślenie, służące do kierowania własnym działaniem²⁷.

Myślenie jest czynnością obejmującą takie procesy, jak: planowanie, przewidywanie, projektowanie, odkrywanie, ocenianie, rozumienie czy wnioskowanie.

M. Przetacznikowa wyróżnia trzy szczeble tego procesu:

- myślenie sensoryczno-motoryczne (zmysłowo-ruchowe);
- myślenie konkretno-wyobrażeniowe (typowe dla dzieci przedszkolnych);
- myślenie pojęciowe (abstrakcyjne, zwane słowno-logicznym lub symbolicznym)²⁸.

Natomiast J. Piaget wyodrębnia:

- stadium sensoryczno-motoryczne (0–2 rok życia);
- stadium przedoperacyjne (2–7 rok życia);
- stadium operacji konkretnych (7–11 rok życia);
- stadium operacji formalnych (od 11 roku życia)²⁹.

Dziecko sześciolatnie znajduje się w stadium przedoperacyjnym, w którym dominuje myślenie konkretno-wyobrażeniowe, czyli treści mają charakter wyobrażeń. W tym wieku pojawia się funkcja symboliczna, czyli zdolność re-

²⁶ M. Bogdanowicz i inni, *Dobry start...*, op.cit., s. 8.

²⁷ B. Jugowar, *Psychologia rozwojowa dla rodziców. Wiek przedszkolny*, op.cit., s. 59.

²⁸ M. Przetacznikowa, *Wiek przedszkolny*, [w:] *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży*, (red.) M. Żebrowska, PWN, Warszawa 1976, s. 419–422.

²⁹ B. J. Wadsworth, *Teoria Piageta. Poznawczy i emocjonalny rozwój dziecka*, WSiP, Warszawa 1998, s. 72–107.

prezentowania przedmiotów i zdarzeń za pomocą symboli (zabawa, rysunek, mowa). Zabawa symboliczna sześciolatka staje się uporządkowana, dzieci używają wielu przedmiotów zastępczych, przyjmują role i związane z nimi reguły. Dziecko w trakcie zabawy buduje własne światy (dom, sklep, miasto), poznaje wiele ról społecznych (mamy, lekarza itp.).

Reprezentacja symboliczna wiąże się z rozwojem procesów intelektualnych. Stopniowo wzrasta zdolność do analizy i syntezy, na przykład językowej, oraz uogólniania na podstawie istotnych cech i właściwości, a także abstrahowania. Dziecko sześciolatnie wykazuje już pewien krytycyzm. Dostrzega niedoręczności na obrazkach lub w historyjkach, błędy, nielogiczności i niekonsekwencje w wypowiedziach kolegów oraz dorosłych. W rozwiązywaniu problemów posługuje się metodą prób i błędów, szukając rozwiązania w sposób przypadkowy, intuicyjny³⁰.

W tym okresie zaczyna się przełom między myśleniem nieodwracalnym a odwracalnym. Dziecko odkrywa, że dla określonej operacji istnieje jej odwrotność. Potrafi logicznie uporządkować zdarzenia powiązane następstwem czasowym i relacjami przyczynowo-skutkowymi.

Myślenie ma charakter synpraktyczny, czyli jest ściśle związane z działalnością dziecka. Czynności umysłowe wywodzą się z działalności praktycznej wymagającej planowania, zastosowania odpowiednich środków i wybrania metod działania korzystnych dla osiągnięcia zamierzonych celów. Poprzez uświadamianie sobie tego wszystkiego dziecko stopniowo przechodzi proces interioryzacji myślenia, czyli uwewnętrzniania czynności zewnętrznej.

Właściwy poziom myślenia jest warunkiem zrozumienia przyswajanej wiedzy i jej wykorzystywania, czyli warunkiem procesu uczenia się w szkole³¹.

³⁰ M. Bogdanowicz i inni, *Dobry start...*, op.cit., s. 8.

³¹ B. Janiszewska, *Spółeczna dojrzałość szkolna*, op.cit., s. 10.

2. Charakterystyka społecznego funkcjonowania dzieci w młodszym wieku szkolnym

Rozwój społeczny nierozdzielnie związany jest z rozwojem emocjonalnym. Wielu nauczycieli niepokoi fakt małej dojrzałości emocjonalnej uczniów. Warto zatem przeanalizować szczególnie zmiany dokonujące się w rozwoju emocjonalno-społecznym dzieci.

Rozwój emocjonalno-społeczny

Sześciolatka charakteryzuje znaczna równowaga uczuciowa. Jest on przeważnie pogodny, pozytywnie nastawiony do otoczenia, jego nastrój nie ulega częstym zmianom. Dziecko w tym wieku emocjonalnie angażuje się w to, co dzieje się wokół niego, zdolne jest do współbrzmienia (syntonii) uczuciowej – rozpoznaje stany uczuciowe innych i dostosowuje się do nich³².

Konflikty pojawiające się w zabawach są krótkotrwałe, ponieważ dziecko dostosowuje swoje zachowanie do oczekiwań kolegów. Pojawiające się bunt i opór w sytuacjach społecznych, wymagających podporządkowania się oczekiwaniom i wymaganiom otoczenia, łagodnieją, gdy dziecko zrozumie, jaki jest cel podjętych działań oraz racjonalne powody stawianych wymagań. U dziecka sześciolatniego tworzą się uczucia wyższe: estetyczne, patriotyczne, humanistyczne³³. Odstopnia rozwój emocjonalno-społeczny o zależy funkcjonowanie dziecka w szkole, to jak adaptuje się do nowego otoczenia, odnajduje w nowej grupie rówieśniczej, reaguje na pozytywne lub negatywne uwagi, jest wytrwałe, systematyczne, obowiązkowe i czyni motywację do nauki.

Zmiany w społecznych doświadczeniach dziecka

Wiek sześciu lat niesie ze sobą szereg zmian społecznych, do których dziecko musi się przystosować. Rozpoczynając naukę w szkole podstawowej i wkraczając tym samym w nowe, szersze środowisko społeczne, zostaje ono postawione w konieczności przekształcenia swojego dotychczasowego świata przeżyć, czerpanych głównie w toku zabawy – w świat szkolnych obowiązków i zadań związanych z nauką³⁴.

W społecznych doświadczeniach dziecka pojawiają się zmiany tak ogromne i ważne, że – aby sobie mogło ono z nimi poradzić – musi wykazać się osiągnięciem pewnego poziomu dojrzałości społecznej. Ta dojrzałość powinna przejawiać się umiejętnością radzenia sobie z nowymi sytuacjami, poja-

³² A. Klim-Klimaszewska, *Pedagogika przedszkolna*, op.cit., s. 38.

³³ H. Nartowska, *Rozwój emocjonalno-społeczny*, [w:] *Vademecum nauczyciela sześciolatków*, op.cit., s. 42.

³⁴ B. Harwas-Napierała, J. Trempała (red.), op.cit., s. 155.

wiającymi się w trakcie szkolnej nauki oraz umiejętnością zaadaptowania się w nowym środowisku.

Czas wkroczenia przez dziecko w pr ogi szkolnej społeczności t o ten moment w życiu, kiedy większego znaczenia nabierają jego kontakty z rówieśnikami, słabną natomiast i rozluźniają się w pewien sposób więzi dziecka z rodziną. **Pierwsza klasa stanowi moment przełomowy, w którym dziecko napotyka wiele trudności, starając się przyzwyczaić do nowych obowiązków.** W kolejnych latach szkoła staje się przede wszystkim terenem do codziennych spotkań, rozmów oraz kontaktów z koleżankami i kolegami. To właśnie wejście w grupę rówieśniczą staje się z jednej strony głównym zadaniem rozwojowym dziecka w tym wieku, z drugiej zaś jest dla niego jedną z wielu potrzeb społecznych.

Ich realizacja warunkuje nabycie określonych kompetencji społecznych, które pozwolą dziecku na zaistnienie wśród kolegów i koleżanek i osiągnięcie w gronie rówieśników satysfakcjonującej pozycji społecznej.

W miarę zacieśniania się koleżeńskich relacji dziecku zaczyna coraz bardziej zależeć na ich utrzymaniu. Coraz większego znaczenia nabierają opinie kolegów, którzy stają się wzorcami do naśladowania. Szkoła staje się przestrzenią, w której dokonuje się socjalizacja jednostki przez rówieśników, obszarem kształtowania się psychiki dziecka w ścisłej relacji z grupą rówieśniczą³⁵.

Kontakty koleżeńskie z nowymi osobami – zarówno te nawiązywane na terenie klasy szkolnej, jak i poza nią – stanowią dominujący temat dziecięcych rozmów w młodszym wieku szkolnym. Angażują myśli i działania dziecka.

Obcując z nowymi, ważnymi dla siebie osobami spoza środowiska domowego, które z upływem czasu w coraz bardziej znaczący sposób zaczynają wpływać na dziecięce zachowanie, jednostka wypracowuje sobie własne wzorce. One zaś zaczynają zastępować wzorce przekazywane do tej pory przez rodzinę.

Szkoła to miejsce, w którym jednostka ma możliwość uczestniczyć w praktycznym treningu ról społecznych. Zapoznaje ona dziecko z pojęciem normy oraz uczy posłuszeństwa wobec norm powszechnie obowiązujących. Ponadto stwarza ona dzieciom wiele okazji do doskonalenia swojej umiejętności rozpoznawania oraz zachowywania się w sposób adekwatny do norm w wymaganych w określonej sytuacji społecznej.

Nabywanie kolejnych umiejętności społecznego funkcjonowania odbywa się w ścisłym związku z różnorodnymi formami podejmowanej przez dziecko aktywności, zarówno tej opartej na bliskiej relacji z drugą osobą, jak i tej, wymagającej współdziałania z większą liczbą osób³⁶.

³⁵ Ibidem, s. 148.

³⁶ Ibidem, s. 148.

Do kompetencji społecznych, które w sposób szczególny ulegają rozwojowi w tym okresie, należą:

- lepsza orientacja w rzeczywistości społecznej;
- doskonalenie wiedzy o ludziach i zjawiskach w życiu społecznym;
- nabywanie umiejętności społecznego wnioskowania;
- pogłębianie wiedzy z zakresu różnorodnych ról i zachowań społecznych oraz realizacja tych zachowań w określonych sytuacjach życia społecznego;
- umiejętność komunikowania się z innymi ludźmi;
- okazywanie i doświadczanie przyjaźni;
- podporządkowywanie się potrzebom innych i kierowanie zespołem³⁷.

Dla dziecka znajdującego się na początku szkolnej edukacji szczególnie trudna staje się sytuacja, kiedy musi ono przjąć komunikat adresowany przez nauczyciela do całej klasy. Trudność ta wynika z nie wystarczającej jeszcze umiejętności dziecka do rozpatrywania własnej osoby w dwóch płaszczyznach – jako indywidualnej jednostki i zarazem jednego z wielu członków klasy szkolnej³⁸.

Szkoła daje więc uczniom możliwość ciągłego doskonalenia swoich kompetencji w zakresie komunikacji. Jest miejscem, gdzie w zakres komunikacyjnej wrażliwości dziecka wchodzi także umiejętność nadawania i odbierania informacji przeznaczonych dla całej grupy, w której funkcjonowaniu ono uczestniczy.

Szczególne znaczenie społeczne ośrodka i w spóldziałania z innymi ludźmi w rozwoju poszczególnych funkcji intelektualnych podkreślał m.in. L. Wygotski, który podejmowanie dwustronnych relacji z innymi uważał za podstawę procesu doskonalenia każdej kompetencji społecznej.

Dziecko poprzez naśladowanie rówieśników podejmuje różnorodne formy aktywności w młodszy wiek, co stanowi okazję do nabywania oraz doskonalenia różnych umiejętności. Uczestnicząc w zabawach z innymi i obserwując ich, dziecko realizuje czynności, którym często samodzielnie nie byłoby w stanie sprostać ze względu na swój zbyt słaby rozwój poznawczy lub emocjonalno-społeczny.

Znaczenie akceptacji ze strony rówieśników

Z każdym kolejnym rokiem nauki, coraz bardziej uwidacznia się wśród uczniów potrzeba zaistnienia w gronie rówieśników. Poczucie odrzucenia oraz przekonanie o swojej dość niskiej atrakcyjności dla kolegów i koleżanek może w negatywny sposób wpłynąć na sposób funkcjonowania jednostki w świecie społecznym oraz ogólny rozwój jej osobowości³⁹.

³⁷ Ibidem, s. 148.

³⁸ Ibidem, s. 148.

³⁹ M. Cywińska, *Przyjaźń i konflikty*, „Życie Szkoły”, nr 1/ 2005, s. 4.

Liczne publikacje naukowe wykazują ścisłą zależność między odnoszonymi sukcesami lub ponoszonymi porażkami na płaszczyźnie grupowego życia a poczuciem kompetencji oraz akceptacją i uznaniem ze strony rówieśników⁴⁰.

Z badań przeprowadzonych w 1997 roku przez M. Deptułę wynika, że stopień zaakceptowania jednostki przez klasę zależy w dużej mierze od jej osiągnięć dostrzeganych przez dane środowisko społeczne⁴¹.

Doznawanie niepowodzeń oraz odbieranie sygnałów o niskiej atrakcyjności czy ignorowanie przez grupę w znaczący sposób zmniejsza szanse dziecka na jego społeczne uczestnictwo. Czynniki te mogą wpływać na obniżenie samooceny dziecka. Przeżycia takie zniechęcają je do podejmowania jakichkolwiek działań. Wszystko to prowadzi jednostkę w kierunku utrwalania postawy wyuczonej bezradności oraz wzmacniania bierności społecznej, która z kolei potęguje uczucie osamotnienia.

Doświadczenia społeczne wpływają negatywnie na rozwój emocjonalny dziecka, jednocześnie kształtując jego postawy wobec innych na całe życie. Niepowodzenia społeczne sprawiają, że dziecko kształtuje w sobie przekonanie iż brak zainteresowania jego osobą przez rówieśników jest w pewien sposób zasłużony. Narastający niepokój przed odrzuceniem wykształca w dziecku postawę dystansu, na którą rówieśnicy w odpowiedzi reagują podobnie. W efekcie jednostka odczuwa w grupie brak bliskich osób i utwierdza się w przekonaniu, że jest niekochana⁴². Im bardziej zaś nasilają się tego typu odczucia, tym bardziej utrwała ona w sobie te zachowania, które uniemożliwiają zdobycie popularności.

Utrzymujący się przez dłuższy czas brak rówieśniczego zainteresowania, rozwija społeczną bierność jednostki, wzmacnia nieśmiałość w społecznych relacjach, potęguje uczucie niższości, a w rezultacie może także doprowadzić do wykształcenia różnych form społecznego niedostosowania.

Z upływem lat spędzonych w szkole, dziecięce przyjaźnie coraz bardziej odznaczają się wzajemnością, obustronnością oraz podtrzymującym daną relację zrozumieniem. Mimo to, że kłótnie i nieporozumienia występują nadal z dużym nasileniem i mogą stanowić przyczynę zerwania przyjaźni, dzieci tworzące dany związek koleżeński są bardzo świadome swojej potrzeby rówieśniczego kontaktu, dbają o jego jakość, zwracają większą niż do tej pory uwagę na potrzeby drugiego człowieka⁴³.

Oslabienie dziecięcego egocentryzmu, charakterystycznego dla wcześniejszych etapów rozwojowych, daje możliwość zrezygnowania z niektórych własnych dą-

⁴⁰ B. Harwas-Napierała, J. Trempała (red.), op.cit., s. 150.

⁴¹ M. Deptuła, *Szanse rozwoju psychospołecznego dzieci w zmieniającej się szkole*, Wyd. Uczelniane Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Bydgoszcz 1997, s. 174.

⁴² Ibidem, s. 151.

⁴³ H. Bee, *Psychologia rozwoju człowieka*, Wyd. „Zys i S-ka”, Poznań 2004, s. 303.

zeń na rzecz pragnień przyjaciela. Większa wrażliwość na drugiego człowieka i umiejętność emocjonalnego reagowania w kontakcie z nim, decyduje o tym, że między przyjaciółmi stają się bliższe i silniejsze. Ponadto u dzieci w młodszym wieku szkolnym znacznie wzrasta umiejętność angażowania się we wzajemne wymiany oraz zdolność do wyjaśniania nieporozumień.

Etapy stopniowego rozwoju społecznego dzieci w młodszym wieku szkolnym

Społeczna świadomość dzieci kształtuje się dzięki możliwości uczestniczenia w różnorodnych relacjach z rówieśnikami, a także z osobami w innym niż one wieku.

Zmiany zachodzą w zakresie odbierania i rozumienia świata społecznego i oddziałują na całość funkcjonowania uczniów, także poza klasą szkolną. Dlatego tak ważne w życiu dzieci są także kontakty w ramach tworzących się samorządnie grup nieformalnych.

Kierunek rozwoju tej świadomości określa E. B. Hurlock⁴⁴. Definiuje go jako przechodzenie od egocentryzmu do pogłębiania przez jednostkę umiejętności społecznego obcowania w kontakcie z drugim człowiekiem, nabywania przez nią nowych pojęć społecznych i wdrażania takich form społecznego działania, które są zgodne z normami obowiązującymi w grupie, w której ona funkcjonuje.

Etapy stopniowego rozwoju społecznego jednostki to:

- Okres przejściowy, oparty na procesie adaptacji w grupie, trwający od 6.–7. roku życia do 8.–9. roku życia i definiowany także jako okres „grup przelotnych”⁴⁵.

Grupa przelotna charakteryzuje się nie wielką liczbą członków, najczęściej dwóch, trzech osób, reprezentujących tę samą płęć, natomiast cel utworzenia takiej grupy wynika z chęci podjęcia określonej zabawy. Inicjatywa nie leży tu w rękach jednego, konkretnego dziecka, lecz zmienia się w zależności od rodzaju dominującej w zabawie aktywności.

- Okres „paczek” oraz „band” pojawia się wśród dzieci ośmioletnich i dziewięcioletnich i trwa jeszcze, choć w nieco zmienionej formie, jeszcze w okresie dorastania⁴⁶.

Okres ten powstaje pod wpływem narastającej wśród dzieci potrzeby nie tylko przebywania z rówieśnikami, ale także ścisłego z nimi współdziałania. „Paczkę” i „bandę” różnicuje się, uwzględniając kryterium liczebności członków. „Banda” określana jest w literaturze jako szersza grupa społeczna, o charakterze lokalnym i spontanicznym sposobie utworzenia. Powstaje ona bez zgody osób

⁴⁴ [Za:] M. Żebrowska (red.), op.cit., s. 632.

⁴⁵ Ibidem, s. 632.

⁴⁶ Ibidem, s. 632.

dorosłych, ale chęć jej założenia nie zawsze jest podyktowana zamiarem zaprotestowania wobec ich autorytetowi. Jej istnienie jest uwarunkowane w dużej mierze charakterem podejmowanych przez dzieci aktywności.

Zarówno „bandy”, jak i mniejsze „paczki” kształtują w obrębie własnej grupy określone normy, systemy wartości, wyznaczają własne trendy w zakresie zainteresowań i mody. Zapewniają swoim członkom poczucie przynależności do określonej społeczności rówieśniczej, dają poczucie bezpieczeństwa i możliwość realizacji na płaszczyźnie życia społecznego⁴⁷.

⁴⁷ Ibidem, s. 633.

3. Nieprawidłowości w rozwoju dzieci

Rozwój każdego dziecka uwarunkowany jest czynnikami biologicznymi, środowiskowymi, wpływ na jego rozwój ma proces edukacji oraz aktywność własna. Każde dziecko rozwija się w innym tempie, w odmiennych warunkach środowiskowych, różni się od swoich rówieśników cechami fizycznymi i psychicznymi.

Czynniki te mogą wzmacniać lub opóźniać tempo i rytm rozwoju dziecka oraz wywoływać niepożądane skutki – zaniedbania w rozwoju, zaburzenia i deficyty.

W rozwoju psychofizycznym często występują u dzieci dysharmonie i opóźnienia będące wynikiem nierównomiernego tempa i rytmu rozwoju – w porównaniu z normą mówimy o rozwoju przedwczesnym i rozwoju opóźnionym. Gdy tempo rozwoju jest różne w poszczególnych dziedzinach, mówimy o różnicach w rytmie rozwojowym. Dziecko w różnych sferach może wykazywać rozwój przeciętny, opóźniony, przyspieszony⁴⁸.

Zaburzenia rozwoju psychoruchowego objawiają się nieharmonijnym rozwojem dziecka bądź jego opóźnieniem, co prowadzi do zaburzeń i deficytów danej sfery rozwojowej.

Opóźnienia i deficyty rozwoju ruchowego

Zaburzenia rozwoju ruchowego w zakresie motoryki dużej przejawiają się:

- małą aktywnością ruchową;
- ogólną niezręcznością, brakiem precyzji ruchów;
- brakiem koordynacji ruchów przy współdziałaniu różnych grup mięśniowych;
- unikaniem zabaw ruchowych;
- trudnościami w utrzymaniu równowagi w czasie zabaw i ćwiczeń gimnastycznych (stanie, skakanie na jednej nodze, przejście po równoważni);
- zaburzeniami koordynacji w zrakowo-ruchowej czynnościach, z zabawach odbywających się pod kontrolą wzroku (gra w klasy, rzuty do celu), a także w naśladowaniu demonstrowanego ruchu⁴⁹.

Trudności w zakresie małej motoryki uwiadcniają się poprzez:

- opóźnienie rozwoju praktyki (ruchów narządziowych), brak precyzji ruchów drobnych;
- trudności w czynnościach samoobsługowych, małą samodzielność, zwolnione tempo, niezręczność przy wykonywaniu czynności samoobsługowych;

⁴⁸ S. Włoch, A. Włoch, *Diagnoza całościowa w edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2009, s. 37.

⁴⁹ S. Włoch, A. Włoch, *Diagnoza...*, op.cit., s. 43.

- trudności w budowaniu z klocków;
- niszczenie, upuszczanie zabawek oraz przedmiotów codziennego użytku;
- nieprawidłowe trzymanie ołówka, kredki, pędzla; niechęć do zajęć plastycznych;
- nieprawidłowe posługiwanie się nożyczkami; niezręczne wycinanie, szarpanie papieru;
- [przy nadmiernym napięciu mięśniowym] ruchy mało precyzyjne, „kanciate”, gwałtowne (występuje zbyt silny nacisk ołówka, kredki; często dochodzi do łamania ołówka, kredki oraz darcia papieru); linie rysunku są grube, lecz przerywane, w rysunkach przeważają linie proste (mało lub brak linii kolistych, falistych);
- [przy małym napięciu mięśniowym] trudności z utrzymaniem kredki, ołówka; (linie rysunku są ledwie widoczne, linie proste są nierówne, przerywane lub faliste; przewaga rysunków drobnych, małych);
- niewłaściwe rozmieszczenie rysunku na kartce papieru, rysowanie przedmiotów i postaci małych, nieproporcjonalnych;
- synkinetzie (współruchy) występujące w sytuacjach wymagających wysiłku i precyzji, np. przy rysowaniu występują ruchy tułowia, szyi, głowy, języka);
- trudności w opanowaniu kreślenia szlaczków, odwzorowywaniu określonych kształtów⁵⁰;
- zaburzoną lateralizację, czyli brak funkcjonalnej dominacji jednej z stron ciała, która objawia się:
 - ◊ w lateralizacji słabej i nieustalonej – trudnościami w orientacji w lewej i prawej stronie swojego ciała, orientacji przestrzennej, opóźnionym rozwojem sprawności ruchowej, problemami w odwzorowywaniu kształtów, figur geometrycznych, myleniem liter i cyfr o podobnym kształcie, lecz inaczej ułożonych w przestrzeni;
 - ◊ w lateralizacji niejednorodnej (skrzyżowanej) – występują zaburzenia spowodowane brakiem współdziałania oka i ręki (koordynacji wzrokowo-ruchowej) ujawniają się w czasie rysowania oraz pisania i czytania⁵¹.

Zaburzona lateralizacja wraz z zaburzeniami koordynacji wzrokowo-ruchowej i orientacji przestrzennej powodują, że podczas czytania dzieci przeskakują litery, zmieniają kolejność liter, opuszczają sylaby, wyrazy, przedstawiają cyfry. W czasie pisania pojawia się tzw. pismo lustrzane, litery są niekształtne, brak im właściwych proporcji, nie utrzymują się w liniaturze⁵².

⁵⁰ Op.cit., s. 46–47.

⁵¹ M. Cyran-Prus, E. Matych, *Zaburzenia lateralizacji*, [w:] E. M. Skórek, *Terapia pedagogiczna*, Impuls, Kraków 2007, s. 76–77.

⁵² B. Sawa, *Jeżeli dziecko źle czyta i pisze*, WSiP, Warszawa 1987, s. 75.

Zaburzenia procesów poznawczych

Zaburzenia funkcji wzrokowych powodują trudności z:

- dostrzeganiem różnic i podobieństw między podobnymi, lecz nie takimi samymi przedmiotami, obrazkami, układami przestrzennymi;
- rozpoznawaniem przedmiotów i znaków o podobnej wielkości i kształcie;
- rysowaniem, układaniem, budowaniem według wzoru;
- opisywaniem obrazka, dostrzeganiem małej liczby elementów powoduje trudności ze zrozumieniem treści ilustracji;
- zachowaniem prawidłowego kierunku rysowania wzorów graficznych, szlaczków;
- spostrzeganiem i zapamiętywaniem obrazu graficznego liter i cyfr;
- przyswajaniem pojęć i operowaniem w zakresie stosunków przestrzennych;
- określaniem wzajemnego położenia przedmiotów w przestrzeni;
- wykonywaniem rysunków i czynności konstrukcyjnych wymagających rozpoznawania stosunków przestrzennych⁵³.

Zaburzenia analizy i syntezy słuchowej powodują trudności z:

- rozróżnianiem głosów i odgłosów;
- słuchaniem opowiadań i głośnego czytania;
- zapamiętywaniem i odtwarzaniem: piosenek, wierszy, ciągów wyrazów;
- odtwarzaniem melodii i rytmów piosenek;
- rozumieniem złożonych poleceń słownych;
- wyodrębnianiem wyrazów w zdaniu;
- dzieleniem wyrazów na sylaby oraz składaniem wyrazów z sylab;
- wyodrębnianiem głosek w nagłosie i wygłosie;
- wysłuchiwaniem głosek w wyrazach i scalaniem głosek w całość tworzącą wyraz;
- różnicowaniem głosek o podobnym brzmieniu: t–d, k–g, p–b itp.;
- rozpoznawaniem i tworzeniem rymów;
- analizowaniem struktury fonologicznej wyrazów⁵⁴.

Dziecko **mające mowę opóźnioną lub częściowo zaburzoną** cechuje się:

- późnym wykształceniem się mowy zdaniowej;
- ubogim słownikiem czynnym i biernym;
- utrzymywaniem się mowy niegramatycznej;
- problemami z formułowaniem dłuższych wypowiedzi;
- małą aktywnością werbalną (małomówność, nieśmiałość, niechęć do nawiązywania kontaktów słownych i mowy spontanicznej)⁵⁵.

⁵³ S. Włoch, A. Włoch, *Diagnoza...* op.cit., s. 56–57.

⁵⁴ Op.cit., s. 62.

⁵⁵ Op.cit., s. 66.

Objawami **zaburzeń procesu myślenia** są trudności w:

- dokonywaniu porównań według cech jakościowych i ilościowych;
- z zeregowaniu przedmiotów;
- kojarzeniu faktów (w rzeczywistości i na obrazkach) dotyczących sytuacji spostrzeganych aktualnie z faktami poprzednimi;
- rozumieniem związków zachodzących między przedmiotami i zjawiskami;
- interpretacją obrazków i historyjek obrazkowych;
- rozumieniem instrukcji do gier i układanek;
- rozwiązywaniem zagadek, prostych rebusów;
- rozumieniem pojęć oraz poleceń⁵⁶.

Zaburzenia społeczno-emocjonalne

O **niedojrzałości emocjonalnej** świadczy nasilenie i rodzaj reakcji dziecka odbiegający od normy dla danego wieku. Dzieci te cechuje:

- mała samodzielność i mała aktywność;
- szukanie stałego kontaktu z osobą dorosłą;
- niezdolność do pokonywania najmniejszych trudności;
- płaczliwość, grymaszenie, obrażanie się, wybuchy gniewu;
- egocentryzm, egoizm oraz potrzeba uznania i bycia w centrum uwagi;
- trudności we współdziałaniu z rówieśnikami, popadanie w konflikty;
- niechęć do podporządkowania się określonym regułom;
- brak gotowości podejmowania w zabawach ról mniej atrakcyjnych;
- trudności z podporządkowaniem się do poleceń wydawanych całej grupie;
- ograniczona zdolność do przewidywania następstw swoich czynów⁵⁷.

Zahamowanie emocjonalne, zwane również obojętnością uczuciową, może być połączone z postawą lękową i zahamowaniem rozwoju psychoruchowego. Cechy zachowań dzieci wskazujące na nieprawidłowości w rozwoju emocjonalnym, to:

- nieśmiałość w podejmowaniu decyzji i nawiązywaniu kontaktów;
- niezdolność do nawiązywania kontaktów z osobami dorosłymi;
- zamknięcie się w sobie, smutek, wysoki poziom lęku;
- częste wycofywanie się z zabaw i wykonywanych zadań;
- niepewność swoich możliwości i umiejętności;
- wysoka wrażliwość na ocenę rówieśników i nauczyciela⁵⁸.

Zachowania agresywne u dzieci przyjmują różne formy. Przedmiotem agresji

⁵⁶ Op.cit., s. 70.

⁵⁷ M. Bogdanowicz, *Psychologia kliniczna dziecka w wieku przedszkolnym*, WSiP, Warszawa 1985, s. 193–197.

⁵⁸ S. Włoch, A. Włoch, *Diagnoza...* op.cit., s. 79.

mogą być osoby dorosłe, dzieci, zwierzęta oraz przedmioty. Najczęściej można zaobserwować:

- agresję fizyczną: kopanie kolegów lub przedmiotów, uderzanie lub bicie, rzucanie przedmiotami i niszczenie ich, wyładowywanie gniewu i złości, przeszkadzanie kolegom w zabawie i innych czynnościach;
- agresję słowną: przezywanie, wyśmiewanie, odgrążanie się i zachęcanie do agresji, skarżenie;
- autoagresję: szczypanie się, bicie głową o przedmioty, mówienie o sobie w sensie negatywnym; niezadowolenie z siebie⁵⁹.

Zdolność koncentracji, pamięć, percepcja, sprawność i umiejętność przystosowania społecznego to sfery psychiki dziecka, których zaburzona aktywność znacznie utrudnia prawidłowe funkcjonowanie w roli ucznia. Do nauczyciela należy zauważenie występujących trudności oraz zaproponowanie właściwej pomocy.

⁵⁹ Ibidem, s. 85.

4. Rola nauczyciela we współczesnej szkole

Proces uczenia się dziecka zachodzi na trzech płaszczyznach: uczeń – nauczyciel, uczeń – uczeń, samodzielna praca ucznia. W rzeczywistości szkolnej relacja nauczyciel – uczeń jest niesymetryczna. Nauczyciel w procesie edukacji jest najczęściej postacią nadrzędną, sprawuje władzę nad uczniami i kontroluje zachodzące między nimi relacje⁶⁰.

Etos pracy nauczyciela

Wiadomym jest, że za wychowanie dzieci odpowiadają przede wszystkim rodzice, jednak nie można pominąć faktu, że duży wpływ na wychowanie swych uczniów ma nauczyciel. Należy pamiętać, że wychowawca jest dla dzieci niekwestionowanym autorytetem, szczególnie w klasach edukacji wczesnoszkolnej. Często zdarza się rodzicom usłyszeć od swych pociech: *bo tak mówi nasza Pani*, co w praktyce oznacza: *sprawa nie podlega dyskusji, tak po prostu ma być*. Obok więc „konkretnych cech nauczyciela jako profesjonalnego wychowawcy oraz przekazującego wiedzę, takich jak: kompetentne przygotowanie do zawodu, szeroka wiedza ogólna, umiejętności twórcze, powinien nauczyciel charakteryzować pewien zespół wartości zwany etosem”⁶¹.

Wychowanie jest kształtowaniem człowieka, kierowaniem jego rozwojem, współuczestniczeniem w nim i odpowiedzialnością za ten rozwój, wyposażeniem wychowanka w siłę poznania i w wyrażania swego sądu. Działając tak, szybko przekonamy się, jak bardzo uczniowie zmienili swój sposób wyrażania myśli i uczuć w porównaniu z umiejętnościami, którymi wykazywali się na początku szkolnej ścieżki.

Nie ma obecnie jednego obowiązującego wzoru dobrego nauczyciela. Jednak na pewno pretenduje do niego taki człowiek, który wykorzystuje każdy moment swojej pracy zawodowej i wie, że lekcja to nie tylko 45 minut. Nasza rola zaczyna się w momencie przekroczenia przez dzieci progu szkoły, a kończy wraz z jej ukończeniem. Wykorzystując nadejście sytuacji i kreując własne, kształtujemy świat wartości dzieci. Wraz z uczniami poszukujemy w procesie edukacji uznawanych i przestrzeganych wartości w różnorodnych faktach, zdarzeniach, jak i treściach nauczanego przedmiotu. Mamy cały czas na względzie, że znajomość świata wartości w późniejszym czasie być może zapobiegnie kształtowaniu niewłaściwych postaw społeczno-moralnych u naszych wychowanków.

Niewątpliwie w czasach zaniku opieki dziadków, nie wielkiej ilości czasu poświęcanego dzieciom przez rodziców, mali uczniowie chcą mieć autorytet

⁶⁰ O tym zjawisku pisze A. Janowski, *Uczeń w teatrze życia szkolnego*, WSiP, Warszawa 1989.

⁶¹ J. Moritz, *Rola współczesnego nauczyciela jak o przewodnika w świat wartości ucznia*, [w:] L. Hurlo, *Wokół pytań o współczesnego nauczyciela*, WSP TWP, Warszawa 2001.

i pragną widzieć w nauczycielu człowieka o silnej osobowości, pozytywnych cechach i o silnych zasadach moralnych, który będzie dla nich wzorem do naśladowania.

Kompetencje poznawcze nauczyciela

Często słyszymy głosy o konieczności posiadania przez nauczycieli określonych kompetencji. Część z nich uczący mogą osiągnąć podczas własnej edukacji, jednak po zostały należą samemu wypracować. Dzieci uważają nauczyciela za skarbnicę wiedzy i znaczący autorytet poznawczy, należą tę ufność w wykorzystać, a nie zaprzepaścić.

Do kompetencji wymaganych od nauczycieli niewątpliwie należy wysoki poziom umiejętności językowych i swobodne poruszanie się w obszarach prawidłowości gramatycznych, składniowych i stylistycznych. Niedopuszczalne jest bowiem wpisywanie do dziecięcych dzienniczków informacji z błędami czy niezauważanie błędów w uczniowskich zeszytach.

W centrum zainteresowania małych uczniów znajduje się przyroda żywa i nieżywa. Dlatego istotne jest posiadanie wiedzy przyrodniczej chociaż na elementarnym poziomie (Układ Słoneczny, państwa i ich stolice i in.). Także technika, z której osiągnięciami dzieci stykają się na każdym kroku, budzi wiele pytań. Musimy więc rozumieć podstawowe prawidłowości fizyczne i rozwiązania techniczne, przynajmniej w zakresie sprzętów i zjawisk, z jakimi nasi uczniowie dość często sami się stykają.

Myślenie nowoczesnego nauczyciela powinno więc być:

- refleksyjne, czyli charakteryzujące się badawczym podejściem do własnej pracy;
- zdolne do improwizacji, pozwalające na umiejętne reagowanie w nieoczekiwanych sytuacjach;
- nakierowane na stymulowanie aktywnego uczestnictwa uczniów, szczególnie na takie formy ich udziału w zajęciach, które świadczą o poznawczym zaangażowaniu uczniów;
- ukierunkowane na krytyczną, osobistą i społeczną autorefleksję.

W obecnej rzeczywistości szkolnej zmienia się rola nauczyciela jako organizatora działalności dydaktycznej w szkole. Przestajemy być jedynym źródłem wiedzy. Coraz częściej uczniowie uczą się i zdobywają informacje poza szkołą. Naszym zadaniem pozostaje rola przewodnika, nie tyle przekazywanie wiedzy, ile jej porządkowanie, inspirowanie uczniów do jej zdobywania z różnych źródeł oraz pomoc w jej zrozumieniu. Znakomitym rozwiązaniem wydaje się tu zastosowanie metody projektów.

Podjęcie pedagogiczne

Naszą istotną rolą jest stworzenie odpowiedniego klimatu, sprzyjającego rozwojowi każdego ucznia. Posiadana władza, jaką nie wątpliwie w klasie ma nauczyciel, pozwala, a wręcz upoważnia do ferowania wyroków typu „dobrze” lub „źle”. Pamiętając o odpowiedzialności za słowa, nasza praca wymaga więc stałego wysokiego poziomu koncentracji uwagi, bardzo uważnego słuchania, analizowania tego, co uczeń miał na myśli oraz czasu na rozwianie naszych wątpliwości – zawsze na korzyść dziecka. Czasem brak do takich starań odpowiednich warunków, ale nie może nas to tłumaczyć z popełnionych wobec dziecka niesprawiedliwości.

Podjęcie pedagogiczne to zespół cech osobowych, którymi może się poszczycić dobry nauczyciel. M. Ochmański⁶² na podstawie opinii samych nauczycieli wyróżnił osiem kategorii cech dobrego nauczyciela:

1. Zewnętrzne – prezentuje wysoką kulturę życia codziennego i pracy, dba o swój wygląd zewnętrzny i dobre zdrowie.
2. Umysłowe – jest dobrze przygotowany pod względem merytorycznym i metodycznym do nauczania, posiada wysoką kulturę osobistą i uzdolnienia pedagogiczne.
3. Usposobienie – potrafi wzbudzić zainteresowanie swoją osobą, jest zrównoważony i życzliwie usposobiony do uczniów i kolegów z pracy.
4. Wola – konsekwentny w działaniu i postępowaniu z uczniami, stanowczy i wytrwały w dążeniu do celu.
5. Postawa moralna – sprawiedliwy w ocenie innych osób, charakteryzujący się wysokim wyrobieniem towarzyskim oraz poczuciem własnej godności.
6. Charakter – uczciwy i dyscyplinowany, obowiązkowy i sumienny oraz dokładny, rozważnie i życzliwie podchodzi do spraw uczniów.
7. Postawa pedagogiczna – lubi pracę pedagogiczną, ma umiejętności do współpracy z uczniami, kolegami z pracy oraz potrafi uszanować ucznia i jego godność.
8. Uzdolnienia pedagogiczne – umie zainicjować i zainteresować nauczonym przedmiotem, ma talent pedagogiczny i umiejętności organizacyjne.

Wiemy dobrze, że w żadnym zawodzie nie znajdziemy ideału. Jednak znajdziemy wielu, którzy są bardzo blisko ideału. Warto się zatroszczyć, aby być w ich gronie dla własnego dobra i dobra naszych uczniów.

Wypalenie zawodowe nauczycieli

Jak pokazują wyniki wielu badań dotyczących zjawiska stresu w różnych grupach zawodowych, nauczyciele są szczególnie narażeni na stres.

⁶² M. Ochmański, *Nowe koncepcje psychologiczno-pedagogiczne kształcenia nauczycieli w szkołach wyższych*, Wyd. UMCS, Lublin 1993, s. 92–93.

Stres nauczycielski jest to: „generowanie negatywnych emocji (...) u nauczycieli, którym to emocjom z wykle towarzyszą zmiany biochemiczne i fizjologiczne w organizmie (...), będących rezultatem wykonywanego zawodu i uwarunkowanych percepcją stawianych im wymagań jako zagrażających ich samoocenie i dobremu samopoczuciu, jak też mechanizmem radzenia sobie w celu redukcji spostrzeganych zagrożeń”⁶³.

Gdzie należy szukać przyczyn stresu w zawodzie nauczyciela? K. Konarzewski⁶⁴ uważa, że źródłem stresu w tym zawodzie jest sam zawod. Rola pedagoga we współczesnym świecie jest niejasna, psychologicznie trudna, wewnętrznie niespójna oraz niezgodna z innymi rolami, które są istotne dla nauczyciela. Problematyką stresu w zawodzie nauczyciela zajmowała się również M. K. Grzegorzewska. Z jej badań wynika, że najsilniejszymi czynnikami stresogennymi okazały się: „niejasność roli nauczyciela, obawa o przyszłość zawodową, poczucie niewystarczających kompetencji, brak docenienia i odpowiednich kwalifikacji”.

J. Boyle⁶⁵ wyróżnia pięć wymiarów stresu nauczycielskiego. Są nimi:

- brak zawodowego uznania;
- przeciążenie pracą;
- presja czasu;
- niedostateczne relacje interpersonalne w szkole;
- niewłaściwe zachowanie uczniów.

Ze zjawiskiem stresu nauczycielskiego powiązane jest wypalenie zawodowe, które może się pojawić w wyniku długotrwałego stresu. R. Kretschman⁶⁶ podaje, że amerykański psychiatra H. J. Freudenberger już w 1974 r. opisywał chorobę, której nadał nazwę syndromu wypalenia zawodowego. Według niego jest to stan psychiczny i fizyczny, który z biegiem czasu pojawia się u „osób wykonujących zawody pielęgnacyjno-opiekuńcze, a zwłaszcza u nauczycieli”. Wypalenie zawodowe to proces długotrwały, przebiega w następujących fazach⁶⁷:

1. Za fascynowanie.
2. Stagnacja.
3. Frustracja.

⁶³ M. K. Grzegorzewska, *Stres w zawodzie nauczyciela*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006, s. 54.

⁶⁴ K. Konarzewski, *Nauczyciel*, [w:] *Sztuka nauczania*, PWN, Warszawa 2002, t. 2, s. 148–179.

⁶⁵ J. F. Terelak, *Nauczyciele*, [w:] *Stres zawodowy – charakterystyka psychologiczna wybranych zawodów stresowych*, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2007, s. 239.

⁶⁶ Ibidem, s. 17.

⁶⁷ J. F. Terelak, op.cit., s. 245.

4. Apa tia.

5. Syndrom wypalenia.

J. F. Terelak podkreśla, że wypalenie zawodowe to problem pedagogiczny, bowiem skutki tego zjawiska mogą mieć niekorzystny wpływ na rozwijające się dzieci i młodzież. Pozostając w kontakcie z nauczycielem dotkniętym syndromem wypalenia, może on stać się dla nich negatywnym wzorcem.

Według R. Kretschmanna⁶⁸ charakterystycznymi elementami wypalenia zawodowego są:

- zmęczenie, wyczerpanie;
- brak odczuwanej satysfakcji z wykonywanego zawodu;
- niepokój przed rutyną w zawodzie;
- niska wydajność w pracy;
- niechęć do podopiecznych;
- przedwczesne odejście z pracy.

Jak zatem radzić sobie ze stresem w pracy? R. Kretschmann⁶⁹ wyjaśnia, że obciążenie problemami zawodowymi i prywatnymi będzie mniejsze, jeżeli:

- zadbamy o dobrą kondycję fizyczną, czyli zdrowie;
- będziemy mieć wsparcie społeczne;
- zrównoważymy w swoim życiu fazy pracy i regeneracji;
- zachowamy optymistyczny i realistyczny stosunek do życia, czyli pozwolimy sobie na przeżywanie radości.

Wykorzystując psychologiczne techniki poznawcze, możemy sobie pomóc poprzez:

- stworzenie własnego bilansu: „plusy i minusy mojej pracy”;
- koleżeńskie wsparcie, czyli życzliwa rozmowa z innym nauczycielem o tym, jak on sobie radzi w sytuacjach, z których my nie widzimy wyjścia;
- wyznaczenie konkretnych, szczegółowych celów, jakie nam przyswiecają w pracy;
- przekonywanie siebie, że praca jest tylko częścią naszego życia i błędem jest oczekiwanie, że może ona nadać lub odebrać sens całemu naszemu życiu;
- umiejętności relaksacyjne, dzięki którym potrafimy uspokoić się na bieżąco, zanim nastąpi bardzo silne wzburzenie;
- czas na odpoczynek, czyli wygospodarowanie wśród realizacji obowiązków czasu dla siebie, rzeczywiste wykorzystanie dni wolnych, niepozwalanie sobie wtedy na myślenie o szkole.

⁶⁸ R. Kretschmann, op.cit., s. 17.

⁶⁹ R. Kretschmann, op.cit., s. 139.

Celem edukacji jest wychowanie i kształcenie człowieka twórczego, samodzielnego, potrafiącego dostosować się do zmieniających się warunków rzeczywistości. Dlatego **nauczyciel jest zobowiązany do stymulowania twórczej postawy u swoich uczniów**. Powinniśmy zatem zadbać o innowacyjność i nieszablonowość naszych działań, czyli dostosowywać wymagania do realnej sytuacji wychowawczo-edukacyjnej. Mam tu na myśli odkrywanie nowych rozwiązań oraz tworzenie własnego kreatywnego warsztatu pracy.

Nowoczesna edukacja opiera się na koncepcji aktywności własnej oraz działaniach zespołowych. Zajęcia możemy więc doskonalić poprzez stosowanie różnych metod aktywizujących uczniów. Nie bez znaczenia pozostaje również rola nauczyciela jako przewodnika, który kieruje rozwojem ucznia i wprowadza go w świat kultury, sam jednak musi stać się wzorem propagowanych przez siebie idei. Osobiste wartości nauczyciela odgrywają znaczącą rolę w relacjach nauczyciel – uczeń.

Podsumowując, misja współczesnego nauczyciela nie należy do łatwych. Już na starcie czeka wiele wyzwań do ciągłej pracy nad sobą. Na nauczyciela czeka również podwójna rola, gdyż **ma być dla swoich uczniów wzorem w procesie kształtowania się w wartości oraz przewodnikiem na płaszczyźnie wiedzy i umiejętności**.

5. Wybrane metody wspomagania rozwoju dzieci

W jaki sposób można korzystnie oddziaływać na proces uczenia i jakimi cechami powinien się on charakteryzować? Proces uczenia powinien przebiegać z uwzględnieniem etapów rozwojowych, z których to każdy charakteryzuje się zdolnością do podjęcia przez dziecko określonych działań. Bardzo ważne jest rozpoznanie, na jakim etapie rozwojowym znajduje się dziecko, aby nie dostarczyć mu doświadczeń już niepotrzebnych (bo pewne schematy już powstały) lub jeszcze zbyt trudnych (gdy dostarczany „materiał” nie zostanie wykorzystany do budowy schematów). W tym celu konieczne jest przeprowadzenie diagnozy i na tej podstawie ustalenie indywidualnego tempa i poziomu rozwoju⁷⁰.

Proces uczenia małych dzieci trzeba organizować nie tylko w taki sposób, aby mieć na uwadze indywidualny poziom rozwoju, ale również **strefę najbliższego rozwoju**⁷¹. Zdaniem L. S. Wygotskiego⁷², ważne jest to, co dziecko potrafi wykonać z pomocą, dzięki naśladownictwu. Dziecko – budując schematy poznawcze – ma już pewną wiedzę i umiejętności. To, co dziecko potrafi wykonać samodzielnie, jest wskaźnikiem dojrzałości jego zdolności. Do ustalania tych kompetencji wykorzystujemy różnego typu testy i sprawdziany rozwoju, gdyż dziecko podchodzi do realizacji wyznaczonych w nich zadań samodzielnie⁷³. Strefę najbliższego rozwoju ustalamy na podstawie tego, co dziecko już potrafi wykonać samodzielnie i tego, co potrafi wykonać we współpracy poprzez naśladowanie.

Istotną kwestią pozostaje dopasowanie procesu uczenia do strefy najbliższego rozwoju. Jeśli dostarczymy wiedzę do budowy schematów, którą dziecko i tak już opanowało, nie uda nam się zintensyfikować jego rozwoju. Natomiast, gdy doświadczenia będą ponad strefą najbliższego rozwoju, zniechęcimy dziecko do podejmowania wysiłku.

Trzeba pamiętać o tym, aby proces uczenia odbywał się w odpowiednich warunkach. Bardzo ważne, jeśli nie najważniejsze, jest stworzenie odpowiedniej atmosfery do pracy, wytworzenie prawidłowego bezpiecznego kontaktu emocjonalnego. Dobór zadań powinien być zgodny z możliwościami dziecka, a czas pracy dostosowany do jego możliwości wysiłkowych. Jednocześnie należy stopniowo wydłużać czas koncentracji uwagi na zajęciach oraz motywować dziecko przez zachętę i pochwałę do podejmowania coraz trudniejszych zadań.

Dziecko bywa często wręcz zalewane potokiem nowych, dodatkowych atrak-

⁷⁰ A. Mikler-Chwastek, op.cit.

⁷¹ L. S. Wygotski, *Problem wieku rozwojowego*, [w:] *Wybrane prace psychologiczne II*, (red.) A. Brzezińska, M. Marchow, Wydawnictwo Zys i S-ka, Poznań 2002, s. 85.

⁷² Ibidem, s. 85.

⁷³ Ibidem, s. 84.

cji w postaci zabawek czy też nadmiernej uwagi dorosłego. Zdezorientowane i zmęczone wycofa się ze współpracy.

Zajęcia wspomagające rozwój pozwalają nie tylko na poprawę aktualnego stanu dziecka, ale również – co może jeszcze ważniejsze – zapobiegają jego pogorszeniu oraz narastaniu zaburzeń, co mogłoby spowodować zahamowanie procesu chorobowego⁷⁴. Objawy w olniejszego czy nieharmonijnego rozwoju mogą pogłębiać się z wiekiem, im szybciej więc dziecko zostanie poddane terapii, tym większe prawdopodobieństwo, że uniknie się wielu powikłań w przyszłości.

Podjęcie zajęć w wspomagających rozwój pozwoli na zmniejszenie różnic w rozwoju między jego rówieśnikami, co umożliwi w przyszłości nawiązanie lepszych kontaktów społecznych.

Zaniechanie działań terapeutycznych może doprowadzić do nieodwracalnych szkód w rozwoju dziecka i uniemożliwić dalsze postępy rozwojowe, na takim poziomie, który pozwoli na prawidłowe jego funkcjonowanie w grupie rówieśniczej.

Na rynku wydawniczym znajduje się wiele programów i metod dostosowanych do potrzeb dzieci w olniejszej i nieharmonijnie rozwijających się. Najczęściej wykorzystywane są: Metoda Ruchu Rozwijającego W. Sherborne, Metoda Dobrego Startu M. Bogdanowicz, „Wzory i obrazki – program rozwijający percepcję wzrokową” M. Frostig i D. Horne⁷⁵.

Metoda Ruchu Rozwijającego W. Sherborne⁷⁶ jest metodą nie werbalną, uaktywniającą język ciała i ruchu. Główną ideą metody W. Sherborne jest „(...) posługiwanie się ruchem jako narzędziem wspomagania rozwoju psychoruchowego dziecka i terapii zaburzeń tego rozwoju”⁷⁷. Założeniem prezentowanej metody jest rozwijanie przez ruch świadomości swojego ciała, świadomości przestrzeni i działania w niej, dzielenia przestrzeni z innymi ludźmi, nawiązywanie z nimi bliskiego kontaktu oraz usprawnianie ruchowe. Dzięki ćwiczeniom dziecko poznaje swoją siłę i możliwości ruchowe, co sprawia, że zaczyna przejawiać większą inicjatywę i staje się bardziej twórcze.

Metoda W. Sherborne największy wpływ wywiera na sferę emocjonalną i motoryczną. Dzieci, uczęszczając w zajęcia, wyrażają wiele pozytywnych emocji. Równie dobrze metoda ta wpływa na rozwój poznawczy, szczególnie

⁷⁴ E. Reczek, *Wczesna interwencja w Krakowie*, „Światło i Cienie”, nr 3/1997.

⁷⁵ Szerszy opis metod znajduje się w książce: A. Jegier, *Mądrze się bawię, dobrze się uczę. Przygotowanie dzieci niepełnosprawnych ruchowo do szkoły*, Wyd. Harmonia, Gdańsk 2007.

⁷⁶ M. Bogdanowicz, B. Kisiel, M. Przasnyska, *Metoda Weroniki Sherborne w terapii i wspomaganiu rozwoju dziecka*, WSiP, Warszawa 1994.

⁷⁷ M. Bogdanowicz i in., op.cit., s. 37.

w zakresie orientacji w schemacie swojego ciała oraz twórczego podejścia do życia. W toku działania w grupie z innymi dziećmi i osobami dorosłymi ulega poprawie także rozwój społeczny dziecka.

Metoda Dobrego Startu w opracowaniu M. Bogdanowicz⁷⁸. Najczęściej wykorzystuje się ją w usprawnianiu dzieci z dysharmoniami psychomotorycznymi, a jej celem jest przygotowanie dzieci do nauki pisania i czytania, a także pomoc dzieciom w wieku szkolnym, które wykazują trudności w czytaniu i pisaniu.

W prezentowanej metodzie istotną rolę odgrywają trzy elementy: element wzrokowy (wzory graficzne), słuchowy (piosenka) i motoryczny (wykonywanie ruchów w czasie odtwarzania wzorów graficznych zharmonizowanych z rytmem piosenki). Dla tego też często metodę tę nazywa się metodą wzrokowo-słuchowo-motoryczną⁷⁹.

Metoda Dobrego Startu jest metodą uzupełniającą inne stosowane metody oddziaływania pedagogicznego, dlatego powinna być stosowana razem z zajęciami plastycznymi, ruchowymi, dydaktycznymi, konstrukcyjnymi i umysłowymi. Ćwiczenia prowadzone tą metodą składają się z trzech grup: ćwiczeń ruchowych, ruchowo-słuchowych i ruchowo-słuchowo-wzrokowych.

Metoda Dobrego Startu oprócz funkcji usprawniających może również pełnić funkcje diagnostyczne. Pozwala orientacyjnie określić, które funkcje nie osiągnęły pożądanego poziomu sprawności, a tym samym pozwala podjąć szybkie działania korygujące rozwój dziecka. Metoda ta jest także bardzo użyteczna w kształtowaniu sfery pozaintelektualnej – pobudza motywację, kształci krytycyzm, rozwija dojrzałość społeczną, może też mieć walor psychoterapeutyczny.

Wzory i obrazki – program rozwijający percepcję wzrokową opracowany przez M. Frostig i D. Horne składa się z trzech zeszytów ćwiczeń przeznaczonych dla dzieci oraz z trzech podręczników dla osoby pracującej z dzieckiem. Pierwszy zeszyt obejmuje poziom podstawowy, drugi – średni, trzeci – poziom wyższy. Zeszyty ćwiczeń stanowią zintegrowany wybór zadań, które angażują wszystkie sfery percepcji wzrokowej na określonym poziomie trudności. Program składa się z propozycji ćwiczeń fizycznych, wskazówek dotyczących wyboru i przebiegu różnych zabaw i z zestawu ćwiczeń zawartych w zeszycie⁸⁰.

Ćwiczenia wchodzące w zakres poziomu podstawowego koncentrują się na czterech aspektach percepcji wzrokowej, mających największe znaczenie dla rozwoju zdolności uczenia się; są to: koordynacja wzrokowo-ruchowa, spostrzeganie figury i tła, trwałość spo-

⁷⁸ B. Kaja, *Zarys terapii dziecka*, WSP, Bydgoszcz 1995.

⁷⁹ M. Bogdanowicz, *Metoda dobrego startu w pracy z dziećmi w wieku od 5 do 10 lat*, WSiP, Warszawa 1985.

⁸⁰ M. Frostig, Horne D., *Wzory i obrazki*, Polskie Towarzystwo Psychologiczne, Warszawa 1987, s. 4.

strzegania i spostrzeganie położenia przedmiotów w przestrzeni⁸¹. Przed rozpoczęciem ćwiczeń zamieszczonych w zeszyte należy przeprowadzić ćwiczenia fizyczne i zabawy opisane w podręczniku. Ćwiczenia powinny być kontynuowane przez cały czas pracy z dzieckiem.

Poziom średni skoncentrowany jest na pięciu zdolnościach percepcyjnych mających znaczenie dla osiągania przez dziecko sukcesów w nauce. Oprócz czterech zdolności zawartych w poziomie podstawowym dochodzi jeszcze spostrzeganie stosunków przestrzennych. Jest to opanowywane przez doświadczenia i rozwój, gdyż zdolność ta rozwija się później niż inne zdolności percepcyjne. Ćwiczenia wchodzące w zakres poziomu średniego pomagają dziecku rozwinąć umiejętność pisania i rysowania, poznać figury geometryczne i ich położenie na płaszczyźnie. Rozwijają zdolność koordynowania ruchów gałek ocznych z precyzyjnymi ruchami ciała, mają więc ogromne znaczenie przy dokładnym wykonywaniu ruchów przez dziecko⁸².

Poziom wyższy, podobnie jak pozostałe, składa się z trzech części: ćwiczeń fizycznych, zabaw przedmiotami oraz ćwiczeń zawartych w zeszyte. Osoba pracująca z dzieckiem znajdzie w podręczniku wskazówki do zabaw manipulacyjnych, integracji treningu w zakresie percepcji wzrokowej z treningiem rozwijającym motorykę, zdolności językowe i procesy myślowe. Wyjaśnia się również, w jaki sposób połączyć trening kształtujący percepcję wzrokową z procesem zdobywania przez dziecko wiedzy szkolnej.

Zajęcia wspomagające rozwój dzieci ukierunkowane są na wyrównanie opóźnień i nauczanie radzenia sobie z trudnościami. Jednocześnie umożliwiają dziecku przeżycie sukcesu, uczą pozytywnego myślenia: mogę, potrafię, nie boję się, próbuję, poszukuję rozwiązań. To bardzo ważne elementy zasobów osobowościowych dziecka, sprzyjające pokonywaniu szkolnych trudności i dające motywację do pracy.

W celu wspomagania rozwoju dzieci nauczyciel powinien dobrze znać relacje zachodzące pomiędzy uczniami w klasie. Pozwala nam to lepiej wpływać na jakość klasy jako grupy społecznej, jak również pomagać poszczególnym dzieciom w lepszym funkcjonowaniu.

Do lubianych **technik socjometrycznych** zalicza się: klasyczną technikę Moreno, technikę „Zgadnij kto”, „Plebiscyt życzliwości i niechęci”⁸³.

- **Klasyczna technika Moreno** polega na zadaniu w wszystkim członkom grupy takich samych pytań. Badani dokonują wyboru lub odrzucenia osób z gru-

⁸¹ M. Frostig, D. Horne, op.cit., s. 5.

⁸² M. Frostig, D. Horne, op.cit., s. 8.

⁸³ E. Jarosz, E. Wysocka, *Diagnoza psychopedagogiczna, podstawowe problemy i rozwiązania*, Wyd. Akademickie „Żak”, Warszawa 2006.

py, które spełniają warunki podane w pytaniu. Informacje uzyskane tym badaniem pozwalają na zdobycie danych dotyczących funkcjonowania grupy w różnych obszarach. Przykładowe pytania to: „Z kim najbar dziej chciałbyś być w pokoju na wycieczce?”, „Z kim najmniej chętnie...?”.

- **Technika „Zgadnij kto o”** polega na wskazaniu tych członków grupy, którzy spełniają podane kryterium. Technika ta pozwala przede wszystkim dowiedzieć się, jak badani spostrzegają swoich kolegów, jakie przypisują im cechy. Przykładowe pytania to: „To jest ktoś, kto często występuje na akademii?”, „To jest ktoś, kto wszystkim dokucza?”, „To jest ktoś, na kogo zawsze można liczyć?”.
- **Plebiscyt z yczliwości i niechęci** to technika możliwa do zastosowania w dwóch wariantach. W pierwszym każdy z klasy ocenia każdego w pięciolub trzystopniowej skali: lubię – nie lubię (gdzie plus oznacza bardzo lubię, zero – jest mi obojętny, minus – bardzo nie lubię). W drugim wariancie wszyscy oceniają wybraną osobę z klasy.

Badanie socjometryczne można realizować w grupach liczących od kilku do kilkudziesięciu członków, a wiedza uzyskana za jego pomocą pozwala poznać wzajemne sympatie i antypatie, powstające w ramach nieformalnej struktury grupy oraz ich hierarchię. Badanie polega na przedstawieniu wszystkim członkom badanej grupy przygotowanych wcześniej pytań. Odpowiedzi na te pytania posłużą do zarejestrowania i określenia różnych rodzajów stosunków społecznych panujących między badanymi⁸⁴.

Do najważniejszych informacji, które uzyskuje się w wyniku realizacji badania socjometrycznego należą:

- pozycja społeczna zajmowana przez poszczególne jednostki w grupie;
- napięcie związków emocjonalnych panujących między członkami grupy;
- zmiany w układzie wzajemnych grupowych relacji, które powstają pod wpływem zaistnienia określonego czynnika;
- różnice między funkcjonującymi podgrupami;
- rezultaty zastosowanych oddziaływań wychowawczych;
- struktura wewnątrzgrupowych związków międzyosobowych⁸⁵.

Ponadto test socjometryczny umożliwia poznanie w klasie:

- **gwiazd socjometrycznych** – uczniów najczęściej wybieranych i darzonych sympatią, w zależności od tego, co stanowiło cel badania;
- **osób odrzuconych** – nielubianych, pomijanych w odpowiedziach na zadane

⁸⁴ W. Dutkiewicz, op.cit., s. 92.

⁸⁵ T. Pilch, op.cit., s. 104.

wane pytania;

- **osób izolowanych** – obojętnych klasie;
- **par** – osób odwzajemniających wybór;
- **paczek** – czyli grupy osób tworzących zamknięty układ, w którym każdy wybiera każdego;
- **łańcuchów socjometrycznych** – określających układ wyborów wzajemnych, niezamykających się w kręgu⁸⁶.

Tylko systematycznie prowadzone działania o charakterze diagnostycznym umożliwiają jak najwcześniejsze podjęcie środków naprawczych wobec niekorzystnych zjawisk społecznego współżycia w klasie.

⁸⁶ Ibidem, s. 103.

6. Motywowanie dzieci do nauki

Mali uczniowie z wielkim zapałem wkraczają na ścieżkę edukacji. Jednak gdy pojawiają się codzienne obowiązki, trudności, nie zawsze już tak chętnie biorą udział w zajęciach. W literaturze opisanych jest wiele sposobów motywowania dzieci do nauki. Dzielimy je na dwie grupy: z zachęty zewnętrzne i zachęty wewnętrzne.

Zachęty zewnętrzne należą do grona wzmocnień stosowanych najchętniej i najczęściej, ponieważ są łatwe w zastosowaniu i nie trzeba długo czekać na pożądane przez nauczyciela efekty.

Można wśród nich wyróżnić **nagrody i kary**. Te pierwsze są stosowane w celu wzmocnienia, a przez to utrwalenia zachowań pożądanych. Te drugie z kolei, służą wyeliminowaniu czynności, które znacznie odbiegają od założonego przez nauczyciela celu i które mogą zaburzyć osiągnięcie zamierzonego efektu.

To, co będzie nagrodą lub karą dla uczniów, jest podyktowane ich indywidualnymi odczuciami. Jeżeli bodziec wywoła w podopiecznych pozytywne emocje i odczucia, wtedy będzie postrzegany jako nagroda. Z kolei, jeżeli bodźcowi będą towarzyszyły uczucia nieprzyjemne, wtedy będzie on traktowany jako kara.

„Nauczyciele zwykle posługują się takimi rodzajami nagród, jak:

- rzeczowe (przedmioty, smakołyki);
- dynamiczne i przywileje (zorganizowanie gier i zabaw, dostęp do specjalnej aparatury, swoboda wyboru zajęć);
- oceny i wyróżnienia (oceny, odznaki, publiczny pokaz, publiczna pochwała);
- społeczne (uznanie, obdarzenie funkcją);
- interakcje z nauczycielem (specjalne zainteresowanie, prywatny charakter interakcji, wspólne wybranie się gdzieś lub wspólne wykonanie czegoś)”⁸⁷.

O ile w przypadku stosowanych nagród można stwierdzić, że gwarantują one osiągnięcie zamierzonego celu, o tyle tego samego nie można powiedzieć o karach, ponieważ są one skuteczne tylko na krótki czas.

Stosowanie kar i nagród w procesie nauczania dzieci niesie ze sobą pewne ryzyko, które polega na zniesieniu uczenia się jako czynności interesującej samej w sobie i wywołującej pozytywne uczucia. Może doprowadzić to do sytuacji, w której proces uczenia się nie będzie polegał na zdobyciu nowej wiedzy lub umiejętności, lecz na dążeniu do uzyskania nagrody za wykonanie konkretnego zadania lub uniknięcia kary. To czynnik z zewnątrz – nagroda lub kara – będzie tym, co skupi uwagę uczniów i stanie się ich celem w procesie dydaktycznym, nawet jeżeli nauczyciel założył sobie zupełnie inne cele, które uczeń powinien zrealizować. Oczywiście ryzyko takiej sytuacji może zostać zniwelowane wtedy,

⁸⁷ J. Brophy, *Motywowanie uczniów do nauki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 114.

kiedy dojdzie do spełnienia kilku czynników. Przede wszystkim bardzo ważny jest moment pojawienia się nagrody oraz sposób jej przekazania czy wręczenia. [Nagrody] „skuteczniej oddziałują na uczenie się, jeśli uczeń ma jasno wytyczony cel i jasno zarysowaną strategię wykonywania zadań, niż kiedy cele są mniej wyraźne, a strategia dopiero trzeba wymyślać, zamiast sięgnąć po już opanowane. Jak widać, nagrody lepiej stosować w przypadku: zadań, nawiązujących do zadań znanych niż w przypadku zadań nieznanymi; zadań stworzonych specjalnie dla potrzeb uczenia się niż zadań wykorzystujących uczenie się zachodzące przy okazji jakiejś innej czynności lub dokonywania odkryć; zadań, w których chodzi o stały poziom wykonania, lub zadań ilościowych niż zadań wymagających wyobraźni, artyzmu, szczególnej zręczności”⁸⁸.

A wszystko po to, aby zwrócić uwagę ucznia i nagrodzić jego pracę, nie za wynik, ale za intensywność, cierpliwość i wytrwałość, z jaką wykonał to zadanie.

Dobrze jest, kiedy nagroda staje się elementem zaskoczenia, czymś niespodziewanym i nieoczekiwanym. Informowanie uczniów o tym, że za wykonanie jakiegoś zadania czeka na nich nagroda, skazuje dydaktyczny cel procesu uczenia się na niepowodzenie, ponieważ to chęć osiągnięcia nagrody stanie się najważniejszym celem dla ucznia, jedyną rzeczą, którą będzie chciał zdobyć.

Jeżeli nagrodą jest **pochwała**, która traktowana jest oddzielnie, jako forma zachęty pobudzającej motywację zewnętrzną, to musi być ona przede wszystkim szczera i odnosić się do rzeczywistych osiągnięć ucznia oraz wysiłku, jaki został przez niego włożony w proces uczenia się, a wszystko po to, aby uczeń nauczył się „tłumaczyć swoje starania własną motywacją wewnętrzną, a nie zewnętrznymi zachętami dostarczonymi przez nauczyciela, a sukces przypisywać własnym zdolnościom i staraniu, a nie pomocy z zewnątrz”⁸⁹. Dodatkowo pochwała powinna być przekazana w sposób konkretny, a jednocześnie wiarygodny i spontaniczny.

Inną formą zachęt zewnętrznych jest **praca grupowa oparta na przemysłowej rywalizacji**, która od początku do końca jest dobrze zaplanowana i zorganizowana tak, aby wszyscy uczniowie mieli równe szanse na zwycięstwo i czerpali jednakową satysfakcję z uczestniczenia w zadaniu, nawet jeżeli muszą się pojawić wygrani i przegrani.

Osiągnięcie radości z aktywności zdominowanej przez rywalizację jest możliwe wtedy, kiedy nauczyciel prawidłowo poprowadzi grupę i zwróci jej uwagę, nie na fakt bycia najlepszym lub najgorszym, bo nie o to tu chodzi, ale o wkład

⁸⁸ J. Brophy, *Motywowanie uczniów do nauki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 115.

⁸⁹ Ibidem, s. 117.

pracy oraz tak zwany łut szczęścia, który niejednokrotnie dyktuje, kto będzie wygranym, a k to przegranym, oraz na t o, że to wykonanie zadania oraz zdobycie pewnej wiedzy było głównym celem zaaranżowanej sytuacji.

Okazuje się, że **kierowanie uwagi uczniów na praktyczną użyteczność materiału nauczania** również może być traktowane i stosowane, jako jeden z rodzajów sposobów motywowania i w spierania motywacji zewnętrznej. Polega ono na przybliżeniu uczniom treści, których będą się uczyć, na tyle, by wzbudzić w nich naturalne zainteresowanie i umiejętność dostrzeżenia ich wartości i pożyteczności w późniejszym życiu, co jest możliwe dzięki wskazaniu jasnych i konkretnych związków między nauką, która odbywa się w szkole, a życiem poza jej murami.

„**Metody motywacji wewnętrznej** pojawiają się, gdy uczeń ceni (lub może nauczyć się cenić) samo wykonywanie czynności. Te metody opierają się na założeniu, że nauczyciele powinni kłaść nacisk na czynności dydaktyczne same w sobie interesujące dla ucznia i przyjemne, więc uczniowie podejmują je chętnie i nie potrzebują zachęt zewnętrznych”⁹⁰. Kiedy uda się im zaspokoić ciekawość i osiągnąć satysfakcję z wykonanej czynności, jest to dla nich nagrodą samą w sobie.

Najlepsze z dostępnych metod pobudzania motywacji wewnętrznej to:

- reagowanie na potrzebę niezależności;
- reagowanie na potrzebę kompetencji;
- reagowanie na potrzebę włączenia;
- przystosowanie procesu dydaktycznego do zainteresowań uczniów;
- wzbogacanie tradycyjnych schematów dydaktycznych.

Reagowanie na potrzebę niezależności przejawia się przede wszystkim w nakłanianiu uczniów do samodzielnej nauki oraz do pozostawienia uczniom możliwości dokonywania wyboru zadania, które stoi przed nimi oraz sposobu, w jaki tego dokonają.

W tej metodzie zalecane jest nie narzucanie własnego punktu widzenia w sposobie rozwiązania jakiegoś problemu, a jedynie naprowadzanie ucznia, kierowanie nim i wspomaganie jego wysiłku w samodzielnym pokonywaniu trudności. To, jak również dostarczanie uczniom różnego rodzaju pomocy dydaktycznych po to, aby mogli dokonywać procesu uczenia się poprzez samodzielne odkrycia, przyczynia się do wzrostu ich odpowiedzialności za to, czego się uczą oraz świadomości bycia samodzielnym, a przez to samostereownym.

Reagowanie na potrzebę kompetencji odnosi się przede wszystkim do umiejętności ucznia, tego, co już wie i co potrafi. Zadania odpowiadające na

⁹⁰ Ibidem, s. 127.

potrzebę kompetencji nie mogą być ani zbyt łatwe, ani za trudne, ponieważ w jednym jak i w drugim przypadku mogłoby to doprowadzić do zniechęcenia się ucznia i zrezygnowania z podjęcia wykonania określonej czynności. Dlatego wszystkie zadania powinny być optymalnie dopasowane do aktualnego poziomu posiadanych przez ucznia kompetencji.

Wśród sposobów wzbudzania motywacji wewnętrznej w tej metodzie znajdują się:

- **akty wność ucznia**, polegająca na jego czynnym zaangażowaniu w lekcję, poprzez wchodzenie w interakcje z innymi uczniami oraz z nauczycielem w zaaranżowanych dyskusjach, pracy w grupie oraz innych metodach aktywizujących;
- **in formacja zwrotna** kierowana do ucznia przez nauczyciela; powinna być natychmiastowa, konkretna, przekazana w formie porady, co ma na celu wyznaczenie dalszego kierunku działania oraz odnosić się do aktualnej pracy ucznia;
- **elementy gry i zabawy**, które powinny pojawiać się we wszelkiego rodzaju zadaniach dydaktycznych po to, aby te ostatnie stały się bardziej interesujące dla uczniów, wyzwały w nich ciekawość oraz chęć do rozpoczęcia poszukiwań odpowiedzi, na powstałe w procesie dydaktycznym pytania;
- **in tegralność zadania** polega na podejściu do niego w sensie całościowym, a nie fragmentarycznym; chodzi o to, aby mogło być ono wykonane od początku do końca, a jego efekt był widoczny i namacalny; wszelkiego typu czynności powinny być autentyczne, a więc odnosić się do rzeczywistości i być zbliżone do pozaszkolnych, czysto życiowych sytuacji;
- **is totność zadania**, czyli jego użyteczność dla ucznia w chwili obecnej oraz możliwość powielenia go w całości lub skorzystania z pewnych jego elementów w przyszłości, w sytuacji spotkania się z podobnego typu problemem.

Reagowanie na potrzeby włączania to wspomaganie uczniów w procesie kształtowania się ich poczucia przynależności do wspólnoty, jaką jest klasa, przy jednoczesnej realizacji zamierzonych celów dydaktycznych. Polega ono na wytwarzaniu między uczniami poczucia jedności poprzez angażowanie ich do wzajemnej współpracy w podejmowaniu konkretnych zadań: pomocy, odpowiedzialności, zrozumienia posiadanych umiejętności i kompetencji.

Sposoby zaliczane do metody reagowania na potrzeby włączania to:

- **w spólna nauka**, czyli forma pracy grupowej nad określonym zadaniem, której wynik jest wspólnym efektem pracy całej grupy;
- **badania zespołowe** są przybliżone do wspólnej pracy; tutaj również dochodzi do podziału poszczególnych elementów zadania między członków grupy,

którzy na koniec wspólnie piszą raport podsumowujący ich pracę nad projektem podlegającym prezentacji i ocenie;

- **składank** a również polega na rozdzieleniu indywidualnych zadań każdemu uczniowi, który samodzielnie poszukuje potrzebnych do wykonania zadania informacji. Później członkowie grupy scalają fragmentaryczną wiedzę w spójną całość, tworzącą efekt końcowy pracy całej grupy;
- **pary** to forma pracy grupowej, której jak sama nazwa wskazuje, członkami są tylko 2 osoby. Zadania między nimi są tak wyznaczone, aby były jednakowo aktywizujące i interesujące, a zaangażowanie uczniów znajdowało się na podobnym poziomie trudności. Ważne jest również, aby przed rozpoczęciem pracy tą metodą przybliżyć uczniom zasady jej działania, ponieważ nie każdy wie, w jaki sposób przebiega praca w parach. Przede wszystkim należy wykształcić w uczniach umiejętność współpracy oraz wymiany ról, polegającą na dostosowaniu się do sytuacji bycia nadawcą, ale również odbiorcą, co wiąże się z umiejętnością aktywnego słuchania. Dodatkowo uczniowie pracujący w parach powinni wiedzieć, jak formułować swoje myśli i zadawać pytania, tak aby wzajemna praca przebiegała korzystnie dla obojga partnerów.

Metody te dają możliwość wchodzenia w interakcje twarz w twarz, które sprzyjają zacieśnianiu więzi między członkami grupy oraz uczą współpracy i wzajemnego szacunku. Pojawia się tu odpowiedzialność indywidualna, z realizacją własnej części zadania oraz zbiorowa, za końcowy efekt pracy całej grupy.

Przystosowanie procesu dydaktycznego do zainteresowań uczniów nie polega na dostosowaniu materiału, który został opracowany do nauczania przez nauczyciela, do rzeczywistych ich zainteresowań. Chodzi tu raczej o przybliżenie uczniom pewnych treści na tyle, aby wzrosła w nich ciekawość, chęć zgłębienia określonego zagadnienia, a przez to również motywacja do nauki.

Proces przybliżania procesu dydaktycznego, jak pisze Jere Brophy może zajść wtedy, kiedy:

- uczeń identyfikuje się w jakiś sposób z informacjami, których się uczy;
- wiedza, którą zdobywa jest nowa;
- uczeń potrafi znaleźć zastosowanie wiedzy w praktyce i jej przydatność w życiu codziennym;
- to, czego się uczy, wpływa na niego w sposób emocjonalny, wywołując pozytywne uczucia;
- nauczyciel daje możliwość uczniom uczestniczenia w interesującej dyskusji, co sprzyja możliwości otwartego wypowiedziania się na określony temat, wyrażenia własnych myśli i spostrzeżeń oraz zainteresowania się jakąś konkretną wiedzą, z którą związane powinny być pytania uczniów.

Ten sposób, należący do metody przystosowania procesu dydaktycznego do zainteresowań uczniów, wymaga od nauczyciela elastyczności i umiejętności dostosowania się do potrzeb uczniów, którzy w każdym momencie lekcji mogą wykazać zainteresowanie przekazywaną im wiedzą. Reakcja nauczyciela nawet na najmniejszy przejaw zainteresowania powinna być natychmiastowa i skierowana raczej na treść, która wzbudziła ciekawość dzieci, niż na skupienie się tylko i wyłącznie na realizacji ściśle określonych celów. Poza tym, to od nauczyciela zależy, w jaki sposób zorganizuje przekazywanie materiału dydaktycznego. Ważne jest jednak zwrócenie uwagi na to, co może zainteresować uczniów, co jest im bliskie i dla nich ważne.

Wzbogacanie tradycyjnych schematów dydaktycznych polega na włączaniu do grupy dobrze znanych i często stosowanych sposobów przekazywania wiedzy, zupełnie nowych, dotychczas nieużywanych metod, których zastosowanie wzmacnia w uczniach chęć uczenia i motywację do nauki.

Do tej grupy metod można zaliczyć:

- różnego rodzaju dyskusje nad otwartym problemem;
- zadawanie pytań otwartych skłaniających do myślenia;
- symulacje, pozwalające uczniom wcielić się w jakąś postać lub odnaleźć się w określonej sytuacji społecznej lub historycznej, pozwalające na przedstawienie swojego punktu widzenia i spostrzegania danego problemu;
- inscenizacje, czyli odgrywanie scenek;
- zabawy dydaktyczne;
- pokazy filmowe;
- organizowanie uczenia się we współpracy z innymi uczniami;
- organizowanie lekcji, na które zapraszane są osoby, których życie lub działalność są ściśle związane z danym tematem;
- organizowanie wspólnych wyjść do muzeum, teatru lub kina, których repertuar odpowiada materiałowi dydaktycznemu realizowanemu podczas zajęć;
- przeprowadzenie zajęć w miejscu, które związane jest z danym zagadnieniem, np. w wydarzeniu historycznym, społecznym lub wpisanym w życie kogoś sławnego, którego biografia jest przedstawiana i omawiana.

Zachęty wzbudzające motywację do nauki uzależnione są tylko i wyłącznie od postawy nauczyciela, który swoją działalnością, zaangażowaniem, usposobieniem, nastawieniem i osobowością jest w stanie kształtować w swoich uczniach pozytywne ustosunkowanie się do nauki i osiągnięcie znacznego poziomu motywacji do uczenia.

Do zachęt, które mają znaczny wpływ na wzbudzanie motywacji uczniów do nauki, należą:

- zainteresowanie nauczyciela uczniami i ich postępami w nauce;
- zwracanie uwagi na sukcesy i porażki podopiecznych;
- jasne i precyzyjne określanie oczekiwań względem uczniów;
- sprawiedliwe i jasne ocenianie ich postępów w nauce;
- wskazywanie pozytywnych aspektów uczenia się i korzyści, jakie ono ze sobą niesie;
- przekazywanie wiedzy z zapałem, ożywieniem i zaangażowaniem;
- stosowanie technik werbalnych i niewerbalnych: wolne tempo, gestykulacja, mimika, odpowiednia modulacja głosem;
- wywoływanie napięcia, dysonansu lub konfliktu poznawczego w opanowanych treściach;
- przybliżanie i dostosowywanie treści tak, aby stały się one bardziej konkretne i zrozumiałe;
- wzbudzenie pozytywnego nastawienia do tematu;
- wzbudzanie ogólnego zainteresowania tematem poprzez określanie powodu, dla którego warto się bliżej przyjrzeć zagadnieniu np. możliwość wykorzystania tej wiedzy w przyszłości;
- odwoływanie się do doświadczeń i spostrzeżeń uczniów;
- dobrze zorganizowany plan lekcji;
- przeprowadzanie pogadanek, dyskusji, udzielania odpowiedzi na pytania, a także powtarzania materiału;
- udzielanie informacji zwrotnej o sposobie, w jaki uczniowie radzą lub poradzili sobie z określonym problemem.

Pisząc o motywacji do nauki, nie sposób nie wspomnieć o znaczeniu metod aktywizujących w pracy nauczycielskiej. Oczywiście jest, że każda metoda odpowiednio zastosowana w pracy z dziećmi może je pobudzić do lepszej, bardziej efektywnej pracy. Podane poniżej metody sprawiają, że zajęcia mają ciekawszy przebieg, dzięki czemu dzieci chętniej i przyjemniej nabywają wymagane wiadomości i umiejętności.

Według wielu nauczycieli **z metod aktywizujących najbardziej efektywne są:**

- **Kula śniegowa** – nazywana jest także dyskusją piramidową. Metoda ta polega na prowadzeniu zajęć pozwalających przechodzić od samodzielnej pracy do ćwiczeń w grupie. Każdy uczeń ma możliwość wypowiedzenia własnego zdania na określony temat, nabywa doświadczenia w pracy grupowej, podczas której uczy się dyskutować i ustalać wspólne stanowisko⁹¹.
- **Burza mózgów** – polega na „rzucaniu” szybko wymyślonych rozwiązań danego problemu. Odbywa się najpierw w etap zgłaszania pomysłów, kiedy każdy

⁹¹ J. Krzyżewska, *Aktywizujące metody i techniki w edukacji wczesnoszkolnej. Część I*, AU OMEGA, Suwałki 1998.

uczeń ma możliwość podania swojego rozwiązania, które nauczyciel może zapisywać na tablicy. Następnie ocenia się i analizuje podane pomysły. Na końcu należy wybrać najlepszy pomysł i zastosować rozwiązanie problemu w praktyce. Metoda ta nosi także nazwy: „jarmark pomysłów”, „giełda pomysłów”, „brain storming”, „sesja odroczonego wartościowania”⁹².

- **Pomoce wizualne** – służą do przekazywania i łatwiejszego zapamiętywania wiedzy. Są wykorzystywane w postaci m.in. filmów, modeli, slajdów, plakatów, ilustracji. Należy pamiętać, że wprowadzenie dużej liczby pomocy daje efekt odwrotny do zamierzonego, tzn. dziecko jest rozkojarzone, nie wie, na co ma zwracać uwagę. Przewodzący, wykorzystując daną pomoc wizualną, musi zwrócić uwagę ucznia na rzeczy ważne, a także eksponować je w taki sposób, aby każdy miał do nich jednakowy dostęp⁹³.
- **Dyskusja dydaktyczna** – ta metoda aktywizująca, jeśli jest dobrze zorganizowana, pozwala na wymianę zdań, poglądów na omawiany temat. Pobudza uczniów do myślenia, zastanawiania się nad poglądami własnymi i innych oraz daje możliwość wypowiadania się i samodzielnego formułowania myśli. Dyskusja dydaktyczna przebiega w trzech etapach. W pierwszym nauczyciel dokonuje wprowadzenia, tzn. przedstawia problem, który ma skoncentrować uwagę i myśli uczniów. Podczas drugiej części następuje dyskusja właściwa, w trakcie której wszyscy uczniowie próbują rozwiązać problem. Na ostatnim etapie prowadzący podsumowuje dyskusję⁹⁴.
- **Dramat** – jedno z najwcześniej znanych i używanych metod aktywizujących. Najważniejsze w tej metodzie jest wchodzenie w role. Metoda ta naucza, jak żyć w społeczeństwie, czyli pozwala zrozumieć drugiego człowieka, a także siebie samego. Na początku nauczyciel przedstawia sytuację, która będzie odgrywana. Następnie uczniowie przygotowują się do ról, w które będą się wcielać. Po zaprezentowaniu scenki uczniowie wraz z nauczycielem omawiają jej przebieg⁹⁵.
- **Mapy mentalne** – metoda ta ma na celu przedstawienie problemu za pomocą rysunków, symboli, zdjęć oraz zapisywanie przy nich krótkich haseł⁹⁶.
- **Gry, zabawy dydaktyczne** – ważną cechą tej metody jest połączenie zabawy z nauką. Uczniowie poprzez zabawę uczą się, ponieważ taka forma nie

⁹² M. Taraszkiewicz, *Jak uczyć lepiej? Czyli refleksyjny praktyk w działaniu*, W wydawnictwa CODN, Warszawa 1998.

⁹³ Ibidem.

⁹⁴ K. Rau, E. Ziętkiewicz, *Jak aktywizować uczniów. „Burza mózgów” i inne techniki w edukacji*, Oficyna Wydawnicza, Poznań 2000.

⁹⁵ Ibidem.

⁹⁶ M. Taraszkiewicz, *Jak uczyć lepiej? Czyli refleksyjny praktyk w działaniu*, W wydawnictwa CODN, Warszawa 1998.

powoduje sytuacji stresowej dla dziecka. Gry dydaktyczne są dla człowieka przyjemnie spędzonym czasem, dlatego nie dają poczucia zmęczenia.

- **Me taplan** – Ta metoda najlepiej sprawdza się, kiedy klasa zostanie podzielona na zespoły 5 – 6-osobowe. Uczniowie mają za zadanie odpowiedzieć na pytanie postawione przez nauczyciela. Po zapisaniu go na tablicy przedstawiane są propozycje odpowiedzi, które są segregowane według określonych kryteriów. Nauczyciel dzieli uczniów na zespoły i następuje ustalenie drugiego tematu dotyczącego problemu. Podczas dyskusji w grupie dzieci muszą sporządzić ilustrację obrazującą rozwiązanie danego zagadnienia, czyli me-taplan, który zawiera trzy obszary: „Jak jest”, „Jak powinno być” oraz „Wnio-ski”. Po przygotowaniu plakatów następuje ich prezentacja oraz dokonanie podsumowania.⁹⁷

Pamiętajmy, **każda metoda może być realizowana jako aktywizująca lub nie**. Wszystko zależy od zachowania nauczyciela, który może określić reakcje ucznia wyzwolić lub zablokować. Nie każda metoda mimo swojej teoretycznej atrakcyjności musi odpowiadać nauczycielowi (jego osobowości, predyspozycjom psychicznym, umiejętnościom). W takiej sytuacji nie warto jej stosować, gdyż może tylko zaszkodzić realizacji zamierzeń.

⁹⁷ K. Rau, E. Ziętkiewicz, *Jak aktywizować uczniów. „Burza mózgów” i inne techniki w edukacji*, Oficyna Wydawnicza, Poznań 2000.

7. Kontakty nauczyciela z rodzicami uczniów

Ustawa o systemie oświaty daje rodzicom, których dzieci przebywają w placówkach oświatowych, duże kompetencje. Rada rodziców ma prawo współdecydowania o organizacji pracy placówki. Dobra współpraca z rodzicami może zdecydowanie polepszyć jakość pracy nauczyciela. Sprzyja temu jasne określenie zasad kontaktów, jawność podejmowanych decyzji oraz informowanie o zamiarach wychowawczych i organizacyjnych.

Rodzice początkowo mogą być niepewni, często obarczeni złymi doświadczeniami z lat szkolnych. Organizowanie zajęć otwartych, wspólnych spotkań, zebrań informacyjnych budzi zaufanie rodziców i pozwala im wierzyć, że powierzą swoje dzieci specjalistom. Nie wątpliwie relacje rodzic – nauczyciel stanowią pewien rodzaj „transakcji”. To nauczyciel musi przekonać rodziców, iż warto powierzyć ich pociechy w zupełnie obce ręce. W końcu nauczyciel to przecież zupełnie obca osoba i rodzic zdaje sobie sprawę, że jego dziecko może trafić albo do kompetentnego, życzliwego, specjalisty nastawionego na rozwój własny i wychowanków, albo do osoby, która była miernym studentem i obecnie także nastawiona jest na przetrwanie w zawodzie, bez zbytniego zaangażowania w pracę. W każdej firmie spotkamy jedne i drugie postawy, dlatego tak ważne jest przekonanie rodziców naszych uczniów, że ich nauczyciel prezentuje tę pierwszą.

Najtrudniejsze zadanie, jakie stoi przed nauczycielem w kontaktach z rodzicami, dotyczy trudności wychowawczych i edukacyjnych, które wymagają współpracy, czyli tzw. **kontaktów indywidualnych**. Czasem to rodzic zauważa niepokojące zmiany w dziecku, czasem zaś nauczyciel. Bez względu na osobę inicjującą spotkanie, jego gospodarzem zawsze jest nauczyciel, dlatego to do niego należy wytworzenie atmosfery życzliwości i chęci pomocy. Istnieje kilka ważnych zasad sprzyjających osiągnięciu porozumienia i wypracowaniu dobrych rozwiązań:

- wyznaczenie miejsca spotkania – w odosobnionym miejscu, z krzesłami „przyjaźnie” ustawionymi;
- określenie ram czasowych spotkania – zbyt krótki czas (np. 15 minut) sprawia, że rodzic czuje się lekceważony i ma wrażenie, że nauczyciel chce na niego przerzucić problem, zbyt długie spotkanie (ponad 60 minut) sprzyja poruszaniu nieistotnych, dodatkowych tematów i skupianiu się na sprawach nieważnych;
- zawsze na początku rozmowy przekazanie spostrzeżeń dotyczących dobrego funkcjonowania dziecka w szkole;
- przekazanie uwag o zaobserwowanych konkretnych trudnościach dziecka;
- w kontekście zaistniałych problemów omówienie możliwości zaradzenia im;

- używanie języka zrozumiałego dla rodzica, bez fachowych pojęć; jeśli propozujemy jakieś rozwiązanie, zawsze sprawdzimy, w jaki sposób rodzic to rozumie, tak aby nie okazało się, że nie będzie on potrafił zastosować go w domu;
- kiedy rodzic mówi nam, że wskazywane przez nas problemy nie występują poza szkołą, należy wspólnie zastanowić się, co może je wywoływać;
- mówienie o konkretach, unikanie etykietek i „wróżenia na przyszłość”, czyli „co z niego wyrośnie”;
- pomaganie rodzicowi w zrozumieniu trudności dziecka; unikanie oceniania rodzica;
- być życzliwym, opanowanym, pamiętać, że dla nauczyciela najważniejsze jest dziecko to jedno z wielu jego uczniów, a dla rodzica to najważniejsza istota na świecie, więc ma prawo reagować emocjonalnie;
- zauważanie zaangażowania rodzica w sprawy swojego dziecka;
- jeszcze przed spotkaniem należy zastanowić się nad naszym nastawieniem emocjonalnym do rodzica, postawmy sobie pytanie, co nam przeszkadza w kontakcie z nim (czy nie jesteśmy uprzedzeni). Złe myśli dotyczące rodzica czasem powodują, że nasz kontakt ogranicza się do zmagania się z nim, przez co umyka rzeczywisty powód spotkania i problemy dziecka. W związku z tym, uświadomienie sobie naszego nastawienia pomoże nam odsunąć negatywne myśli o rodzicu przez wzgląd na dobro dziecka.

Spotkania klasowe, inaczej związane z zebraniem z rodzicami, mają na celu przekazanie informacji dotyczących całej klasy. Chcąc rzetelnie przygotować się do takiego spotkania, należy zastanowić się, jaki charakter będzie miało to spotkanie, jaki jest jego temat, cel i jakich można oczekiwać efektów. Czasem jest tak, że termin jest ogólnie narzucony przez władze szkoły, informacje są oczywiste, a rodzice mają wrażenie, że przekazane im treści można było podać w formie pisemnej do dzienników dzieci. Warto sprawić, żeby zarówno rodzice, jak i sam nauczyciel mieli poczucie w pełni wykorzystanego czasu. Co może nauczycielowi w tym pomóc?⁹⁸

1. Na pierwszym zebraniu obowiązuje przymienny uśmiech oraz prezentacja swojego przygotowania i kompetencji. Następnie przedstawienie programu dydaktycznego i wychowawczego szkoły wraz z systemem oceniania.
2. Umożliwienie poznania się rodziców; każdy obecny może powiedzieć kilka słów o sobie i o swoim dziecku.
3. Ustalenie wraz z rodzicami programu dyscypliny w szkole oraz systemu nagród i kar.

⁹⁸ Za: M. Taraszkiewicz, *Jak uczyć lepiej? Czyli refleksyjny praktyk w działaniu*, Wyd. CODN, Warszawa 1996.

4. Poinformowanie o możliwościach pomocy z zarówno psychologiczno-pedagogicznej, jak i socjalnej dla uczniów w szkole.
5. Wspólne opracowanie zakresu współpracy nauczyciela z rodzicami, zebranie pomysłów rodziców, co mogą zrobić dla klasy, dla szkoły itp.
6. Pedagogizacja rodziców, czyli zebrania szkoleniowe, poświęcone profilaktyce trudności w wychowawczych czy trudności edukacyjnych, z odniesieniem do problemów występujących w klasie.
7. Organizowanie spotkań integracyjnych z nauczycielem, rodzicami i dziećmi, w celu zacieśniania więzi klasowych (zob. Załącznik nr 3, s. 140).

W efekcie takich starań atmosfera panująca w klasie między nauczycielem, uczniami i ich rodzicami jest przyjazna. Łatwiej jest o wzajemną pomoc i rzeczywistą współpracę.

8. Cele edukacji wczesnoszkolnej i zadania szkoły⁹⁹

Jak zapisano w podstawie programowej kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych, do celów kształcenia ogólnego (klasy I–VI) zalicza się:

- przyswojenie przez uczniów podstawowego zasobu wiadomości na temat faktów, zasad, teorii i praktyki, dotyczących przede wszystkim tematów i zjawisk bliskich doświadczeniom uczniów;
- zdobycie przez uczniów umiejętności wykorzystywania posiadanych wiadomości podczas wykonywania zadań i rozwiązywania problemów;
- kształtowanie u uczniów podstaw warunkujących sprawne i odpowiedzialne funkcjonowanie we współczesnym świecie.

Natomiast do celów edukacji wczesnoszkolnej zalicza się:

- wspomaganie rozwoju dziecka w rozwoju intelektualnym, emocjonalnym, społecznym, etycznym, fizycznym i estetycznym, czyli wspomaganie dziecka w całokształcie jego rozwoju;
- wychowanie dziecka tak, aby było ono przygotowane do życia z samym sobą, ludźmi i przyrodą;
- zadbanie o to, aby dziecko odróżniało dobro od zła;
- wychowanie w świadomości przynależności społecznej do rodziny, grupy rówieśniczej i wspólnoty narodowej;
- wychowanie do rozumienia konieczności dbania o przyrodę;
- dążenie do ukształtowania systemu wiadomości i umiejętności potrzebnych dziecku do poznawania i rozumienia świata, radzenia sobie w codziennych sytuacjach oraz do kontynuowania nauki w klasach IV–VI szkoły podstawowej.

Podstawa programowa edukacji wczesnoszkolnej dla I etapu edukacyjnego jasno precyzuje również zadania szkoły. Należą do nich:

- realizowanie programu nauczania skoncentrowanego na dziecku, na jego indywidualnym tempie rozwoju i możliwościach uczenia się;
- respektowanie trójpodmiotowości oddziaływań wychowawczych i kształcących: uczeń – szkoła – dom rodzinny;
- rozwijanie predyspozycji i zdolności poznawczych dziecka;
- kształtowanie u dziecka pozytywnego stosunku do nauki oraz rozwijanie ciekawości w poznawaniu otaczającego świata i dążeniu do prawdy;

⁹⁹ Cele i zadania szkoły opracowane zostały na podstawie rozporządzenia ministra edukacji narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. *W sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół*, Załącznik nr 2: *Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych*.

- poszanowanie g odności dzieck a; z apewnienie dzieck u prz yjaznych, be z-
piecznych i z drowych warunków do nauki i z abawy, działania indywidual-
nego i z espołowego, rozwijania samodzielności or az odpowiedzialności z a
siebie i najbliż sze ot oczenie, ek spresji plas tycznej, muz ycznej i ruchow ej,
aktywności badawczej, a także działalności twórczej;
- wyposażenie dzieck a w umieję tność cz ytania i pisania, w wiadomości
i sprawności matematyczne potrzebne w sytuacjach życiowych i szkolnych
oraz przy rozwiązywaniu problemów;
- dbałość o to, aby dziecko mogło nabywać wiedzę i umiejętności potrzebne
do rozumienia świata, w tym zagwarantowanie mu dostępu do różnych źró-
deł informacji i możliwości korzystania z nich;
- sprzyjanie rozwojowi cech osobowości dziecka, koniecznych do aktywnego
i etycznego uczestnictwa w życiu społecznym.

9. Ramowy plan nauczania¹⁰⁰

Edukacje, zajęcia	Liczba godzin (tygodniowo) w cyklu trzyletnim	Klasa I	Klasa II	Klasa III
Edukacja wczesnoszkolna	60	20	20	20

Wyszczególniona liczba godzin zajęć wchodzących w skład edukacji wczesnoszkolnej

Język obcy nowożytny	190 godzin w cyklu trzyletnim
Edukacja muzyczna	95 godzin w cyklu trzyletnim
Edukacja plastyczna	95 godzin w cyklu trzyletnim
Wychowanie fizyczne	290 godzin w cyklu trzyletnim
Zajęcia komputerowe	95 godzin w cyklu trzyletnim
Godziny do dyspozycji dyrektora	3 godziny tygodniowo w trzyletnim okresie nauczania

¹⁰⁰ Opracowany na podstawie rozporządzenia ministra edukacji narodowej z dnia 23 marca 2009 r. (DzU. Nr 54, poz. 442).

10. Założenia programowe i organizowanie procesu edukacyjnego w klasach I–III z pakietem *Skarby*

Koncepcja pakietu oparta została na współczesnych teoriach wychowania i kształcenia dzieci, jest edukacyjnym pomostem między metodami i formami pracy charakterystycznymi dla wychowania przedszkolnego a nauczaniem typowym dla polskiej szkoły. Główne założenia edukacyjne powstały na podstawie konstruktywistycznej teorii uczenia, która stawia dziecko (z jego wiedzą, zainteresowaniami i potrzebami) w centrum procesu edukacyjnego. Uczniowie nie mogą być biernymi odbiorcami wiedzy, przeciwnie – zgodnie ze swą naturą powinni doświadczać, eksperymentować, w radosnej atmosferze uczyć się odkrywania świata i własnych możliwości.

Na tym etapie edukacji rola nauczyciela oraz stosowanych przez niego metod i narzędzi dydaktycznych jest niezwykle ważna, ponieważ – zgodnie z naukowymi teoriami opisującymi uczenie się dziecka – rozwój przebiega w kontekście społecznym i przelicza się od poziomu interpersonalnego do intrapersonalnego. Nauczyciel, korzystając z odpowiednich narzędzi, powinien w tym skomplikowanym procesie uczenia się dzieci odgrywać rolę promotora samoregulacji uczniów.

Wszystkie treści pakietu edukacyjnego są zgodne z zatwierdzoną przez Ministerstwo Edukacji Narodowej *Podstawą programową kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych* i dostosowane do możliwości percepcyjnych dzieci 6-letnich. Obniżenie wieku szkolnego znajduje swoje odzwierciedlenie zarówno w rozplanowaniu treści kształcenia i wychowania, jak i w proponowanych metodach pracy z dzieckiem.

Tematyka związana jest z treściami zawartymi w podstawie programowej i odnosi się głównie do aktualnych i bliskich dzieciom wydarzeń, świąt, zwyczajów, zjawisk przyrody itp. Dzieci uczą się zachowania w sytuacjach trudnych, niebezpiecznych. Teksty i historyjki obrazkowe pokazują także pozytywne wzorce zachowań. Wśród proponowanej tematyki zająć znajdują się zagadnienia interesujące dzieci, konieczne do poszerzania wiedzy o świecie. Ważne, aby dzieci mogły podzielić się z innymi swoimi zainteresowaniami, pochwalić uzdolnieniami, korzystając z przyniesionych przez siebie materiałów, opowiedzieć o tym, co je ostatnio zaniekało itp.

Istotną sprawą jest formułowanie poleceń zarówno w podręczniku i zeszytach ćwiczeń, jak również podczas różnych zajęć z nauczycielem (zabaw dydaktycznych, zadań do wykonania, zadań praktycznych). Powinny być one formułowane operacyjnie, w przejrzysty sposób i zachęcać do podejmowania

nia zróżnicowanych działań aktywizujących uczniów. Szczególną uwagę należy zwrócić na zadania problemowe, twórcze, inspirujące do pracy w grupach.

Nauka czytania została oparta na metodzie analityczno-syntetycznej (uwzględniającej ogniwo pośrednie, jakim jest sylaba). Nauka czytania przebiega w dwóch etapach:

- wyrabianie gotowości do czytania (tzw. etap przedliterowy);
- wprowadzanie elementów czytania (systematyczne zapoznavanie z kolejnymi literami).

Na pierwszym etapie szczególną uwagę zwraca się na ćwiczenie słuchu fonematycznego, sprawności manualnej, rozwijanie spostrzegawczości wzrokowej i słuchowej, doskonalenie wymowy oraz rozumienie sensu kodowania i dekodowania.

Wprowadzone zostały również wyrazy do czytania globalnego. Wyrazy te pojawiają się głównie w pierwszym okresie nauki i na początku drugiego etapu (przez pierwszy semestr klasy I).

Na drugim etapie dzieci systematycznie zapoznavane są z kolejnymi literami (zgodnie z wybraną metodą, na podstawie zasady zgodności fonetyczno-graficznej).

Ze względu na fakt, że podstawą programową przewiduje w klasie I samodzielne czytanie lektur, ostatnia litera z ostatnie wprowadzona do końca kwietnia.

Zgodnie z psychologicznym prawem pierwszego połączenia, dzieci od razu powinny dowiadywać się, że istnieje *ż* i *rz*, *zi* i *ź*, *si* i *ś*, *ch* i *h* itd., dzięki czemu będą mniej narażone m.in. na trudności ortograficzne, nie wspominając o trudnościach uczniów mających kłopoty z zapamiętywaniem liter i ich odpowiedników fonemowych.

Indywidualizacja nauki czytania

Ze względu na różnice rozwojowe oraz różne przygotowanie dzieci do nauki czytania przygotowane teksty (służące nauce czytania) zostały dostosowane do możliwości dzieci. W podręczniku zamieszczono teksty na dwóch poziomach:

- poziom podstawowy (teksty łatwiejsze, krótsze);
- poziom ponadpodstawowy (teksty trudniejsze, dłuższe).

Teksty na obu poziomach stanowią całość (co ułatwia pracę z całą grupą i umożliwia indywidualizację bez sztucznych podziałów na dzieci lepsze i gorsze), jedynym wyróżnikiem jest wielkość czcionki. Poza tym teksty zostały skonstruowane tak, aby zachęcać dzieci słabiej czytające do podejmowania wysiłku w pokonywaniu trudności.

W klasach II i III stopniowo pojawiają się teksty trudniejsze, pozwalające na doskonalenie techniki czytania.

Edukacja literacka, budzenie zainteresowań czytelniczych, doskonalenie czytania

Jedną z najważniejszych kwestii jest właściwy dobór tekstów odznaczających się wysokimi walorami artystycznymi, które muszą być dostosowane do percepcji dziecka w wieku wczesnoszkolnym. W *Skarbach* wprowadzane są teksty współczesne oraz teksty należące do tradycji literackiej. Edukacja literacka łączona jest z różnymi dziedzinami sztuki, np. z teatrem, muzyką, malarstwem. Zgodnie z założeniami nowej podstawy programowej szczególnie starannie dobrane zostały teksty konieczne do wprowadzania elementów etyki – wartości (baśnie, bajki, legendy).

W związku z koniecznością rozbudzania w dzieciach motywacji do samodzielnego czytania oraz zainteresowania książką w edukacji literackiej pojawia się cykl systematycznych działań edukacyjnych pod nazwą *Czytam ja, czytasz ty*.

Cele i założenia cyklu:

- tworzenie sytuacji edukacyjnych sprzyjających zainteresowaniu dziecka książką oraz budzeniu motywacji do samodzielnego czytania (w każdym tygodniu zaplanowane zostały działania pod tym hasłem);
- zaplanowanie systematycznych działań służących rozwijaniu czytelnictwa, opracowanych zgodnie ze zmieniającymi się możliwościami i umiejętnościami dzieci w tym zakresie. W związku z tym zaplanowane zostały działania na różnych płaszczyznach: głośne czytanie przez nauczyciela, czytanie rodzinne, wprowadzenie w świat lektur, głośne czytanie przez dzieci itp.

Mimo że samodzielne czytanie lektur następuje dopiero po zapoznaniu dzieci ze wszystkimi literami, od początku roku uczniowie poznają lektury (które czyta nauczyciel i dzieci potrafiące już czytać).

Wspomaganiu nauki czytania służą też dodatkowe teksty do czytania (w klasie I zbudowane z dotychczas wprowadzonych liter i pojawiające się po wprowadzeniu każdej nowej litery), które są skorelowane z treścią określonych kręgów tematycznych. Teksty mają zróżnicowaną formę (wiersze, komiksy, opowiadania), co dodatkowo motywuje dzieci do podejmowania wysiłku podczas nauki czytania.

W klasach II i III zadaniem nauczyciela jest zachęcanie do czytania i rozwijanie zainteresowań czytelniczych na podstawie rozpoznanych indywidualnych zainteresowań dziecka.

Nauka pisania

W publikacjach pakietu *Skarby* wprowadzone zostały we właściwej kolejności ćwiczenia przygotowujące do pisania oraz usprawniające technikę pisania. Ważne, by na początku nauki pisania zaproponować dużo ćwiczeń polegających na rysowaniu szlaczków, kolorowaniu, rysowaniu po śladzie, dorysowywaniu, łączeniu elementów, szukaniu drogi w labiryncie, samodzielnym rysowaniu (ciekawą są zwłaszcza te, które skojarzone są z ruchem, z kształtem konkretnego przedmiotu). Dodatkowo wykorzystane zostały wycinanki i naklejki, a w przewodniku metodycznym znajduje się dużo ciekawych propozycji twórczych prac plastyczno-technicznych.

Dodatkową pozycją służącą wspomaganie nauki pisania jest *Zeszyt do kaligrafii*, który jest dostosowany do 6-letniego odbiorcy i oprócz wzoru liter, właściwych połączeń, wyrazów i zdań do pisania zawiera również ciekawe propozycje ćwiczeń grafomotorycznych, mandali itp.

W klasach II i III dzieci doskonalą technikę pisania oraz budowania wypowiedzi pisemnych (poprawnych kaligraficznie, gramatycznie i stylistycznie).

Edukacja matematyczna i przyrodnicza

Edukacja matematyczna nie może przebiegać bez wspomaganie rozwoju umysłowego dziecka. Niezwykle istotne są trzy obszary: rozumowanie przyczynowo-skutkowe, klasyfikowanie oraz orientacja przestrzenna. Dlatego ćwiczenia opracowane zostały w sposób umożliwiający wspomaganie rozwoju dziecka w tych zakresach. Wprowadzono również dużo działań edukacyjnych przygotowujących dziecko do rozwiązywania zadań z treścią.

Uczniowie (szczególnie w klasie I) wyznaczają sumy i różnice, manipulując przedmiotami lub licząc na zbiorach zastępczych. W tym celu przygotowano liczniki (związane z zagadnieniem kręgów tematycznych). Dzieci mogą również korzystać z innych zbiorów zastępczych (palce, patyczki, orzechy, kasztany itp.).

Na etapie edukacji wczesnoszkolnej uczniowie za mało mają okazji do kształtowania postawy badawczej, samodzielności w odkrywaniu prawd o świecie i rozwijania myślenia w zakresie rozumowania poprzez analogię, a także abstrahowania i uogólniania. Ponadto główny akcent kładzie się na zjawiska przyrody ożywionej, niemal pomijając procesy i zjawiska przyrody nieożywionej. Skutki obserwujemy w dalszych etapach kształcenia; objawiają się niechęcią uczniów do fizyki czy chemii, jako przedmiotów obcych i nieznanych, oraz do matematyki, której zrozumienie wymaga rozumowania na określonym poziomie. Uczniom brakuje elementarnych podstaw oraz strategii intelektualnych niezbędnych do zrozumienia i wyjaśnienia trudnych procesów, reakcji i zjawisk oraz do rozwiązywania zadań matematycznych. Jednym z źródeł tego niepokojącego zjawiska jest fakt, że brakuje „pomostu edukacyjnego” między

nauczaniem matematycznym i przyrodniczym charakterystycznym dla wychowania przedszkolnego (kiedy myślenie dzieci ma charakter przedprzyczynowy i magiczno-zjawiskowy) a trudną wiedzę przekazywaną uczniom w klasach starszych. Dlatego jednym z celów pakietu jest empiryczne zapoznanie dzieci z klas I–III z podstawowymi zjawiskami i procesami zachodzącymi w świecie przyrody oraz umożliwienie im nabywania doświadczeń potrzebnych do budowania strategii intelektualnych, które staną się podstawą do przyswojenia wiedzy i umiejętności z zakresu edukacji matematycznej i przyrodniczej w klasach starszych.

W edukacji przyrodniczej pojawia się cykl systematycznych działań edukacyjnych pod nazwą **Mały odkrywca**.

Cele i założenia cyklu:

- tworzenie sytuacji edukacyjnych umożliwiających dziecku nabywanie doświadczeń niezbędnych do rozwoju czynności intelektualnych potrzebnych do rozumienia siebie, otoczenia oraz w nauce szkolnej (działania pod tym hasłem zaplanowane zostały co dwa tygodnie);
- zaplanowanie systematycznych działań służących empirycznemu zapoznaniu dzieci z klas I–III z podstawowymi zjawiskami i procesami zachodzącymi w świecie przyrody.

Realizację założonych celów umożliwiają opracowane w tym celu pomoce: zeszyt ćwiczeń *Doświadczenia małego odkrywcy* oraz płyta pod tym samym tytułem.

Edukacja społeczna z etyką

Dziecko jest istotą społeczną, potrzebuje miłości, przyjaźni i akceptacji. Wprowadzenie dziecka w świat wartości jest również ważne, jak kształcenie umiejętności czytania czy pisanie. Podstawa programowa (I etap edukacyjny: klasy I–III. Edukacja wczesnoszkolna) podkreśla rolę edukacji społecznej i dodatkowo wymienia w obszarach kluczowych kompetencji etykę:

W zaleceniach dotyczących sposobów realizacji celów czytamy:

Etyka. Ze względu na specyfikę dziecięcego rozumowania, w trakcie zajęć z etyki, aby wykorzystywać baśnie, bajki i opowiadania, bowiem zadaniem szkoły jest sprzyjanie rozwojowi cech osobowości dziecka koniecznych do aktywnego i etycznego uczestnictwa w życiu społecznym¹⁰¹.

W edukacji dotyczącej wprowadzenia dziecka w świat wartości zaplanowany został cykl systematycznych działań edukacyjnych pod nazwą *Ja i inni*.

¹⁰¹ Załącznik nr 2 do rozporządzenia ministra edukacji narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. – p. 8 *Zadania szkoły*.

Cele i założenia cyklu:

- wprowadzenie dziecka w świat wartości;
- tworzenie sytuacji edukacyjnych umożliwiających budowanie przez dziecko poczucia własnej wartości;
- wspomaganie rozwoju dziecka w zakresie kompetencji społecznych;
- tworzenie sytuacji edukacyjnych sprzyjających integracji grupy.

Realizację projektu umożliwiają opracowane w tym celu pomoce: słuchowiska oraz karty pracy, które mają pomóc nauczycielom realizować treści danego obszaru edukacyjnego w taki sposób, aby dzieci potrafiły znajdować właściwe rozwiązania w sytuacjach trudnych i kierowały się w życiu poczuciem dobra, prawdy i sprawiedliwości.

W klasie I ze względu na możliwości percepcji słuchowej dziecka 6-letniego i 7-letniego słuchowiska mają formę dialogowanych opowiadań (zob. Załącznik nr 4, s. 142). W klasach II i III jest to już forma prostego teatru radiowego, ponieważ dzieci są już w stanie rozróżniać poszczególnych bohaterów i podążać za akcją słuchowiska bez wiążącego całość narratora.

Słuchowiska są specyficznym przewodnikiem po świecie wartości i emocji. To utwory o „każdym dziecku”, ponieważ dotyczą uczuć i spraw najważniejszych dla każdego człowieka. Nie tylko prowadzą bezpiecznie od lęku do odwagi, od słabości do siły, od zła do dobra, ale także ukazują wielki świat emocji małego dziecka. To utwory o potrzebie miłości i przyjaźni, o radości dawania, o tolerancji, pokonywaniu lęków. Napisane o dzieciach i dla dzieci wychodzą naprzeciw dziecięcym problemom i obawom, pomagają budować poczucie własnej wartości, uczą, jak odróżniać dobro od zła, jak żyć w zgodzie z samym sobą i innymi ludźmi. Bez „moralnego przytupu” pomagają zrozumieć, jak ważne są takie wartości, jak: praca, prawda, miłość, życie, rodzina.

Uwzględniając etapy rozwoju społecznego i moralnego dziecka w wieku wczesnoszkolnym, treści koncentrują się wokół następujących tematów:

- uczucia – rozpoznawanie i rozumienie uczuć własnych i innych ludzi;
- wartości: prawda, uprzejmość, życzliwość, bezinteresowność, poszanowanie swojej i cudzej własności, obrona słabszych, pomoc potrzebującym;
- rodzina – więzi i relacje w rodzinie, obowiązki względem rodziny;
- klasa – normy, reguły, zasady;
- inny – podobieństwa i różnice, poszanowanie inności;
- bezpieczeństwo: dbanie o zdrowie, sytuacje niebezpieczne, asertywność.

Ponadto forma słuchowisk ma na celu wspomaganie rozwoju funkcji słuchowych dziecka – które na co dzień żyje w świecie obrazu – oraz rozwijanie wyobraźni na podstawie usłyszanych treści.

Indywidualizacja procesu nauczania

Na podstawie badań można stwierdzić, że możliwości i potrzeby dzieci w klasach I–III są bardzo różne. Poza tym trzeba pamiętać, że dziecko w wieku wczesnoszkolnym nie zawsze charakteryzuje się odpornością emocjonalną, która pozwala mu radzić sobie podczas pokonywania trudności i rozwiązywania problemów. Dlatego tak ważna jest indywidualizacja procesu edukacyjnego – dziecko powinno otrzymywać zadania na miarę swoich rzeczywistych możliwości (a nie na miarę możliwości innych dzieci w klasie). Brak indywidualnego podejścia w edukacji wczesnoszkolnej może prowadzić do kształtowania niekorzystnych dla dalszego rozwoju dzieci zachowań i przekonań.

- Zadanie zbyt łatwe – dziecko nie odczuwa żadnej trudności, nudzi się, nie uczy niczego nowego. Ponadto, jeśli nie napotyka trudności nie ma szansy na rozwijanie odporności emocjonalnej. Uczy się, że wszystko przychodzi mu łatwo, bez wysiłku.
- Zadanie na miarę rzeczywistych możliwości dziecka – dziecko napotyka trudność, musi włożyć wysiłek, aby rozwiązać problem. W ten sposób rozwija odporność emocjonalną, a ponieważ jego możliwości pozwalają na pokonanie trudności, odczuwa radość, ma poczucie sukcesu z powodu dobrze wykonanego zadania.
- Zadanie zbyt trudne – dziecko napotyka trudność, z którą nie potrafi sobie poradzić, uczy się, że włożony wysiłek nie prowadzi do rozwiązania problemu, jest zniechęcone i smutne. Zaczyna szukać innych sposobów (niż wysiłek umysłowy) na pokonywanie tego typu trudności (ściągnięcie od kolegów, symulowanie choroby).

Dlatego zadania i ćwiczenia w każdym obszarze edukacyjnym zostały zaplanowane tak, aby pomóc nauczycielowi indywidualizować pracę z dziećmi (zadania dla dzieci zdolnych oraz zadania dla dzieci potrzebujących dodatkowych doświadczeń w danym zakresie).

Oznaczanie ćwiczeń trudniejszych i łatwiejszych konkretnym symbolem nie jest dobrym sposobem motywującym dzieci do nauki. Uczniowie bardzo szybko orientują się, co oznacza ćwiczenie ze słoneczkiem, kwiatkiem itp. Równie szybko zaczynają rozumieć, że oni nigdy nie potrafią wykonać zadań z określonym symbolem. Zaczynają czuć się gorsi od swoich kolegów, którzy nie mają z ich wykonaniem żadnych problemów. Konsekwencją tego jest niechęć do nauki i stosowanie różnych mechanizmów obronnych w celu podniesienia swojej samooceny. A przecież indywidualizacja procesu nauczania nie polega na dzieleniu dzieci na zdolne i mniej zdolne, ale na rozpoznaniu potrzeb każdego z nich i wspomaganiu ich rozwoju zgodnie z potrzebami i możliwościami.

Dlatego w pakiecie *Skarby* przygotowano dodatkowy materiał dla nauczyciela zawierający karty pracy zróżnicowane pod względem stopnia trudności. To

nauczyciel, który zna możliwości dzieci będzie rozdawał każdemu dodatkowe karty pracy (tak aby wspomagać ich rozwój bez przyklejania etykiet). A dzieci będą dumne i szczęśliwe, że udało im się wykonać zadanie (a każde z nich dostanie zadanie na miarę własnych potrzeb i możliwości).

Diagnoza

Diagnoza oparta na systematycznej obserwacji dziecka jest podstawą do organizowania procesu nauczania, ponieważ to uczeń, jego potrzeby i możliwości wyznaczają nauczycielowi drogę do efektywnej edukacji.

Zgodnie z podstawą programową nauczyciel edukacji wczesnoszkolnej jest zobowiązany do prowadzenia obserwacji mających na celu poznanie możliwości i potrzeb rozwojowych dzieci oraz dokumentowania tych obserwacji. Taka obserwacja jest podstawą do diagnozy szkolnej, która z kolei jest pierwszym krokiem do świadomego, intensywnego wspomagania rozwoju dziecka. Nauczyciel edukacji wczesnoszkolnej jest osobą, która przebywa z dziećmi codziennie przez kilka godzin, więc diagnoza odbywa się każdego dnia podczas pracy indywidualnej i grupowej, podczas zabaw w klasie i naświeżym powietrzu.

Obserwacje jednak muszą być zapisane i dokumentowane. Dlatego niezwykle ważny jest wybór właściwego narzędzia. W szkołach funkcjonują najczęściej narzędzia diagnostyczne z takich źródeł, jak: wydawnictwa edukacyjne, poradnie psychologiczno-pedagogiczne oraz arkusze diagnostyczne opracowane przez Rady Pedagogiczne. Dokonując wyboru, warto zwrócić uwagę na kilka aspektów:

- Narzędzie służące do diagnozowania umiejętności dziecka w wieku wczesnoszkolnym (szczególnie w klasie I) nie może ograniczać się do skali dwustopniowej (potrafi/nie potrafi), ponieważ dzieci w tym wieku bardzo intensywnie uczą się rzeczy nowych, więc niektóre umiejętności znajdują się w strefie ich najbliższego rozwoju. Poza tym należy pamiętać o dużych różnicach rozwojowych (w grupie 6-latków obok dzieci nie wykazujących żadnego zainteresowania czytaniem zwykle są również dzieci, które już potrafią płynnie samodzielnie czytać). Dlatego konieczna jest szersza skala, pozwalająca na szczegółową ocenę danej umiejętności, np.:
 1. Wiedza i umiejętności dziecka są znacznie poniżej oczekiwanych (znacznie niższe niż przewidywane dla dziecka w tym wieku). Dziecko potrzebuje intensywnego wspomagania rozwoju.
 2. Wiedza i umiejętności dziecka są poniżej oczekiwanych (niższe niż przewidywane dla dziecka w tym wieku). Dziecko potrzebuje wspomagania rozwoju.
 3. Wiedza i umiejętności dziecka są zgodne z oczekiwanymi (zgodne z przewidywanymi dla dziecka w tym wieku).

4. Wiedza i umiejętności dziecka są powyżej oczekiwanych (wyższe niż przewidywane dla dziecka w tym wieku).

- Arkusz służący do obserwacji dziecka powinien być podzielony na obszary edukacyjne (a wskaźniki w danych obszarach powinny mieścić się w ich zakresie). Jeśli dany wskaźnik nie określa kompetencji, która pozwala ocenić umiejętności/wiedzę dziecka w danym obszarze, to nie tylko diagnoza będzie błędna, ale również planowanie działań naprawczych oraz prowadzenie zajęć dydaktyczno-wyrównawczych nie przyniesie oczekiwanych efektów.
- Na rozwój dziecka ma wpływ wiele czynników. Niezwykle istotne jest środowisko rodzinne, czy informacje o stanie zdrowia ucznia. Patologia w rodzinie, czy np. alergia, na którą cierpi dziecko, to bardzo ważne czynniki, które w istotny sposób wpływają na jego funkcjonowanie. Dlatego ważne jest poznanie środowiska rodzinnego oraz współpraca z rodzicami.

Należy również pamiętać o tym, że celem diagnozy jest rozpoznanie potrzeb dziecka, które ma być podstawą do planowania pracy (zarówno indywidualnej, jak i pracy z całą klasą). Wczesne rozpoznanie problemów dziecka (lub jego uzdolnień) pozwoli na świadome wspomaganie jego rozwoju.

Realizację zadań związanych z diagnozą dziecka w wieku wczesnoszkolnym umożliwi „Program diagnostyczny” (z kartami do zadań diagnostycznych). Pomaga on w uporządkowany sposób gromadzić informacje o dziecku, rozpoznawać jego potrzeby w celu wspomagania rozwoju oraz zdolności w celu rozwijania tych uzdolnień. Jest narzędziem, które wprowadzi nauczyciela w obszary nowych obowiązków związanych z obserwowaniem i diagnozowaniem dziecka. Przykładowe arkusze diagnostyczne zostały zamieszczone w Załącznikach nr 1 i nr 2.

Ocenianie

Oceny stanowią ważny wyznacznik wiedzy dziecka, stopnia opanowania treści nauczania. Nauczyciele muszą pamiętać, że są one też wyznacznikiem poczucia własnej wartości uczniów, wpływając na obraz siebie i własnych kompetencji. I nie ma tu znaczenia, że w edukacji wczesnoszkolnej obowiązuje ocena opisowa, bowiem trudno znaleźć szkołę, w której nie ocenia się uczniów za pomocą punktów czy literek. W związku z tym uczniowie bardzo szybko orientują się, czy jest to „dobrze”, czy „źle”. A przecież celem wprowadzenia oceny opisowej było uniknięcie tego typu ocen, na rzecz oceny konstruktywnej, czyli takiej, która zachęca uczniów do dalszych prób. Ocena przynajmniej w części instruktażowa powinna zawierać opis tego, co dziecko potrafi, a nad czym jeszcze musi popracować. Dzięki takiej ocenie uczniowie są zachęceni do dalszych prób.

Uczniowie muszą wiedzieć za co otrzymują taką właśnie ocenę (lub punkty).

Dobrze, jeśli taką informację otrzymują także rodzice. Niestety zdarza się, że oceny znajdują się tylko w dzienniku, a dzieci w ogóle nie są o nich informowane, rodzice zaś otrzymują ich spis na karteczkach podczas zebrania. Nie sposób wtedy dociec, kiedy dziecko otrzymało daną ocenę, często też nie pamiętamy w jakiej sytuacji. Nie wystarczy informacja, że ocena była z pracy domowej, klasówki czy odpowiedzi. Warto informować dziecko na bieżąco, dlaczego „na tyle” została oceniona jego praca – jakie są jej mocne i słabe strony oraz jak te słabe strony zamienić w mocne. Pamiętajmy, że każda ocena dziecka to także ocena nauczyciela, jego zdolności „dotarcia do dziecka” – przekazania mu w sposób zrozumiały wiedzy i umiejętności. Złe oceny uczniów to sygnał dla nauczyciela, że być może należy coś zmienić, np. metody, formy, środki lub może coś w podejściu do ucznia.

Co oceniamy?

W psychologii znane jest zjawisko samospełniającego się proroctwa. Każdy nauczyciel po tygodniu pracy w klasie pierwszej odpowie na pytanie, który z jego uczniów jest „dobry”, a który „słaby”. Na to przychodzące szybko ocenianie składa się wiele sytuacji. W klasie pierwszej znajdują się bowiem dzieci, które są śmiałe, podchodzą do nauczyciela, uśmiechają się, mówią coś miłego, chętnie odpowiadają na pytania (te pierwsze rozmowy dotyczą przecież spraw im bliskich i znanych – wakacji, rodziny, przyjaciół). Te dzieci nauczyciel będzie kojarzył jako „dobre”. I są też w klasie dzieci nieśmiałe, zaleknione lub zachowujące się niegrzecznie i o tych nauczyciel myśli, że „będzie z nimi więcej pracy”. Na ocenę nauczyciela ma także wpływ wygląd ucznia. Jeśli dziecko z wyglądu budzi sympatię nauczyciela, to on częściej się do dziecka uśmiecha, częściej do niego podchodzi i chętniej z nim rozmawia. Taka sytuacja sprawia, że dziecko ma więcej okazji do zaprezentowania swoich umiejętności i wyjaśnienia pojawiających się kłopotów.

Dlatego z każdym razem, kiedy oceniamy dziecko, należy zastanowić się, czy nasza ocena nie jest drogą na skróty, czy nie oceniamy, kierując się bardziej nadaną dziecku etykietką niż jego rzeczywistymi osiągnięciami. Pamiętajmy, że każdy uczeń chce mieć dobre oceny, chce zasłużyć na pochwałę, bo pragnie być zrozumiany, akceptowany, doceniany. Jeśli nauczyciel sprawi, że klasa szkolna będzie dla jego uczniów środowiskiem wspierającym, zachęcającym do próbowania i doświadczania, to każdy jego uczeń będzie z odwagą pokonywał pojawiające się trudności i z radością odnosił sukcesy.

Kształtowanie postawy prointegracyjnej oraz edukacja włączająca

Etap edukacji wczesnoszkolnej to również czas, w którym poprzez opowiadania, bajki oraz tworzenie sytuacji edukacyjnych kształtujemy postawę tolerancji wobec inności, rozwijamy empatię i wrażliwość na potrzeby osób z niepełnosprawnością.

Warto zwrócić uwagę na edukację włączającą (ideę edukacji dostępnej wszystkim dzieciom). Prawo obowiązujące w naszym kraju zapewnia wszystkim dzieciom, bez względu na ich sprawność, możliwość korzystania z dobrodziejstwa nauki na miarę potrzeb i możliwości każdego dziecka. Dzięki realizacji założeń edukacji włączającej dzieci niepełnosprawne mogłyby chodzić do szkoły blisko swego miejsca zamieszkania, razem ze swoimi rówieśnikami z okolicy.

Ta idea niesie ze sobą konieczność dostosowania środowiska szkolnego do różnorodnych potrzeb uczniów. Stawia to przed kadrami nauczycielskimi niewątpliwe wyzwania. Powinni oni podnosić swoje kwalifikacje w zakresie pracy z dzieckiem niepełnosprawnym, dzięki temu mogliby:

- zapewnić każdemu dziecku jak najlepszy rozwój, z godnością i potencjałem ucznia;
- wyjść naprzeciw oczekiwaniom dzieci i rodziców;
- rozwijać mocne strony ucznia i wzmacniać słabe;
- szukać wsparcia u specjalistów;
- dostosowywać wymagania programowe do potrzeb i możliwości dziecka;
- znaleźć czas na pracę wychowawczą z grupą, rodzicami, środowiskiem.

Edukacja włączająca zapobiega zjawiskom wyłączenia, izolacji dzieci niepełnosprawnych ze środowiska rodzinnego i lokalnego. Jednak wymaga dodatkowego wysiłku i większego nakładu pracy. Konieczne są gminne dotacje dla każdej placówki, w której uczy się dziecko niepełnosprawne, zniesienie barier architektonicznych, wsparcie specjalistyczne dla nauczyciela oraz zapewnienie prawnych uregulowań w zakresie mniejszej liczebności klas z dziećmi niepełnosprawnymi.

Placówki realizujące idee edukacji włączającej już dziś mogą pochwalić się lepszym poziomem pracy w szkole i wyższą efektywnością zajęć, dzięki wprowadzaniu elementów zajęć specjalistycznych, dużemu zainteresowaniu środowiska lokalnego i gromadzeniu się przyjaciół szkoły, pomagających w rozwiązywaniu różnych problemów.

11. Rozkład materiału w klasach I–III

Skarby, klasa I			
Realizowane treści edukacyjne i umiejętności ucznia			
Miesiąc	Krąg tematyczny	Realizacja treści w obszarach edukacyjnych	Umiejętności ucznia
Wrzesień	I. Jak dobrze być uczniem II. Jestem bezpieczny na drodze III. Prz ygody z pamięcią IV. Nasi przyjaciele	Obszar edukacji polonistycznej Kształtowanie umiejętności porozumiewania się. Rozwijanie umiejętności czytania i pisania. Wprowadzenie dziecka w świat literatury. Rozwijanie zainteresowań czytelniczych. Wspomaganie rozwoju dziecka w zakresie wypowiadania się w małych formach teatralnych.	Uczeń: – słucha i rozumie wypowiedzi innych osób – uczestniczy w rozmowach na tematy dowolne oraz określone przez nauczyciela, zwraca uwagę na poprawność wypowiedzi pod względem gramatycznym i artykulacyjnym – wie, że nie należy przerywać rozmowy, zna zasady kulturalnego prowadzenia rozmowy – wypowiada się na temat utworu literackiego – w sposób zrozumiały dla otoczenia komunikuje swoje potrzeby, spostrzeżenia, odczucia – stara się poprawnie i precyzyjnie formułować pytanie i udzielać odpowiedzi – rozumie sens kodowania oraz dekodowania informacji – odczytuje symbole, piktogramy, uproszczone rysunki i napisy – zna wszystkie litery alfabetu – czyta ze zrozumieniem krótkie, proste teksty – uważnie słucha tekstów czytanych przez nauczyciela oraz inne dzieci
	I. Moja rodzina II. Wielki mały świat III. Radości i smutki IV. Podróż w krainę wyobraźni		– interesuje się książką, wykazuje zainteresowania czytelnicze – czyta lektury wskazane przez nauczyciela – nadaje tytuły obrazkom z historyjki obrazkowej i wydarzeniom z opowiadania – opowiada historyjkę obrazkową, potrafi wymyślić zakończenie lub początek historyjki – chętnie poznaje nowe wyrazy – zna wybrane przysłowia ludowe i powiedzenia, potrafi je interpretować
Listopad	I. Jesienne słoty II. Jestem Polakiem III. Jak dobrze być razem IV. Podróż w świat t echniki		

Grudzień	I. Warto być ciekawym II. Na wagę złota III. W okół choinki		– wymienienia bohaterów utworu literackiego – zna wybrane zwroty frazeologiczne – posługuje się zwrotami grzecznościowymi – pisze litery zgodnie z zasadami kaligrafii – zna i stosuje podstawowe zasady ortografii (wielka litera na początku zdania, kropka na końcu zdania) – przepisuje wyrazy i proste zdania – pisze z pamięci wyrazy i proste zdania – dba o estetykę pisma – rozumie i poprawnie stosuje pojęcia: wyraz, głoska, litera, sylaba, zdanie – dzieli wyraz na sylaby, głoski i litery – potrafi wskazać wyrazy w zdaniu i zdania w krótkim tekście – potrafi korzystać z publikacji pakietów edukacyjnych (podręcznika, zeszytów ćwiczeń) pod kierunkiem nauczyciela – potrafi formułować wypowiedzi w czasie przyszłym, przeszłym i teraźniejszym – posiada wrażliwość literacką, dostrzega w utworach literackich humor, urodę słowa, fantazję – uczestniczy w zabawach dramatowych inspirowanych utworem literackim
Styczeń	I. A kiedy ściśnie mróz II. Płynie czas III. R odzinne opowieści		– wypowiada się na tematy poznawcze, dzieli się wiadomościami na określony temat – zna różne źródła informacji (albumy, czasopisma, Internet) i potrafi z nich korzystać – odtwarza z pamięci utwory literackie – korzysta z rekwizytów, rozumie ich umowne znaczenie – wykonuje ćwiczenia oddechowe i artykulacyjne.
Luty	I. Zima, zima, zima II. Słucham, obserwuję, doświadczam III. W oda źródłem życia		
Marzec	I. W marcu jak w garncu II. Nadchodzi wiosna III. W teatrze IV. Pr acujemy razem		

Kwiecień	I. W świecie owadów II. Czego uczy nas przyroda III. Nasza Ziemia IV. Wkrótce Wielkanoc	Obszar edukacji matematycznej Wspomaganie rozwoju czynności umysłowych niezbędnych dla uczenia się matematyki Kształtowanie umiejętności liczenia i sprawności rachunkowych. Rozwijanie umiejętności w zakresie dokonywania pomiaru i obliczeń Rozwijanie intuicji geometrycznych.	Uczeń: – wskazuje i określa kierunki na rysunku – położenie jednego przedmiotu w stosunku do innego, przedmiotu w stosunku do osoby – grupuje obiekty według jednej cechy – określa kryteria, według których obiekty zostały pogrupowane – wskazuje część wspólną dwóch zbiorów – nazywa i wymienia w odpowiedniej kolejności dni tygodnia – stosuje poprawnie określenia: dziś, wczoraj, jutro, pojutrze, przedwczoraj – nazywa i wymienia w odpowiedniej kolejności miesiące w roku, numeruje kolejne miesiące w roku – odczytuje i zaznacza godziny na zegarach analogowym i cyfrowym w układzie 12-godzinny – posługuje się pojęciami: minuta, godzina – zna i potrafi posługiwać się kalendarzem (np. znaleźć dzień swoich urodzin) – liczy od danej liczby po jeden w przód i w tył, w zakresie co najmniej 10 – przelicza różne obiekty – liczy w różnych kierunkach: od strony lewej do prawej, od prawej do lewej, od dowolnego obiektu; liczy obiekty nieuporządkowane – liczy w aspekcie porządkowym w przód i w tył w zakresie co najmniej 10 – liczy po 2, w przód i w tył w zakresie co najmniej 10 – liczy po 10 w przód i w tył w zakresie 20 – zna liczby naturalne do 20 w aspekcie porządkowym, kardynalnym i symbolicznym – zapisuje cyframi i odczytuje liczby w zakresie 20 – potrafi zamieniać zapis słowny liczby na cyfrowy i odwrotnie
Maj	I. Kultura – wspólne dobro II. Zwiedzamy Europę III. Na ratunek IV. Dla mamy i taty		
Czerwiec	I. Nasze marzenia II. Nadchodzi lato III. Wkrótce wakacje		

		– dostrzega związek liczby porządkowej z kardynalną – porządkuje liczby od najmniejszej do największej i odwrotnie – przyporządkowuje zbiorom liczbę ich obiektów – wyróżnia zbiory o danej liczbie obiektów – porównuje dowolne dwie liczby w zakresie 20 słownie i z użyciem znaków $<$, $>$, $=$ – dodaje i odejmuje w zakresie 10 z zapisywaniem obliczeń za pomocą cyfr i znaków działań matematycznych (wyznacza sumy i różnice, licząc w pamięci, manipulując przedmiotami lub rachując na zbiorach zastępczych) – dodaje kilka liczb w zakresie 10 – rozwiązuje łatwe równania jednodziałaniowe z niewiadomą w postaci okienka w zakresie 10 – rozwiązuje proste zadania z treścią na dodawanie, odejmowanie w zakresie 10. Zapisuje rozwiązania zadania za pomocą cyfr i znaków działań matematycznych – rozpoznaje monety: 1 zł, 2 zł, 5 zł – rozpoznaje banknoty: 10 zł, 20 zł – porównuje wartości monet i banknotów z użyciem odpowiednich słów i symboli matematycznych – dodaje i odejmuje złotówki w zakresie 10 zł – zna i rozumie pojęcie długu – dostrzega symetrię na kształtach figur geometrycznych i innych elementach – rozpoznaje kształty koła, prostokąta, kwadratu, trójkąta w otoczeniu i na rysunkach – wycina prostokąty, kwadraty i trójkąty po śladzie – dostrzega i kontynuuje regularności w prostych motywach – potrafi powiększać i pomniejszać figury geometryczne; rysuje figury w pomniejszeniu i powiększeniu – zna i stosuje pojęcia: 1 centymetr, 1 metr oraz skróty: cm, m
--	--	--

		– mierzy długości, szerokości, wysokości oraz odległości za pomocą linijki, zapisuje wyniki pomiaru – porównuje długości, szerokości, wysokości oraz odległości – waży obiekty na różnych wagach, odczytuje i zapisuje wyniki ważenia – zna i stosuje pojęcie <i>kilogram</i> (oraz skrót: kg) – porównuje ciężar obiektów – zna i stosuje określenie <i>litr</i> (oraz skrót: l) – odmierza płyny miarką litrową – rozpoznaje różne termometry, określa ich zastosowanie – odczytuje temperaturę na termometrze – określa zmiany temperatury (wzrosła, obniżyła się) – w sytuacjach wymagających wysiłku umysłowego dąży do wykonania zadania.
	Obszar edukacji przyrodniczej Budzenie ciekawości poznawczej. Poznanie przyrody żywej i nieożywionej. Wychowanie w poszanowaniu świata roślin i zwierząt. Kształtowanie postawy proekologicznej.	Uczeń: – zna warunki niezbędne dla rozwoju roślin i zwierząt – posiada podstawowe wiadomości na temat wybranych ekosystemów: park, las, pole uprawne, sad, łąka, ogród – zna korzyści płynące z hodowli zwierząt i uprawy roślin – rozumie potrzebę ochrony środowiska – wykazuje zachowania proekologiczne w najbliższym środowisku: segregowanie śmieci, oszczędzanie wody, nieśmiecenie, szanowanie roślin, troska o zwierzęta, rozumie potrzebę stosowania opakowań ekologicznych – zna zagrożenia ze strony przyrody dla człowieka – posiada podstawowe wiadomości na temat zjawisk atmosferycznych i właściwego zachowania się w sytuacjach niebezpiecznych

		– posiada wiadomości na temat zagrożeń dla środowiska ze strony człowieka – wie, jakie jest znaczenie wody w życiu człowieka, roślin i zwierząt – posiada podstawowe wiadomości na temat pór roku, zmian w przyrodzie, zjawisk atmosferycznych – posiada podstawowe wiadomości na temat zachowania zwierząt i roślin w poszczególnych porach roku – dba i opiekuje się zwierzętami, pomaga zwierzętom przetrwać zimę i upalne lato – wykorzystuje w praktyce wiedzę na temat pór roku (właściwy ubiór, zapasy na zimę, ochrona przed słońcem i mrozem) – prowadzi kalendarz pogody – rozumie komunikaty dotyczące pogody – prowadzi i zapisuje obserwacje przyrodnicze, próbuje wnioskować o zaobserwowanych zmianach – prowadzi hodowle i uprawy w kątku przyrody – dostrzega piękno polskiej przyrody.	– posiada wiadomości na temat zagrożeń dla środowiska ze strony człowieka – wie, jakie jest znaczenie wody w życiu człowieka, roślin i zwierząt – posiada podstawowe wiadomości na temat pór roku, zmian w przyrodzie, zjawisk atmosferycznych – posiada podstawowe wiadomości na temat zachowania zwierząt i roślin w poszczególnych porach roku – dba i opiekuje się zwierzętami, pomaga zwierzętom przetrwać zimę i upalne lato – wykorzystuje w praktyce wiedzę na temat pór roku (właściwy ubiór, zapasy na zimę, ochrona przed słońcem i mrozem) – prowadzi kalendarz pogody – rozumie komunikaty dotyczące pogody – prowadzi i zapisuje obserwacje przyrodnicze, próbuje wnioskować o zaobserwowanych zmianach – prowadzi hodowle i uprawy w kątku przyrody – dostrzega piękno polskiej przyrody.
	Obszar edukacji społecznej (z etyką) Wprowadzenie dziecka w świat wartości i uczuć. Rozwijanie tożsamości narodowej. Wspieranie dziecka w budowaniu poczucia własnej wartości. Wychowanie do życia w społeczności.	Uczeń: – posiada wiadomości na temat siebie, swojej rodziny i miejscowości, w której mieszka – posiada wybrane wiadomości na temat Polski, jej tradycji, historii i kultury oraz symboli narodowych (flaga, godło, hymn) – ma świadomość przynależności do kultury europejskiej, posiada podstawowe wiadomości na temat Unii Europejskiej (flaga, elementy wiedzy o wybranych krajach Unii) – pomaga słabszym i potrzebującym – wie, jakie jest znaczenie przyjaciół i bliskich w sytuacjach trudnych	

		– ma poczucie przynależności do rodziny, zna swoje prawa i obowiązki w rodzinie – stara się dostosować swoje oczekiwania do sytuacji ekonomicznej rodziny – uczy się rozpoznawać nieszczerść i złe intencje u ludzi – jest wrażliwy na potrzeby innych – uczy się radzić sobie z lękiem i złością w sytuacjach trudnych – okazuje swoje emocje w sposób akceptowany społecznie – rozpoznaje i nazywa emocje – szanuje osoby starsze, wie, że należy udzielać im pomocy – rozwija zdolność empatii i umiejętność rezygnowania ze swoich potrzeb dla innych – odróżnia dobro od zła (zarówno w utworach literackich, jak i w życiu realnym) – jest wrażliwy na potrzeby zwierząt – ma poczucie przynależności do społeczności szkolnej, zna prawa i obowiązki ucznia – zgodnie współpracuje w zabawie i sytuacjach zadaniowych – wie, że wszyscy ludzie mają równe prawa, bez względu na pochodzenie, wygląd czy wyznanie – wie, że osoby z niepełnosprawnością mają takie same prawa jak osoby w pełni sprawne – odróżnia żart od zachowania, które sprawia innym przykrość – potrafi właściwie zachować się w różnych sytuacjach społecznych (np. koncert, przyjmowanie gości, przeproszenie, wyrażenie wdzięczności), stosuje formy grzecznościowe.

		Obszar edukacji plastyczno-technicznej Wprowadzenie dziecka w świat sztuki. Rozwijanie umiejętności percepcji sztuki. Inspirowanie do ekspresji przez sztukę. Wprowadzenie dziecka w świat techniki. Inspirowanie do działań konstrukcyjnych.	Uczeń: – rozpoznaje wybrane dziedziny sztuki (malarstwo, architekturę, rzeźbę) i wypowiada się na ten temat – zna wybrane zabytki i obiekty sztuki w najbliższym otoczeniu w Polsce i Europie – tworzy prace inspirowane sztuką (muzyką, literaturą, malarstwem, sztuką i kulturą ludową) – tworzy prace plastyczne, łącząc różne techniki, eksperymentuje z fakturą, kształtem, barwą – tworzy prace przestrzenne (głina, plastelina, modelina, modele papierowe) – bezpiecznie korzysta z narzędzi – samodzielnie wykonuje rekwiizyty, kukielki, pacynki do zabaw teatralnych – dba o estetykę wykonywanych prac – posiada wiadomości na temat działania i bezpiecznego korzystania z urządzeń domowych – posiada wiadomości na temat wykorzystania sił przyrody dawniej i dziś – potrafi wykonywać prace, ilustracje zgodnie z instrukcją – tworzy proste prace z wykorzystaniem narzędzi multimedialnych – potrafi: wycinać, zaginać, majsterkować, lepić, kleić – sprząta swoje miejsce pracy.
		Obszar edukacji muzycznej Wprowadzenie dziecka w świat muzyki. Rozwijanie umiejętności słuchania i tworzenia muzyki.	Uczeń: – śpiewa piosenki z dziecięcego repertuaru samodzielnie i w grupie – tworzy śpiewanki i proste melodie – odtwarza rytmy i wzory rytmiczne za pomocą instrumentów perkusyjnych, sylab rytmicznych

		– aktywnie słucha muzyki, bierze udział w zabawach przy muzyce, wyraża ekspresję za pomocą tańca, piosen, prac plastycznych, wypowiedzi słownych – wie, że muzykę można zapisać i odczytać – potrafi określać nastrój i charakter muzyki – reaguje na zmianę tempa i dynamiki – tańczy wybrane tańce (krakowiak i polka), rozpoznaje inne tańce (w tym również ludowe) – uczestniczy w koncertach i innych przedstawieniach muzycznych; wie, jak należy się zachować podczas koncertu – wie, jak należy się zachować podczas śpiewania hymnu narodowego. Uczeń: – potrafi uruchomić i wyłączyć komputer – posiada podstawowe umiejętności z zakresu obsługi komputera: posługuje się myszką i klawiaturą, korzysta z wybranych programów i gier komputerowych – posiada wiedzę na temat podstawowych elementów stanowiska komputerowego i głównych elementów zestawu komputerowego – zna zasady bezpiecznego korzystania z komputera, internetu i innych mediów. Uczeń: – uczestniczy w zajęciach ruchowych, zabawach i grach sportowych zgodnie z ich zasadami – zna podstawowe funkcje organizmu ludzkiego – zna podstawowe zasady bezpiecznego uczestniczenia w ruchu drogowym
	Obszar edukacji informatycznej Rozwijanie umiejętności obsługi komputera. Uświadomienie konieczności przestrzegania zasad korzystania z komputera.	Obszar edukacji zdrowotnej (z wychowaniem fizycznym) Kształtowanie postawy prozdrowotnej oraz dbałości o bezpieczeństwo własne i innych. Rozwijanie sprawności fizycznej.

		– posiada wiadomości na temat zagrożeń ze strony roślin i zwierząt, właściwie stosowanych środków chemicznych i lekarstw – reaguje na umówione sygnały podczas zabaw orientacyjno-porządkowych i w grach sportowych – ustawia się w parach, w rzędzie, szeregu, rozsypce – wykonuje ćwiczenia zgodnie z instrukcją i zasadami (samodzielnie i we współpracy z innymi) – potrafi: • rzucać i chwytać piłkę • rzucać do celu i na odległość • pokonywać przeszkody • wykonywać skoki obunóż i na jednej nodze • biegać • czworakować – wykonuje proste ćwiczenia równoważne – dba o bezpieczeństwo podczas zabaw i ćwiczeń gimnastycznych – wie, jak należy zachować się podczas zagrożeń – posiada podstawowe wiadomości na temat zasad dbania o zdrowie w zakresie: przyjmowania prawidłowej postawy ciała podczas siedzenia w ławce i przy stole, dostosowywania ubioru do warunków pogodowych – zna podstawowe zasady prawidłowego odżywiania – zna i przestrzega zasad higieny – posiada podstawową wiedzę na temat zagrożeń chorobami i zapobiegania im (wizyty u lekarza, szczepienia ochronne) – wie, czym jest niepełnosprawność i rozumie potrzebę niesienia pomocy osobom niepełnosprawnym.
--	--	--

Skarby, klasa II			
Realizowane treści edukacyjne i umiejętności ucznia			
Miesiąc	Krąg tematyczny	Realizacja treści w obszarach edukacyjnych	Umiejętności ucznia
Wrzesień	I. Witaj, szkoło II. Wakacyjne wspomnienia III. Zasady ruchu drogowego IV. Dla siebie i innych	Obszar edukacji polonistycznej Kształtowanie umiejętności porozumiewania się. Rozwijanie umiejętności czytania i pisania. Wprowadzenie dziecka w świat literatury. Rozwijanie zainteresowań czytelniczych.	Uczeń: – słucha wypowiedzi innych (dzieci i dorosłych) – uważnie słucha tekstów czytanych przez nauczyciela oraz inne dzieci – potrafi wyrażać swoje myśli w formie ustnej – potrafi mówić o tym, co czuje – potrafi uczestniczyć w rozmowie, słucha, nie przerywa, czeka na swoją kolej – wypowiada się swobodnie na dowolny temat, jego wypowiedzi są zrozumiałe – poprawnie używa w wypowiedziach czasów: przeszłego, przyszłego i teraźniejszego – nadaje tytuły obrazkom z historyjki obrazkowej i wydarzeniom z opowiadania
Październik	I. Powitanie jesieni II. Przyroda wokół nas III. Nasza fantazja IV. Nasze emocje	Wspomaganie rozwoju dziecka w zakresie wypowiadania się w małych formach teatralnych.	– opowiada historyjkę obrazkową, potrafi wymyślić zakończenie lub początek historyjki – posługuje się zwrotami grzecznościowymi – potrafi formułować pytania i udzielać odpowiedzi, jego wypowiedzi są poprawne gramatycznie – chętnie poznaje nowe wyrazy – zna wybrane przysłowia ludowe i powiedzenia, potrafi je interpretować
Listopad	I. Przygotowanie do zimy II. Święto Niepodległości III. Nasze zwierzęta IV. Świat techniki		– wymienia bohaterów utworu literackiego – wypowiada się na temat utworu literackiego (opowiadanie, wiersz), z pomocą nauczyciela interpretuje utwory literackie – zna wybrane zwroty frazeologiczne – tworzy porównania z zastosowaniem wyrazu <i>jak</i>
Grudzień	I. W zdrowym ciele zdrowy duch II. W kręgu rodziny III. Tradycje i zwyczaje Świąt Bożego Narodzenia		

Styczeń	I. Uroki zimy II. Bawimy się w karnawale III. Dawniej i dziś	- ustala kolejność wydarzeń w historyjkach obrazkowych i opowiadaniach - doskonali technikę cichego i głośnego czytania ze zrozumieniem - czyta z podziałem na rolę - czyta wybrane lektury - wykazuje zainteresowanie książką i czytelnictwem - rozumie sens kodowania i dekodowania informacji - doskonali technikę pisania, stosuje zasady kaligrafii - wykorzystuje umiejętności związane z czytaniem i pisanem w praktyce - potrafi: - adresować koperty, napisać zaproszenie i podziękowanie, korzystać z prostej instrukcji obsługi - układa i pisze zdania z wybranymi wyrazami - prawidłowo przepisuje zdania - pisze samodzielnie proste zdania - pisze proste zdania z pamięci - pod kierunkiem nauczyciela buduje proste wypowiedzi
Luty	I. Biała zima II. Muzyka wokół nas III. Sk arby Ziemi	
Marzec	I. Kubuś Puchatek i przyjaciele II. Zabawa w teatr III. Świat naszych marzeń IV. Z wiastuny wiosny	
Kwiecień	I. Poznajemy Europę II. Już wiosna III. Chronimy naszą planetę IV. Wielk anocne tradycje	- zna podstawowe pojęcia z zakresu wiedzy o języku - rozumie i posługuje się pojęciami: głoska, litera, samogłoska, spółgłoska, sylaba, wyraz, zdanie - tworzy rodziny wyrazów i wyrazów pokrewnych - układa wyrazy w kolejności alfabetycznej - zna podstawowe zasady ortografii: pisowni <i>nie</i> z czasownikiem, ó, u, ch, h, rz, ż, wielka i mała litera, dwuznaki, zmiękczenia - zna i stosuje wybrane znaki interpunkcyjne - zna podstawowe części mowy: rzeczownik, czasownik, przymiotnik, liczebnik i ich wybrane cechy gramatyczne - układa zdania z rozsypanki wyrazowej - wyróżnia zdania pytające, oznajmujące i wykrzyknikowe - poprawnie stosuje zwroty przymkowe w zdaniu
Maj	I. Na majówkę II. W świecie sztuki III. Przyroda piękna i groźna IV. Ja i moi rodzice	

Czerwiec	I. Dzień Dziecka II. Czytamy coraz lepiej III. Witaj przygodo!	Obszar edukacji matematycznej Wspomaganie rozwoju czynności umysłowych niezbędnych dla uczenia się matematyki. Kształtowanie umiejętności liczenia i sprawności rachunkowych. Rozwijanie umiejętności w zakresie dokonywania pomiaru i obliczeń pieniężnych. Rozwijanie intuicji geometrycznych.	– rozwija zdania proste, buduje zdania złożone – chętnie uczestniczy w zabawach teatralnych inspirowanych utworami literackimi – rozumie umowne znaczenie rekvizytów – uczy się tekstów na pamięć – recytuje wiersze – rozwiązuje zagadki i krzyżówki – zna sylwetki wybranych pisarzy i poetów literatury dziecięcej – doskonalą umiejętność poszukiwania informacji w różnych źródłach: biblioteka, Internet, encyklopedia, albumy, czasopisma, ulotka, i korzystania z przekazywanych informacji. Uczeń: – wskazuje i określa kierunki na rysunku – położenie jednego przedmiotu w stosunku do innego, przedmiotu w stosunku do osoby – grupuje obiekty według jednej lub dwóch cech – określa kryteria, według których obiekty zostały pogrupowane – określa cechy obiektów, które pozwalają zaliczyć je do danej kategorii – wyróżnia podzbiory w zbiorze – wskazuje część wspólną dwóch zbiorów – nazywa i wymienia w odpowiedniej kolejności dni tygodnia – podaje i zapisuje daty, porządkuje daty chronologicznie – stosuje poprawnie określenia: dziś, wczoraj, jutro, pojutrze, przedwczoraj, tyle dni temu, za tyle dni – nazywa i wymienia w odpowiedniej kolejności miesiące w roku, numeruje kolejne miesiące w roku
------------------------	---	--	---

		– odczytuje i zaznacza godziny na zegarach analogowym i cyfrowym w układzie 12-godzinny i 24-godzinny – posługuje się pojęciami: minuta, kwadrans, pół godziny, godzina – zna różne kalendarze (miesięczne, tygodniowe, dzienne) – posługuje się kalendarzem w celu odnalezienia potrzebnych informacji (miesiąca, dnia tygodnia, liczby tygodni i liczby dni w danym miesiącu) – wykonuje proste obliczenia kalendarzowe i zegarowe – liczy od danej liczby po jeden w przód i w tył, w zakresie co najmniej 100 – przelicza różne obiekty, także przemijające, np. dźwięki – liczy w różnych kierunkach: od strony lewej do prawej, od prawej do lewej, od dowolnego obiektu; przelicza obiekty nieuporządkowane; przelicza cyklicznie – liczy w aspekcie porządkowym w przód i w tył w zakresie co najmniej 100 – liczy po 2, po 3, po 5 w przód i w tył w zakresie co najmniej 100 – liczy po 10 w przód i w tył w zakresie co najmniej 100 – liczy po 100 w przód i w tył w zakresie co najmniej 1000 – zna liczby naturalne do 100 w aspekcie porządkowym, kardynalnym i symbolicznym – wyodrębnia w liczbie: liczby setek, liczby dziesiątek i liczby jedności – zapisuje cyframi i odczytuje liczby w zakresie 100 – potrafi zamieniać zapis słowny liczby na cyfrowy i odwrotnie – rozkłada liczby na składniki – dostrzega związek liczby porządkowej z kardynalną – porządkuje liczby od najmniejszej do największej i odwrotnie
--	--	---

		– przyporządkowuje zbiorom liczby ich obiektów – wyróżnia zbiory o danej liczbie obiektów – porównuje dowolne dwie liczby w zakresie 100 słownie i z użyciem znaków $<$, $>$, $=$ – rozumie i stosuje porównywanie różnicowe: o tyle więcej – o tyle mniej, o ile więcej – o ile mniej – wyróżnia liczby parzyste i nieparzyste – odczytuje i zapisuje liczby od I do XII w systemie rzymskim – stosuje liczby od 0 do 100 w aspekcie miarowym: dodawanie i odejmowanie długości (w centymetrach lub w metrach), ciężaru w kilogramach, ilości płynu (w litrach) – dodaje i odejmuje w zakresie 100 z zapisywaniem obliczeń za pomocą cyfr i znaków działań matematycznych – korzysta w obliczeniach z praw przemienności i łączności dodawania – dostrzega i korzysta ze związków dodawania z odejmowaniem, sprawdza wynik odejmowania za pomocą dodawania oraz dodawania za pomocą odejmowania – dodaje kilka liczb w zakresie 100 – odejmuje od danej liczby dwie liczby w zakresie 100 – wykonuje działania mieszane na dodawanie i odejmowanie w zakresie 100 – zaznacza na osi liczbowej proste operacje dodawania i odejmowania – wskazuje w zapisie działania składników i sumy oraz odjemnej, odjemnika i różnicy – rozwiązuje łatwe równania jednodziałaniowe z niewiadomą w postaci okienka – rozwiązuje proste zadania z treścią na dodawanie, odejmowanie
--	--	---

		– zapisuje rozwiązywania zadania za pomocą cyfr i znaków działań matematycznych – rozwiązuje proste zadania z treścią, w których trzeba zastosować porównywanie różnicowe – rozwiązuje proste zadania z treścią, w których zależności między liczbami można przedstawić za pomocą działania okienkowego – rozwiązuje złożone zadania z treścią oraz zadania otwarte – układa pytania do treści zadania, uzupełnia treści zadania brakującymi danymi – układa zadania z treścią do działania dodawania lub odejmowania – zna działania mnożenia oraz dzielenia w nawiązaniu do konkretnych sytuacji – odczytuje i zapisuje działania mnożenia i dzielenia – wykonuje działania mnożenia i dzielenia w zakresie 30 – dostrzega i praktycznie wykorzystuje związek mnożenia z dzieleniem, sprawdza wynik dzielenia za pomocą mnożenia oraz mnożenia za pomocą dzielenia – korzysta z prawa przemienności mnożenia – wskazuje i nazywa w działaniu mnożenia czynniki i iloczyn, w działaniu dzielenia – dzielną, dzielnik i iloraz – rozwiązuje łatwe równania jednodziałaniowe z niewiadomą w postaci okienka – opisuje różne sytuacje językiem matematyki (w trakcie zabaw, czynności porządkowych, wycieczek itp.) – rozwiązuje proste zadania z treścią na mnożenie i dzielenie – zapisuje rozwiązywania zadania za pomocą cyfr i znaków działań matematycznych
--	--	--

		– rozwiązuje proste zadania z treścią, w których zależności między liczbami można przedstawić za pomocą działań okienkowego – układa zadania z treścią do działania mnożenia lub dzielenia – rozpoznaje monety: 1 zł, 2 zł, 5 zł, 1 gr, 2 gr, 5 gr, 10 gr, 20 gr, 50 gr – rozpoznaje banknoty: 10 zł, 20 zł, 50 zł, 100 zł – porównuje wartości monet i banknotów z użyciem odpowiednich słów i symboli matematycznych – dodaje i odejmuje złotych w zakresie 100 zł – dodaje i odejmuje grosze w zakresie 100 groszy – zna i rozumie pojęcie długu – zna i stosuje pojęcia: cena towaru, wartość towaru – dokuje prostych obliczeń typu: cena – ilość (liczba) – wartość – potrafi oszacować, czy wystarczy pieniędzy na zakup określonego towaru/określonych towarów – oblicza resztę z zakupów w złotych – dostrzega symetrię na kształtach figur geometrycznych, układach kropek – rozpoznaje i nazywa kształt koła, prostokąta, kwadratu, trójkąta w otoczeniu i na rysunkach (również nietypowych, położonych w różny sposób oraz w sytuacji, gdy figury zachodzą na siebie) – konstruuje prostokąty i trójkąty z patyczków o różnej długości – rysuje oraz wycina prostokąty, kwadraty i trójkąty po śladzie i bez śladu – rysuje prostokąty i kwadraty na pokratkowanym papierze – kontynuuje regularności w prostych motywach (np. szlaczkach, rozetach, ornamentach); projektuje i kontynuuje regularne sekwencje
--	--	--

		– potrafi powiększać i pomniejszać figury geometryczne (koła, kwadraty); rysuje figury w pomniejszeniu i powiększeniu – zna i stosuje pojęcia: 1 centymetr, 1 metr (oraz skróty: cm, m) – mierzy długości, szerokości, wysokości oraz odległości za pomocą linijki oraz miarki krawieckiej i zapisuje wyniki pomiaru – porównuje długości, szerokości, wysokości oraz odległości – waży obiekty na różnych wagach, odczytuje i zapisuje wyniki ważenia – zna i stosuje pojęcia: kilogram, pół kilograma (oraz skrót: kg) – porównuje ciężar obiektów – wnioskuje o tym, że ciężar nie zależy od wielkości obiektu – wnioskuje o stałości ilości płynów – zna i stosuje określenia: litr, pół litra, ćwierć litra (oraz skrót: l) – odmierza płyny różnymi miarkami, w tym miarką litrową – rozpoznaje różne termometry, określa ich zastosowanie – odczytuje temperaturę na termometrze – określa zmiany temperatury (wzrosła, obniżyła się) – w sytuacjach wymagających wysiłku umysłowego dąży do wykonania zadania.
	Obszar edukacji przyrodniczej Budzenie ciekawości poznawczej. Poznanie przyrody ożywionej i nieożywionej. Wychowanie w poszanowaniu świata roślin i zwierząt. Kształtowanie postawy proekologicznej.	Uczeń: – zna warunki rozwoju roślin i zwierząt – posiada (utrwalone z kl. I i poszerzone) wiadomości na temat wybranych ekosystemów: park, las, pole uprawne, sad, łąka, ogród – zna korzyści płynące z hodowli zwierząt i uprawy roślin – rozumie potrzebę ochrony środowiska – wykazuje zachowania proekologiczne w najbliższym środowisku: segregowanie śmieci, oszczędzanie wody, nieśmiecenie, szanowanie roślin, troska o zwierzęta

		– zachowuje się właściwie w poznanych ekosystemach, rozumie potrzebę stosowania opakowań ekologicznych – zna wybrane parki narodowe i rezerваты przyrody – wymienia korzyści, jakie czerpie człowiek z przyrody – zna zagrożenia ze strony przyrody dla człowieka – posiada wiadomości na temat zjawisk atmosferycznych i właściwego zachowania się w sytuacjach niebezpiecznych (utrwalone z kl. I i poszerzone) – posiada wiadomości na temat zagrożeń dla środowiska ze strony człowieka – wie, jakie jest znaczenie wody i słońca w przyrodzie – posiada wiadomości na temat pór roku, zmian w przyrodzie, zjawisk atmosferycznych (utrwalone z kl. I i poszerzone) – posiada wiadomości na temat zachowania zwierząt i roślin w poszczególnych porach roku (utrwalone z kl. I i poszerzone), – dba i opiekuje się zwierzętami, pomaga zwierzętom przetrwać zimę – wykorzystuje w praktyce wiedzę na temat pór roku (właściwy ubiór, zapasy na zimę, ochrona przed słońcem i mrozem) – prowadzi kalendarz pogody – rozumie komunikaty dotyczące pogody – prowadzi i zapisuje obserwacje przyrodnicze, wnioskuje o zaobserwowanych zmianach – prowadzi hodowle i uprawy w kąciu przyrody – dostrzega piękno polskiej przyrody.
--	--	--

		Obszar edukacji społecznej (z etyką) Wprowadzenie dziecka w świat wartości i uczuć. Rozwijanie tożsamości narodowej. Wspieranie dziecka w budowaniu poczucia własnej wartości. Wychowanie do życia w społeczności.	Uczeń: – posiada wiadomości na temat siebie, swojej rodziny i miejscowości, w której mieszka (utrwalone z kl. I i poszerzone), – posiada wiadomości na temat Polski, jej tradycji, historii i kultury oraz symboli narodowych (flaga, godło, hymn) – ma świadomość przynależności do kultury europejskiej, posiada wiadomości na temat Unii Europejskiej (flaga, hymn, elementy wiedzy o wybranych krajach Unii) (utrwalone z kl. I i poszerzone), – pomaga słabszym i potrzebującym – wie, jakie jest znaczenie przyjaciół i bliskich w sytuacjach trudnych – ma poczucie przynależności do rodziny, zna swoje prawa i obowiązki w rodzinie – stara się dostosować swoje oczekiwania do sytuacji ekonomicznej rodziny – uczy się rozpoznawać nieszczerść i złe intencje u ludzi – jest wrażliwy na potrzeby innych – uczy się radzić sobie z lękiem i złością w sytuacjach trudnych – okazuje swoje emocje w sposób akceptowany społecznie – rozpoznaje i nazywa emocje – szanuje osoby starsze, wie, że należy udzielać im pomocy – rozwija zdolność empatii i umiejętność rezygnowania ze swoich potrzeb dla innych – odróżnia dobro od zła (zarówno w utworach literackich, jak i w życiu realnym) – jest wrażliwy na potrzeby zwierząt – uczy się dostrzegać szczęście w codziennych chwilach wśród przyjaciół i rodziny
--	--	--	---

		– ma poczucie przynależności do społeczności szkolnej, zna swoje prawa i obowiązki – zgodnie współpracuje z innymi w zabawie i sytuacjach zadaniowych – wie, że wszyscy ludzie mają równe prawa, bez względu na pochodzenie, wygląd czy wyznanie – wie, że osoby z niepełnosprawnością mają takie same prawa, jak osoby w pełni sprawne – odróżnia żart od zachowania, które sprawia innym przykrość – potrafi właściwie zachować się w różnych sytuacjach społecznych (np. koncert, przyjmowanie gości, przeproszenie, wyrażenie wdzięczności), stosuje formy grzecznościowe. Uczeń: – zna wybrane zagadnienia z dziedziny sztuki: rozpoznaje architekturę, malarstwo, grafikę, rzeźbę – zna wybrane zabytki i obiekty sztuki w najbliższym otoczeniu w Polsce i Europie – tworzy prace inspirowane sztuką (muzyką, literaturą, malarstwem, sztuką i kulturą ludową) – wypowiada się na temat malarstwa, rzeźby, grafiki – tworzy prace plastyczne, łącząc różne techniki, eksperymentuje z fakturą, kształtem, barwą – tworzy prace przestrzenne (głina, plastelina, modelina, modele papierowe) – bezpiecznie korzysta z narzędzi – samodzielnie wykonuje rekwizyty, kukiełki, pacynki do zabaw teatralnych – dba o estetykę wykonywanych prac – posiada wiadomości na temat działania i bezpiecznego korzystania z urządzeń domowych (utrwalone z kl. I i poszerzone),
	Obszar edukacji plastyczno-technicznej Wprowadzenie dziecka w świat sztuki. Rozwijanie umiejętności percepcji sztuki. Inspirowanie do ekspresji przez sztukę. Wprowadzenie dziecka w świat techniki. Inspirowanie do działań konstrukcyjnych.	

		– posiada wiadomości na temat wykorzystania sił przyrody dawniej i dziś – potrafi wykonywać prace, ilustracje zgodnie z instrukcją – tworzy proste prace z wykorzystaniem narzędzi multimedialnych – potrafi: wycinać, zaginać, majsterkować, lepić, kleić – sprząta swoje miejsce pracy.
	Obszar edukacji muzycznej Wprowadzenie dziecka w świat muzyki. Rozwijanie umiejętności słuchania i tworzenia muzyki.	Uczeń: – śpiewa piosenki z dziecięcego repertuaru samodzielnie i w grupie – tworzy śpiewanki i proste melodie – gra na wybranych instrumentach – odtwarza rytmy i wzory rytmiczne za pomocą instrumentów perkusyjnych, sylab rytmicznych – aktywnie słucha muzyki, bierze udział w zabawach przy muzyce, wyraża ekspresję za pomocą tańca, płaśców, prac plastycznych, wypowiedzi słownych – zna znaki zapisu muzycznego (metrum, klucz wiolinowy, półnuty, ćwierćnuty, pauzy) – potrafi uważnie słuchać muzyki – potrafi określać tempo, melodię, rytm, nastrój, wysokość dźwięków muzyki – tańczy wybrane tańce (krakowiaka i polkę), rozpoznaje inne tańce (w tym również ludowe) – uczestniczy w koncertach i innych przedstawieniach muzycznych, wie jak należy się zachować – zna hymn narodowy, wie jak należy się zachować podczas śpiewania hymnu narodowego.

	Obszar edukacji informatycznej Rozwijanie umiejętności obsługi komputera. Uświadamienie konieczności przestrzegania zasad korzystania z komputera.	Uczeń: – potrafi uruchomić i wyłączyć komputer – posiada podstawowe umiejętności z zakresu obsługi komputera: posługuje się myszką i klawiaturą, korzysta z wybranych programów i gier komputerowych – posiada wiedzę na temat podstawowych elementów stanowiska komputerowego i głównych elementów zestawu komputerowego – zna zasady bezpiecznego korzystania z komputera, internetu i innych mediów.
	Obszar edukacji zdrowotnej (z wychowaniem fizycznym) Kształtowanie postawy prozdrowotnej oraz dbałości o bezpieczeństwo własne i innych. Rozwijanie sprawności fizycznej.	Uczeń: – uczestniczy w zajęciach ruchowych, zabawach i grach sportowych zgodnie z ich zasadami – zna podstawowe funkcje organizmu ludzkiego – zna podstawowe zasady bezpiecznego uczestniczenia w ruchu drogowym – posiada wiadomości na temat zagrożeń ze strony roślin i zwierząt, niewłaściwie stosowanych środków chemicznych i lekarstw (utrwalone i poszerzone), – reaguje na umówione sygnały podczas zabaw orientacyjno-porządkowych i w grach sportowych – ustawia się w parach, w rzędzie, szeregu, rozsypce – wykonuje ćwiczenia zgodnie z instrukcją i zasadami (samodzielnie i we współpracy z innymi) – potrafi: • rzucać i chwytać piłkę • rzucać do celu i na odległość • toczyć i kozłować piłkę • pokonywać przeszkody

			• wykonywać skoki obunóż i na jednej nodze • biegać • czworakować – wykonuje ćwiczenia równoważne – dba o bezpieczeństwo podczas zabaw i ćwiczeń gimnastycznych – wie, jak należy zachować się podczas zagrożeń – posiada wiadomości (utrwalone z kl. I i poszerzone), na temat zasad dbania o zdrowie w zakresie: - przyjmowania prawidłowej postawy ciała podczas siedzenia w ławce i przy stole, dostosowywania ubioru do warunków pogodowych – propaguje zasady prawidłowego odżywiania – zna zasady higieny i ich przestrzega – posiada podstawową wiedzę na temat zagrożeń chorobami i zapobiegania im (wizyty u lekarza, szczepienia ochronne).
--	--	--	--

Skarby, klasa III			
Realizowane treści edukacyjne i umiejętności ucznia			
Miesiąc	Krąg tematyczny	Realizacja treści w obszarach edukacyjnych	Umiejętności ucznia
Wrzesień	I. Powrót do szkoły II. Już po wakacjach III. Droga do szkoły IV. Wizyta w Bullerbyn	Obszar edukacji polonistycznej Kształtowanie umiejętności porozumiewania się. Doskonalenie umiejętności czytania i pisania. Wprowadzenie dziecka w świat literatury. Rozwijanie zainteresowań czytelniczych. Wspomaganie rozwoju dziecka w zakresie wypowiadania się w małych formach teatralnych.	Uczeń: – uważnie słucha innych – samodzielnie poszukuje informacji i korzysta z nich – czyta i rozumie teksty (informacje, utwory literackie, teksty przyrodnicze) – samodzielnie korzysta z wybranych słowników i encyklopedii – samodzielnie pisze: życzenia, zaproszenie, zawiadomienie, list, notatkę – interpretuje teksty literackie – rozumie i wypowiada się na temat tekstów poznawczych – uczy się na pamięć i recytuje wiersze z odpowiednią intonacją i zwróceniem uwagi na interpunkcję – dostrzega piękno utworów literackich – czyta wybrane książki (lektury) – wypowiada się na temat przeczytanych tekstów – potrafi dokonać analizy tekstów literackich – określanie czasu i miejsca akcji, opisywanie głównych bohaterów – zna i stosuje zasady kulturalnego porozumiewania się, prowadzenia rozmowy, stosowania form grzecznościowych – uczestniczy w rozmowach na tematy dowolne oraz określone przez nauczyciela – potrafi poprawnie zadawać pytania i udzielać odpowiedzi – wypowiada się, stosując właściwą intonację w zdaniach pytających, oznajmujących i rozkazujących – wypowiada się na podany temat, tworzy kilkuzdaniowe wypowiedzi, krótkie opisy
Październik	I. Nadchodzi jesień II. Kolorowa jesień III. W rodzinie IV. Zrób to sam		
Listopad	I. Zdrowie to skarb II. Moja ojczyzna III. Opiek ujemy się zwierzętami IV. Wyprawa w kosmos		
Grudzień	I. Świat emocji II. Jak dobrze być razem III. Czekamy na święta		

Styczeń	I. Zimowy krajobraz II. Dzień za dniem III. Świat się zmienia		– poznaje nowe słownictwo poprzez kontakt z utworami literackimi
Luty	I. Zima nie jest zła II. Sztuka wokół nas III. Bog actwo przyrody		– wypowiada się na temat swoich przeżyć i emocji – tworzy proste wypowiedzi pisemne z przestrzeganiem podstawowych zasad kaligrafii i gramatyki, ortografii i interpunkcji – przepisuje teksty – pisze z pamięci i ze słuchu – dzieli wyrazy na sylaby i głoski, oddziela wyrazy w zdaniu i zdania w tekście, poprawnie stosuje pojęcia głoska, litera, sylaba, wyraz, zdanie
Marzec	I. Chatka Puchatka II. Przedstawienie się zaczyna III. Witamy wiosnę IV. Wspólne działanie		– zna i stosuje w wypowiedziach podstawowe zasady gramatyki i ortografii – zna części mowy, wskazuje je w tekście (rzeczownik, czasownik, przymiotnik) – zna i stosuje niektóre zasady dotyczące pisania wielką literą (np. imiona, nazwiska, nazwy miejscowości)
Kwiecień	I. Wędrówki po Polsce II. Wiosna wokół nas III. Dzień Ziemi IV. Wielkonoce zwyczajne i obrzędy		– zna i stosuje podstawowe zasady ortografii: rz, ż, ch, h, ó, u, dwuznaki i zmiękczenia, pisownię <i>nie</i> z czasownikiem wielką i małą literą, – czyta i interpretuje utwory literackie o różnej formie (wiersze, opowiadania, utwory teatralne)
Maj	I. Majowy spacer II. W magicznym świecie książki III. Jesień Europejskiem IV. Razem z rodzicami		– uczestniczy w inscenizacjach i innych zabawach teatralnych odtwarzając za pomocą słów i gestów zachowania postaci oraz zdarzenia z poznanych utworów literackich – uczestniczy w przedstawieniach teatralnych – odtwarza z pamięci wiersze, piosenki, fragmenty prozy.

Czerwiec	I. Bawimy się razem II. Nasze zainteresowania III. W akacje, wakacje	Obszar edukacji matematycznej Wspomaganie rozwoju czynności umysłowych niezbędnych dla uczenia się matematyki. Kształtowanie umiejętności liczenia i sprawności rachunkowych. Rozwijanie umiejętności w zakresie dokonywania pomiaru i obliczeń pieniężnych. Rozwijanie intuicji geometrycznych.	Uczeń: – orientuje się na planach, mapach fizycznych – tworzy zbiory obiektów według jednej lub dwóch cech oraz określa kryteria, według których obiekty zostały pogrupowane – określa zbiory puste oraz zbiory rozłączne – stosuje poprawnie określenia: dziś, wczoraj, jutro, pojutrze, przedwczoraj, tyle dni temu, za tyle dni – nazywa i wymienia w odpowiedniej kolejności miesiące w roku, numeruje kolejne miesiące w roku – stosuje określenia: tyle miesięcy temu, za tyle miesięcy; określa liczby dni w poszczególnych miesiącach – odczytuje i zapisuje daty w różnych formatach; chronologicznie porządkuje daty w obrębie jednego miesiąca oraz jednego roku – odczytuje i zaznacza godziny na zegarach analogowym i cyfrowym w układzie 12-godzinny i 24-godzinny – posługuje się pojęciami: minuta, kwadrans, pół godziny, godzina – określa wiek różnych osób oraz relacje typu: starszy – młodszy; o tyle lat starszy – o tyle lat młodszy, o ile lat starszy – o ile lat młodszy – zna różne kalendarze (miesięczne, tygodniowe, dzienne) – posługuje się kalendarzem w celu odnalezienia potrzebnych informacji (miesiąca, dnia tygodnia, liczby tygodni i liczby dni w danym miesiącu) – wykonuje proste obliczenia kalendarzowe (na pełnych miesiącach) i zegarowe (na pełnych godzinach) – liczy od danej liczby po jeden w przód i w tył w jak największym zakresie – przelicza różne obiekty, także przemijające, np. dźwięki
-----------------	--	---	--

		– liczy w aspekcie porządkowym w przód i w jak największym zakresie – liczy po 2, po 3, po 5 w przód i w tył w jak największym zakresie – liczy po 10 w przód i w tył w zakresie co najmniej 100 – liczy po 100 w przód i w tył w zakresie co najmniej 1000 – zna liczby naturalne do 1000 w aspekcie porządkowym, kardynalnym i symbolicznym – wyodrębnia w liczbie: liczby tysięcy, liczby setek, liczby dziesiątek i liczby jedności – zapisuje cyframi i odczytuje liczby w zakresie 1000; – zamienia zapis słowny liczby na cyfrowy i odwrotnie – rozkłada liczby na składniki – dostrzega związek liczby porządkowej z kardynalną – przyporządkowuje zbiorom liczbę ich obiektów – wyróżnia zbiory o danej liczbie obiektów – porównuje dowolne dwie liczby w zakresie 1000 słownie i z użyciem znaków $<$, $>$, $=$ – dokonuje porównań różnicowych: o tyle więcej – o tyle mniej, o ile więcej – o ile mniej – wyróżnia liczby parzyste i nieparzyste – odczytuje i zapisuje liczby od I do XII w systemie rzymskim – stosuje liczby od 0 do 100 w aspekcie miarowym: – dodawanie i odejmowanie długości (w kilometrach, w metrach, w centymetrach, w milimetrach), ciężaru (w kilogramach, w dekagramach lub w gramach), ilości płynu (w litrach) – dodaje i odejmuje w zakresie 100 z zapisywaniem obliczeń za pomocą cyfr i znaków działań matematycznych – zna i korzysta w obliczeniach z praw przemienności i łączności dodawania
--	--	---

		– dostrzega i korzysta ze związków dodawania z odejmowaniem, sprawdza wynik odejmowania za pomocą dodawania oraz dodawania za pomocą odejmowania – dodaje kilka liczb w zakresie 100 – odejmuje od danej liczby dwie liczby w zakresie 100 – wykonuje obliczenia mieszane – na dodawanie, odejmowanie, mnożenie i dzielenie w zakresie 100 – wykonuje obliczenia mieszane – na dodawanie i odejmowanie z użyciem nawiasu – wskazuje w zapisie działania składników i sumy oraz odjemnej, odjemnika i różnicy – zaznacza na osi liczbowej operacje dodawania i odejmowania – rozwiązuje łatwe równania jednodziałaniowe z niewiadomą w postaci okienka – rozwiązuje proste zadania z treścią na dodawanie i odejmowanie, zapisuje rozwiązania zadania za pomocą cyfr i znaków działań matematycznych – rozwiązuje proste zadania z treścią, w których trzeba zastosować porównywanie różnicowe – rozwiązuje proste zadania z treścią, w których zależności między liczbami można przedstawić za pomocą działania okienkowego – rozwiązuje proste zadania z treścią oraz zadania otwarte – układa pytania do treści zadania, uzupełnia treść zadania brakującymi danymi, dostrzega dane sprzeczne – układa zadania z treścią do działania dodawania lub odejmowania – posługuje się w obliczeniach kalkulatorem
--	--	---

		– oblicza działania mnożenia i dzielenia przez liczbę jednocyfrową w zakresie 100, oblicza działania mnożenia i dzielenia z liczbami 0 i 1 – dostrzega i korzysta ze związków mnożenia z dzieleniem; sprawdza wynik dzielenia za pomocą mnożenia oraz mnożenia za pomocą dzielenia – korzysta z prawa przemienności mnożenia – oblicza kolejne wielokrotności danej liczby – wskazuje i nazywa w działaniu mnożenia czynnik i iloczyn – wskazuje i nazywa w działaniu dzielenia dzielną, dzielnik i iloraz – podaje z pamięci iloczyn w zakresie tabliczki mnożenia – wykonuje proste obliczenia na dzielenie z resztą – rozwiązuje łatwe równania jednodziałaniowe z niewiadomą w postaci okienka – wykonuje obliczenia mieszane – na dodawanie i odejmowanie oraz mnożenie i dzielenie w zakresie 100 – rozwiązuje proste zadania z treścią na mnożenie i dzielenie; zapisuje rozwiązanie zadania za pomocą cyfr i znaków działań matematycznych – układa zadania z treścią do działania mnożenia lub dzielenia – stosuje określenia: połowa, ćwiartka, jedna trzecia całości itp. (bez stosowania zapisu) – dokonuje porównań typu: połowa to więcej niż ćwiartka; ćwiartka to mniej niż jedna trzecia całości itp. – rozpoznaje monety: 1 zł, 2 zł, 5 zł, 1 gr, 2 gr, 5 gr, 10 gr, 20 gr, 50 gr – rozpoznaje banknoty: 10 zł, 20 zł, 50 zł, 100 zł, 200 zł – porównuje wartości monet i banknotów z użyciem odpowiednich słów i symboli matematycznych
--	--	--

		- dodaje i odejmuje złotych i groszy (w zakresie 100 zł i 100 groszy) - zna i stosuje pojęcia: cena towaru, wartość towaru - zna i stosuje pojęcie: dług; rozumie konieczność spłacenia długu - wykonuje proste obliczenia typu: cena – ilość (liczba) – wartość - potrafi oszacować, czy wystarczy pieniędzy na zakup określonego towaru/określonych towarów - dostrzega symetrię na kształtach figur geometrycznych, układach kropek - rysuje drugą połowę figury symetrycznej - rysuje, wycina prostokąty, kwadraty i trójkąty po śladzie i bez śladu - kontynuuje regularności w prostych motywach (np. szlaczkach, rozetach, ornamentach); projektuje i kontynuuje motywy o regularnych sekwencjach - projektuje figury złożone z odcinków - wie i stosuje w zadaniach wiedzę o tym, że kwadrat jest szczególnym rodzajem prostokąta - porównuje długości boków prostokątów i kwadratów poprzez mierzenie ich linijką - liczy boki i kąty w wielokątach - oblicza obwody trójkątów, kwadratów i prostokątów (miara wyrażona w centymetrach) - mierzy i rysuje odcinki o długości wyrażonej w centymetrach lub milimetrach, porównuje ich długości - rysuje za pomocą linijki różne odcinki na papierze kratkowym - oblicza długości łamanych
--	--	---

		– wskazuje odcinki równoległe – zna i stosuje pojęcia: 1 milimetr, 1 centymetr, 1 metr, 1 kilometr; stosuje skróty: mm, cm, m, km – mierzy długości, szerokości, wysokości oraz odległości za pomocą linijki oraz miarki krawieckiej i zapisuje wyniki pomiaru – porównuje długości, szerokości, wysokości oraz odległości mierzone za pomocą różnych miarek – waży obiekty na różnych wagach, odczytuje wyniki ważenia i je zapisuje – stosuje pojęcia: 1 gram, 1 dekagram, kilogram, pół kilograma; stosuje skróty: g, dkg, kg – porównuje ciężar obiektów – wnioskuje o stałości ilości płynów – zna i stosuje określenia: litr, pół litra, ćwierć litra; stosuje skrót l – odczytuje temperaturę na termometrze, oblicza, o ile wzrosła – obniżyła się temperatura – w sytuacjach wymagających wysiłku umysłowego dąży do wykonania zadania.
	Obszar edukacji przyrodniczej Budzenie ciekawości poznawczej. Poznanie przyrody żywej i nieżywionej. Wychowanie w poszanowaniu świata roślin i zwierząt. Kształtowanie postawy proekologicznej.	Uczeń: – rozpoznaje rośliny i zwierzęta żyjące w wybranych środowiskach (las, ogród, park, łąka, zbiorniki wodne); Posiada wiadomości na ten temat (utrwalone z kl. II i rozszerzone) – rozpoznaje i nazywa typowe gatunki zwierząt domowych Posiada wiadomości na ten temat (utrwalone z kl. II i rozszerzone) – wymienia podstawowe różnice między budową, sposobem oraz warunkami życia i rozmnażaniem wybranych zwierząt

		- zna i wymienia zwierzęta i rośliny charakterystyczne dla wybranych regionów Polski - wymienia cechy charakterystyczne typowych krajobrazów Polski – nadmorskiego, nizinnego, górskiego - wie, jaki jest wpływ warunków przyrodniczych na życie ludzi, roślin i zwierząt - rozpoznaje i wymienia niektóre gatunki zwierząt egzotycznych - zna warunki konieczne do rozwoju roślin i zwierząt - zna sposoby i warunki hodowli wybranych zwierząt i uprawy wybranych roślin - rozumie zależności zjawisk przyrody od pór roku - rozumie znaczenie światła słonecznego, powietrza i wody dla życia zwierząt i roślin - prowadzi proste doświadczenia przyrodnicze (analiza, wyciąganie wniosków) - wie, jakie korzyści przynoszą ludziom i środowisku rośliny i zwierzęta - wymienia korzyści, jakie czerpie człowiek z przyrody - zna znaczenie wybranych skał i minerałów dla człowieka (np. węgiel, glina) - zna zagrożenia ze strony roślin i zwierząt (np. grzyby trujące, niebezpieczne i chore zwierzęta) - zna zagrożenia związane ze zjawiskami atmosferycznymi (np. burza, huragan, śnieżyca, lawina, powódź) - wie, jak należy zachować się w sytuacjach zagrożenia - zna zagrożenia dla środowiska ze strony człowieka (np. wypalanie łąk i ściernisk, zatrucie powietrza i wód, pożary lasów, wyrzucanie odpadów, spalanie śmieci) - wykazuje zachowania proekologiczne (segregowanie śmieci, ochrona przyrody, oszczędzanie energii i wody)

		– uczestniczy w działaniach mających na celu ochronę przyrody w swoim środowisku – opiekuje się zwierzętami, pomaga im przetrwać w trudnych warunkach (zima, upalne lato) – obserwuje i nazywa zjawiska przyrodnicze w poszczególnych porach roku – posiada wiadomości na temat pór roku i typowych dla nich zjawisk atmosferycznych oraz cykliczności życia na Ziemi (utrwalone z kl. II i rozszerzone) – obserwuje pogodę i rozumie prognozy (w radiu lub w telewizji) – wie, jaki wpływ mają warunki klimatyczne na życie ludzi i zwierząt – rozumie potrzebę ubierania się odpowiednio do pogody – posiada wiadomości na temat zasad właściwego odżywiania się (utrwalone z kl. II i rozszerzone) – rozumie konieczność kontrolowania stanu zdrowia i stosowania się do zaleceń stomatologa i innych lekarzy.
	Obszar edukacji społecznej (z etyką) Wprowadzenie dziecka w świat wartości i uczuć. Rozwijanie tożsamości narodowej. Wspieranie dziecka w budowaniu poczucia własnej wartości. Wychowanie do życia w społeczności.	Uczeń: – posiada wiadomości na temat siebie, swojej rodziny i miejscowości, w której mieszka (utrwalone z kl. II i rozszerzone) – posiada wiadomości na temat Polski, jej tradycji, historii i kultury oraz symboli narodowych (flaga, godło, hymn) (utrwalone z kl. II i rozszerzone) – ma świadomość przynależności do kultury europejskiej, posiada wiadomości na temat Unii Europejskiej (flaga, hymn, elementy wiedzy o wybranych krajach Unii) (utrwalone z kl. II i rozszerzone) – potrafi rezygnować ze swoich potrzeb na rzecz innych

		– ma poczucie przynależności do rodziny – jej tradycji i obyczajów, określa siebie w roli członka rodziny (prawa i obowiązki), rozumie sytuację ekonomiczną rodziny i potrzebę dostosowania swoich oczekiwań do możliwości finansowych rodziców – przeciwstawia się kradzieży, plotce, obmowie, przemocy, kłamstwu – wie, że nie należy ściągać – odróżnia dobro od zła (zarówno w utworach literackich, jak i w rzeczywistości) – uczy się właściwie dobierać przyjaciół – pomaga słabszym i potrzebującym, jest wrażliwy na potrzeby osób niepełnosprawnych – wie, że ludzie mają równe prawa – wie, że osoby z niepełnosprawnością mają takie same prawa, jak osoby w pełni sprawne – potrafi przeciwstawić się niewłaściwym zachowaniom (niebezpiecznym lub sprawiającym innym przykrość) – rozpoznaje i nazywa swoje emocje, radzi sobie ze swoimi emocjami w sytuacjach trudnych – potrafi rozmawiać o uczuciach – wie, że warto być dobrym kolegą, docenia wartość przyjaźni – szanuje i pomaga osobom starszym – ma poczucie przynależności do grupy, – zgodnie współpracuje w grupie podczas zabaw i zadań do wykonania – stosuje się do ustalonych zasad – potrafi ocenić zachowanie swoje i innych – stosuje formy grzecznościowe
--	--	---

		– przestrzega reguł obowiązujących w społeczności szkolnej – ma poczucie przynależności do społeczności szkolnej, zna prawa i obowiązki ucznia – liczy się z potrzebami innych, szanuje ich prawo do pracy i wypoczynku – dba o bezpieczeństwo własne i innych – wie, gdzie i jak bezpiecznie organizować zabawy – zna numery alarmowe: pogotowia ratunkowego, straży pożarnej, policji, numer 112 oraz wie, jak się zachować w sytuacji zagrożenia – ma poczucie przynależności do społeczności lokalnej (status administracyjny miejscowości, region, najbliższa okolica, jej ważniejsze obiekty, tradycje, zawody) – wykazuje zainteresowanie inną kulturą, obyczajowością, tradycją, wykazuje postawę tolerancyjną wobec osób innej narodowości, o innej tradycji kulturowej.
	Obszar edukacji plastycznej Wprowadzenie dziecka w świat sztuki. Rozwijanie umiejętności percepcji sztuki. Inspirowanie do ekspresji przez sztukę.	Uczeń: – zna wybrane zagadnienia z dziedziny sztuki: rozpoznaje i nazywa architekturę, malarstwo, grafikę, rzeźbę, fotografię, film – zna wybrane zabytki i obiekty sztuki w najbliższym otoczeniu w Polsce i Europie – tworzy prace inspirowane sztuką (muzyką, literaturą, malarstwem, sztuką i kulturą ludową) – wypowiada się na temat malarstwa, rzeźby, grafiki, filmu, fotografii – tworzy prace plastyczne, łącząc różne techniki, eksperymentuje z fakturą, kształtem, barwą – tworzy prace przestrzenne (głina, plastelina, modelina, modele papierowe)

		– korzysta z internetu i innych środków multimedialnych w zdobywaniu wiadomości o sztuce (wirtualne muzea) – korzysta z komputera w wykonaniu prac plastycznych – bezpiecznie korzysta z narzędzi – samodzielnie wykonuje rekwizyty, proste stroje teatralne, kukielki, pacyнки do zabaw teatralnych – projektuje i wykonuje proste formy użytkowe (np. serwetki, koperty na zaproszenia, pudełka, zakładki, ozdoby) – zna i stosuje różne techniki plastyczne – dba o estetykę wykonywanych prac – zna i stosuje podstawowe terminy charakterystyczne dla różnych dziedzin sztuki – zna wybrane elementy sztuki ludowej i rzemiosła artystycznego wybranych regionów (np. własnej miejscowości, regionu) – sprząta swoje miejsce pracy.
	Obszar edukacji technicznej Wprowadzenie dziecka w świat techniki. Inspirowanie do działań konstrukcyjnych (samodzielnych i grupowych).	Uczeń: – zna sposoby wytwarzania wybranych przedmiotów codziennego użytku (meble, samochody, sprzęt gospodarstwa domowego) – zna działanie wybranych maszyn i urządzeń, narzędzi, środków transportu (samochody, statki, samoloty, sprzęt gospodarstwa domowego), nowoczesnych urządzeń technicznych (np. komputer, telefon komórkowy) – zna różne rodzaje budowli (np. budynki mieszkalne, biurowe, przemysłowe, mosty, tunele) – zna wybrane rodzaje urządzeń elektrycznych (np. latarka, prądnica rowerowa)

		– posiada (utrwalone z kl. II i poszerzone) wiadomości na temat działania i bezpiecznego korzystania z urządzeń domowych – posiada wiadomości na temat wykorzystania sił przyrody dawniej i dziś – potrafi wykonywać prace, ilustracje zgodnie z instrukcją – potrafi: wycinać, zaginać, majsterkować, lepić, kleić (papier, tekturę, materiał), wie jak należy łączyć różne materiały – potrafi współpracować w grupie podczas tworzenia wspólnej pracy, np. makiety, wie, jak ważne jest współdziałanie w zespole – realizuje własne pomysły rozwiązań technicznych w wykonywanej pracy technicznej (planuje kolejne czynności, dobiera odpowiednie materiały i narzędzia) – odmierza odpowiednią ilość materiału w celu oszczędnego użycia materiału – wykonuje modele papierowe i z tworzyw sztucznych według podanych prostych instrukcji i schematów rysunkowych (latawce, makiety domów, statków, samolotów) – zna podstawowe zasady montażu obwodów elektrycznych – wykonuje montaż obwodów elektrycznych szeregowych i równoległych, z wykorzystaniem gotowych zestawów – dba o bezpieczeństwo własne i innych podczas wykonywania prac – dobiera właściwe narzędzia pracy i posługuje się nimi zgodnie z podanymi zasadami – obsługuje wybrane urządzenia techniczne (np. suszarka) z zachowaniem zasad podanych w instrukcjach obsługi – sprzęta, utrzymuje ład i porządek w miejscu pracy i zabawy – zna zasady bezpiecznego poruszania się po drogach (w tym na rowerze).
--	--	--

		Obszar edukacji muzycznej Wprowadzenie dziecka w świat muzyki. Rozwijanie umiejętności słuchania i tworzenia muzyki.	Uczeń: – śpiewa piosenki z dziecięcego repertuaru w zespole i samodzielnie – śpiewa z pamięci hymn narodowy, zachowując właściwą postawę – odtwarza proste rytmy i wzory rytmiczne na instrumentach perkusyjnych – gra proste melodie na wybranych instrumentach melodycznych – realizuje proste rytmy i wzory rytmiczne za pomocą sylab rytmicznych – reaguje ruchem na puls rytmiczny i jego zmiany, na zmiany tempa, metrum i dynamiki – odróżnia podstawowe elementy muzyki (melodia, rytm, wysokość dźwięku, tempo i in.) – zna kroki i tańczy wybrane tańce (w tym również ludowe) – zna wybrane znaki notacji muzycznej (wyraża ruchem czas trwania wartości rytmicznych, nut, pauz) – aktywnie słucha muzyki – określa nastrój i charakter słuchanych utworów – rozpoznaje sposoby wykonywania utworów (np. solo i zespołowo, na chór i orkiestrę) – zna niektóre rodzaje głosów (np. sopran, bas) – rozpoznaje brzmienie niektórych instrumentów muzycznych (np. fortepian, gitara, skrzypce, trąbka, flet) – zna podstawowe formy muzyczne (AB, ABA) – uczestniczy w koncertach i innych spotkaniach muzycznych w szkole i poza nią – potrafi właściwie zachować się na koncercie
--	--	--	---

		– samodzielnie tworzy muzykę, ilustruje ją śpiewem i ruchem – samodzielnie tworzy proste ilustracje dźwiękowe do tekstów i obrazów. Uczeń: – posiada wiedzę na temat głównych elementów zestawu komputerowego (utrwaloną z kl. II i poszerzoną) – zna zasady bezpiecznego korzystania z komputera, Internetu i innych mediów – posiada podstawowe umiejętności z zakresu obsługi komputera: posługuje się myszką i klawiaturą, korzysta z wybranych programów i gier komputerowych – potrafi szukać informacji w internecie – korzysta z wybranych stron internetowych, potrafi wyszukiwać informacje ze wskazanej strony internetowej – odtwarza animacje i prezentacje multimedialne – tworzy teksty i rysunki – pisze za pomocą klawiatury (litery, cyfry i inne znaki, wyrazy i zdania) – korzysta z wybranych funkcji paska narzędzi – zapisuje swoje prace w postaci dokumentu – wie, że praca przy komputerze męczy wzrok, nadwyręża kręgosłup, przyjmuje prawidłową pozycję ciała przy pracy z komputerem, zachowuje właściwą odległość od monitora – rozumie, że zbyt długie i częste korzystanie z komputera jest szkodliwe.
	Obszar edukacji informatycznej Rozwijanie umiejętności obsługi komputera. Uświadomienie konieczności przestrzegania zasad korzystania z komputera.	

		Obszar edukacji zdrowotnej (z wychowaniem fizycznym) Kształtowanie postawy prozdrowotnej oraz dbałości o bezpieczeństwo własne i innych. Rozwijanie sprawności fizycznej.	Uczeń: – rozumie potrzebę rozwijania sprawności fizycznej – uczestniczy w zajęciach ruchowych, zabawach i grach sportowych zgodnie z ich zasadami – posiada (utrwalone z kl. II i poszerzone) wiadomości na temat funkcjonowania organizmu ludzkiego – zna podstawowe zasady bezpiecznego uczestniczenia w ruchu drogowym – posiada (utrwalone i poszerzone) wiadomości na temat zagrożeń ze strony roślin i zwierząt, niewłaściwie stosowanych środków chemicznych i lekarstw – reaguje na umówione sygnały podczas zabaw orientacyjno-porządkowych i w grach sportowych – ustawia się w parach, w rzędzie, szeregu, rozsypce – wykonuje ćwiczenia zgodnie z instrukcją i zasadami (samodzielnie i we współpracy z innymi) – potrafi: • rzucać i chwytać piłkę • rzucać do celu i na odległość • toczyć, odbijać i kozłować piłkę • skakać przez skakankę • pokonywać przeszkody • wykonywać skoki obunóż i na jednej nodze • przeskakiwać jednonóż i obunóż nad niskimi przeszkodami – wykonuje ćwiczenia równoważne bez przyboru, z przyborem i na przyrządzie – uczestniczy w marszobiegu (trwającym co najmniej 15 min) – dba o bezpieczeństwo podczas zabaw i ćwiczeń gimnastycznych
--	--	---	--

		– bezpiecznie korzysta z przyborów sportowych, zgodnie z ich przeznaczeniem – wie, jak należy zachować się podczas zagrożeń, zna numery alarmowe – posiada wiadomości (utrwalone z kl. II i poszerzone) na temat zasad dbania o zdrowie w zakresie: - przyjmowania prawidłowej postawy ciała podczas siedzenia w ławce i przy stole, dostosowywania ubioru do warunków pogodowych – zna zasady prawidłowego odżywiania – zna i przestrzega zasad higieny – posiada podstawową wiedzę na temat zagrożeń chorobami i zapobiegania im (wizyty u lekarza, szczepienia ochronne).
--	--	--

ZAŁĄCZNIK NR 1
DIAGNOZA WIEDZY I UMIEJĘTNOŚCI DZIECKA
ROZPOCZYNAJĄCEGO NAUKĘ W KLASIE I

5.	Kompetencje dziecka są znacznie powyżej oczekiwanych (znacznie wyższe niż przewidywane dla dziecka w tym wieku).
4.	Kompetencje dziecka są powyżej oczekiwanych (wyższe niż przewidywane dla dziecka w tym wieku).
3.	Kompetencje dziecka są zgodne z oczekiwanymi (zgodne z przewidywanymi dla dziecka w tym wieku).
2.	Kompetencje dziecka są poniżej oczekiwanych (niższe niż przewidywane dla dziecka w tym wieku). Dziecko potrzebuje wspomagania rozwoju.
1.	Kompetencje dziecka są znacznie poniżej oczekiwanych (znacznie niższe niż przewidywane dla dziecka w tym wieku). Dziecko potrzebuje intensywnego wspomagania rozwoju.

Obszar społeczno-emocjonalny (z rodzinnym i obywatelskim)

Pomaga innym

5. Bardzo chętnie pomaga innym dzieciom, a okazana pomoc jest adekwatna i służy rozwiązaniu danego problemu.
4. Chętnie pomaga innym dzieciom, a okazana pomoc zwykle jest adekwatna i służy rozwiązaniu danego problemu.
3. Chętnie pomaga innym dzieciom. Czasem oczekuje pomocy (podpowiedzi) ze strony osoby dorosłej w ustaleniu, jaka pomoc będzie najlepsza do rozwiązania danego problemu.
2. Potrafi pomagać innym dzieciom, ale najczęściej potrzebuje pomocy (zachęty) ze strony osoby dorosłej. Okazywana pomoc nie zawsze jest adekwatna i nie zawsze służy rozwiązaniu danego problemu.
1. Nie pomaga innym dzieciom.

Posiada wiedzę na swój temat

5. Posiada bardzo dokładne informacje na temat siebie, swojej rodziny i miejscowości, w której mieszka.
4. Posiada dokładne informacje na temat siebie, swojej rodziny i miejscowości, w której mieszka.
3. Posiada podstawowe informacje na temat siebie, swojej rodziny i miejscowości, w której mieszka.

2. Posiada podstawowe informacje na temat siebie, swojej rodziny i miejscowości, w której mieszka.
1. Nie posiada informacji na temat siebie, swojej rodziny i miejscowości, w której mieszka.

• **Posiada wiedzę na temat swojej ojczyzny**

5. Zna polskie symbole narodowe, potrafi zaśpiewać hymn; wie, że jest Polakiem, a Polska należy do Unii Europejskiej. Ma podstawową wiedzę na ten temat.
4. Zna polskie symbole narodowe, potrafi zaśpiewać hymn; wie, że jest Polakiem, a Polska należy do Unii Europejskiej.
3. Orientuje się, jakie są polskie symbole narodowe. Wie, że jest Polakiem, a Polska należy do Unii Europejskiej.
2. Zaczyna rozpoznawać polskie symbole narodowe. Wie, że jest Polakiem.
1. Nie ma podstawowych informacji na temat swojej ojczyzny.

• **Potrafi działać bez pomocy osoby dorosłej**

5. Dziecko jest bardzo samodzielne w sytuacjach życiowych i zadaniowych (na miarę swoich możliwości rozwojowych). Nie oczekuje stałej obecności i pomocy osoby dorosłej. Przewiduje skutki swoich zachowań.
4. Dziecko jest samodzielne w sytuacjach życiowych i zadaniowych (na miarę swoich możliwości rozwojowych). Nie oczekuje stałej obecności i pomocy osoby dorosłej. Zwykle przewiduje skutki swoich zachowań.
3. Dziecko zwykle jest samodzielne w sytuacjach życiowych i zadaniowych (na miarę swoich możliwości rozwojowych). Rzadko oczekuje pomocy osoby dorosłej. Zwykle potrafi przewidzieć skutki swoich zachowań.
2. Dziecko jest mało samodzielne w sytuacjach życiowych i zadaniowych. Często oczekuje obecności i pomocy osoby dorosłej. Często nie potrafi przewidzieć skutków swoich zachowań.
1. Dziecko jest niesamodzielne w sytuacjach życiowych i zadaniowych. Oczekuje stałej obecności i pomocy osoby dorosłej. Nie potrafi przewidzieć skutków swoich zachowań.

• **Przestrzega ustalonych zasad**

5. Przestrzega ustalonych zasad (reguł obowiązujących w społeczności dziecięcej oraz świecie dorosłych). Bardzo chętnie i zgodnie współpracuje z innymi w zabawie oraz w sytuacjach zadaniowych.
4. Zwykle przestrzega ustalonych zasad (reguł obowiązujących w społeczności dziecięcej oraz świecie dorosłych). Chętnie i zgodnie współpracuje z innymi w zabawie i w sytuacjach zadaniowych.

3. Stara się przestrzegać ustalonych zasad (reguł obowiązujących w społeczności dziecięcej oraz świecie dorosłych). Potrafi zgodnie współpracować z innymi w zabawie i w sytuacjach zadaniowych
2. Często ma problemy z przestrzeganiem ustalonych zasad (reguł obowiązujących w społeczności dziecięcej oraz świecie dorosłych). Często nie potrafi zgodnie współpracować z innymi w zabawie i w sytuacjach zadaniowych.
1. Nie przestrzega ustalonych zasad (reguł obowiązujących w społeczności dziecięcej oraz świecie dorosłych). Nie potrafi zgodnie współpracować z innymi w zabawie i w sytuacjach zadaniowych.

• **Radzi sobie w sytuacjach konfliktowych**

5. Zawsze bardzo dobrze sobie radzi w sytuacjach konfliktowych. Nie oczekuje pomocy osoby dorosłej.
4. Dobrze sobie radzi w sytuacjach konfliktowych. Zwykle nie oczekuje pomocy osoby dorosłej.
3. Zwykle dobrze sobie radzi w sytuacjach konfliktowych. Rzadko oczekuje pomocy osoby dorosłej
2. Często nie potrafi samodzielnie sobie poradzić w sytuacjach konfliktowych. Często oczekuje pomocy osoby dorosłej
1. Nie radzi sobie w sytuacjach konfliktowych. Zawsze wymaga pomocy z strony osoby dorosłej.

• **Wykonuje polecenia nauczyciela**

5. Bardzo chętnie i sprawnie wykonuje polecenia nauczyciela. Rozumie polecenia kierowane do grupy.
4. Chętnie i sprawnie wykonuje polecenia nauczyciela. Rozumie polecenia kierowane do grupy.
3. Zwykle chętnie i sprawnie wykonuje polecenia nauczyciela. Zwykle rozumie polecenia kierowane do grupy.
2. Zazwyczaj niechętnie wykonuje polecenia nauczyciela. Dość często nie rozumie poleceń kierowanych do grupy.
1. Nie chce wykonywać poleceń nauczyciela. Nie rozumie poleceń kierowanych do grupy.

• **Wyraża emocje w sposób akceptowany społecznie**

5. Zawsze wyraża swoje emocje w sposób akceptowany społecznie. Potrafi pogodzić się z porażką.
4. Wyraża swoje emocje w sposób akceptowany społecznie. Zwykle potrafi pogodzić się z porażką.
3. Zwykle wyraża swoje emocje w sposób akceptowany społecznie. Czasami jednak nie umie pogodzić się z porażką i wtedy potrzebuje wsparcia osoby dorosłej.

2. Często wyraża swoje emocje w sposób nieakceptowany społecznie. Często nie umie pogodzić się z porażką i wtedy potrzebuje wsparcia osoby dorosłej.
1. Bardzo często wyraża swoje emocje w sposób nieakceptowany społecznie. Nie umie pogodzić się z porażką i wtedy potrzebuje wsparcia osoby dorosłej.

Obszar sprawności fizycznej, dbałości o zdrowie i bezpieczeństwo

• Dba o zdrowie

5. Wie, że należy dbać o zdrowie. Bardzo dobrze dostrzega związek między zachowaniem człowieka a jego stanem zdrowia.
4. Wie, że należy dbać o zdrowie. Dostrzega związek między zachowaniem człowieka a jego stanem zdrowia.
3. Wie, że należy dbać o zdrowie. Zwykle dostrzega związek między zachowaniem człowieka a jego stanem zdrowia.
2. Zaczyna rozumieć, że o zdrowie należy dbać. Uczy się dostrzegać związek między zachowaniem człowieka a jego stanem zdrowia. Czasami zachowuje się w sposób zagrażający zdrowiu i potrzebuje pomocy (kontroli) osoby dorosłej.
1. Nie rozumie, że o zdrowie trzeba dbać. Nie dostrzega związku między zachowaniem człowieka a jego stanem zdrowia. Często zachowuje się w sposób zagrażający zdrowiu i potrzebuje stałej pomocy (kontroli) osoby dorosłej

• Jest sprawne fizycznie

5. Dziecko jest bardzo sprawne fizycznie. Bardzo chętnie uczestniczy w zabawach, grach ruchowych i gimnastyce. Prawidłowo wykonuje ćwiczenia gimnastyczne.
4. Dziecko jest sprawne fizycznie. Chętnie uczestniczy w zabawach, grach ruchowych i gimnastyce. Stara się poprawnie wykonywać ćwiczenia gimnastyczne.
3. Dziecko jest sprawne fizycznie. Dość chętnie uczestniczy w zabawach, grach ruchowych i gimnastyce. Zachęczone przez osobę dorosłą stara się poprawnie wykonywać ćwiczenia gimnastyczne.
2. Dziecko jest dość sprawne fizycznie, ale niektóre umiejętności w wymagających jeszcze treningu i w spomagania w postaci dodatkowych ćwiczeń. Rzadko dba o poprawność wykonywanych ćwiczeń.
1. Rozwój fizyczny dziecka nie przebiega prawidłowo i wymaga intensywnego wspomagania w postaci dodatkowych ćwiczeń. Nie chce uczestniczyć w zabawach, grach ruchowych i gimnastyce.

• Zna podstawowe zasady bezpieczeństwa

5. Wie, jakie zachowania (w sytuacjach bliskich dziecku) są bezpieczne, a jakie groźne. Stosuje zasady bezpieczeństwa i zna konsekwencje ich nieprze-

strzegania. Samodzielnie organizuje sobie bezpieczne miejsce pracy i zabawy.

4. Orientuje się, jakie zachowania (w sytuacjach bliskich dziecku) są bezpieczne, a jakie groźne. Stara się stosować zasady bezpieczeństwa i przewidywać konsekwencje ich nieprzestrzegania.
3. Orientuje się, jakie zachowania (w sytuacjach bliskich dziecku) są bezpieczne, a jakie groźne. Stara się stosować zasady bezpieczeństwa i przewidywać konsekwencje ich nieprzestrzegania, ale czasem potrzebuje kontroli ze strony osoby dorosłej.
2. Ma słabą orientację, jakie zachowania (w sytuacjach bliskich dziecku) są bezpieczne, a jakie groźne. Często nie potrafi przewidzieć konsekwencji ich nieprzestrzegania.
1. Nie potrafi zadbać o własne bezpieczeństwo. Wymaga stałej kontroli ze strony osoby dorosłej.

- **Zna podstawowe zasady odżywiania**

5. Dobrze orientuje się w podstawowych zasadach zdrowego odżywiania i stara się stosować do tych zasad.
4. Orientuje się w podstawowych zasadach zdrowego odżywiania i zwykle stara się stosować do tych zasad.
3. Orientuje się w podstawowych zasadach zdrowego odżywiania. Czasami potrzebuje pomocy (zachęty) osoby dorosłej, aby stosować się do tych zasad.
2. Zaczyna orientować się w podstawowych zasadach zdrowego odżywiania. Często potrzebuje pomocy (zachęty) osoby dorosłej, aby stosować się do tych zasad.
1. Nie orientuje się w podstawowych zasadach zdrowego odżywiania. Oczekuje stałej pomocy (kontroli) osoby dorosłej, aby stosować się do tych zasad.

Obszar samodzielności

- **Organizuje sobie czas wolny**

5. Samodzielnie i w ciekawy sposób organizuje sobie czas wolny w szkole.
4. Potrafi zorganizować sobie czas wolny w szkole.
3. Zwykle potrafi zorganizować sobie czas wolny w szkole. Czasami potrzebuje pomocy (podpowiedzi, zachęty) ze strony osoby dorosłej.
2. Ma kłopoty z samodzielnym organizowaniem sobie czasu wolnego w szkole. Często potrzebuje pomocy (podpowiedzi lub z organizowania zajęcia) ze strony osoby dorosłej.
1. Nie potrafi samodzielnie organizować sobie czasu wolnego w szkole. Oczekuje pomocy (zorganizowania zajęcia, wspólnej zabawy) ze strony osoby dorosłej.

- **Utrzymuje porządek w swoim otoczeniu**

5. Rozumie potrzebę utrzymywania porządku w swoim otoczeniu. Bez upomnień osoby dorosłej odkłada przybory szkolne na swoje miejsce. Bardzo chętnie uczestniczy w pracach porządkowych.
4. Utrzymuje porządek w swoim otoczeniu. Zwykle bez upomnień osoby dorosłej odkłada przybory szkolne na swoje miejsce i uczestniczy w pracach porządkowych.
3. Raczej utrzymuje porządek w swoim otoczeniu. Czasami potrzebuje upomnienia, zachęty osoby dorosłej, żeby odłożyć przybory szkolne na swoje miejsce czy wziąć udział w pracach porządkowych.
2. Rzadko utrzymuje porządek w swoim otoczeniu. Często potrzebuje wielokrotnych upomnień, zachęty osoby dorosłej, żeby odłożyć przybory szkolne na swoje miejsce. Niechętnie uczestniczy w pracach porządkowych.
1. Nie dba o porządek w swoim otoczeniu. Mimo wielokrotnych upomnień nie odkłada przyborów szkolnych na swoje miejsce. Nie chce uczestniczyć w pracach porządkowych.

- **Wykonuje czynności samoobsługowe**

5. Dziecko jest bardzo samodzielne. Sprawnie i bez pomocy osoby dorosłej przebiera się, korzysta z toalety, spożywa posiłki. Potrafi również pomóc innym dzieciom.
4. Dziecko jest samodzielne. Nie oczekuje stałej pomocy osoby dorosłej podczas przebijania się, korzystania z toalety i spożywania posiłków.
3. Dziecko jest raczej samodzielne. Rzadko potrzebuje pomocy osoby dorosłej podczas przebijania się, korzystania z toalety i spożywania posiłków.
2. Często potrzebuje pomocy osoby dorosłej podczas wykonywania czynności związanych z przebijaniem się, spożywaniem posiłków i korzystaniem z toalety.
1. Dziecko jest niesamodzielne. Oczekuje stałej pomocy ze strony osoby dorosłej podczas wykonywania podstawowych czynności związanych z przebijaniem się, spożywaniem posiłków i korzystaniem z toalety.

- **Wywiązuje się z powierzonych obowiązków (dyżury)**

5. Bardzo dobrze wywiązuje się z powierzonych mu obowiązków.
4. Dobrze wywiązuje się z powierzonych mu obowiązków.
3. Raczej dobrze wywiązuje się z powierzonych mu obowiązków (czasami potrzebuje przypomnienia osoby dorosłej).
2. Często nie wywiązuje się z powierzonych mu obowiązków. Potrzebuje przypomnienia i pomocy osoby dorosłej.
1. Mimo przypominania i pomocy osoby dorosłej, nie wywiązuje się z powierzonych mu obowiązków.

Obszar czynności intelektualnych

• Odróżnia zmiany odwracalne i nieodwracalne

5. Wie, co to znaczy, że są zmiany odwracalne i nieodwracalne. Z łatwością formułuje trafne wnioski o obserwowanych zmianach.
4. Orientuje się, że są zmiany odwracalne i nieodwracalne. Potrafi formułować wnioski o obserwowanych zmianach.
3. Dość dobrze orientuje się, że są zmiany odwracalne i nieodwracalne. Próbuje formułować wnioski o obserwowanych zmianach.
2. Często nie odróżnia zmian odwracalnych od nieodwracalnych. Ma duże problemy z formułowaniem wniosków o obserwowanych zmianach.
1. Nie odróżnia zmian odwracalnych od nieodwracalnych. Nie potrafi wnioskować o obserwowanych zmianach.

• Potrafi klasyfikować

5. Klasyfikuje bardzo dobrze. Potrafi klasyfikować według kilku kryteriów, tworzy własne kryteria.
4. Dobrze klasyfikuje. Potrafi klasyfikować według kilku kryteriów, nie tworzy własnych kryteriów.
3. Dość dobrze klasyfikuje według maksymalnie dwóch kryteriów.
2. Słabo klasyfikuje. Najczęściej klasyfikuje według jednego kryterium.
1. Nie potrafi klasyfikować lub klasyfikuje według „klas”.

• Ujmuje związki przyczynowo-skutkowe

5. Z łatwością łączy przyczynę ze skutkiem i przewiduje następstwa zdarzeń.
4. Dostrzega związki przyczynowo-skutkowe. Potrafi przewidzieć następstwa zdarzeń.
3. Zwykle dostrzega związki przyczynowo-skutkowe. Próbuje przewidywać następstwa zdarzeń.
2. Często ma problemy z dostrzeganiem związków przyczynowo-skutkowych. Rzadko potrafi przewidzieć następstwa zdarzeń.
1. Nie łączy przyczyny ze skutkiem. Nie przewiduje następstwa zdarzeń.

• Wykazuje zainteresowanie zabawami konstrukcyjnymi

5. Z dużym zaangażowaniem tworzy oryginalne kompozycje, łącząc różne materiały. Używa właściwie prostych narzędzi.
4. Tworzy kompozycje, łącząc różne materiały. Używa właściwie prostych narzędzi.
3. Potrafi tworzyć kompozycje, łącząc różne materiały. Stara się właściwie używać prostych narzędzi.

2. Potrzebuje pomocy (zachęty, wskazówki) nauczyciela podczas tworzenia kompozycji z różnych materiałów. Czasem wymaga pomocy nauczyciela podczas używania prostych narzędzi.
1. Nie wykazuje zainteresowania zabawami konstrukcyjnymi. Mimo pomocy nauczyciela (wskazówek), z trudem tworzy kompozycje z różnych materiałów. Wymaga pomocy i kontroli osoby dorosłej podczas używania prostych narzędzi.

Obszar przygotowania do nauki matematyki

- **Liczy i stosuje liczby w ich aspektach (kardynalnym, miarowym i porządkowym)**

5. Sprawnie liczy na konkretach, na obrazkach i w pamięci. Zna i prawidłowo stosuje aspekt kardynalny, miarowy i porządkowy liczb.
4. Dobrze liczy na konkretach i na obrazkach, próbuje liczyć w pamięci. Zna i prawidłowo stosuje aspekt kardynalny, miarowy i porządkowy liczb.
3. Dość dobrze liczy na konkretach i obrazkach. Nie liczy w pamięci. Czasem popełnia błędy, stosując aspekt kardynalny, miarowy i porządkowy.
2. Liczy na konkretach i obrazkach, ale często się myli. Popełnia błędy, stosując aspekt kardynalny, miarowy i porządkowy.
1. Nie potrafi samodzielnie liczyć. Nie rozumie aspektu kardynalnego, miarowego i porządkowego liczb.

- **Określa kierunki i położenie w przestrzeni**

5. Bardzo dobrze określa kierunki i położenie przedmiotów w przestrzeni (w odniesieniu do siebie oraz innych obiektów).
4. Dobrze określa kierunki i położenie przedmiotów w przestrzeni (w odniesieniu do siebie oraz innych obiektów)
3. Rzadko myli się, określając kierunki i położenie przedmiotów w przestrzeni (w odniesieniu do siebie oraz innych obiektów).
2. Często myli się, określając kierunki i położenie przedmiotów w przestrzeni (w odniesieniu do siebie oraz innych obiektów).
1. Nie potrafi określać kierunków i położenia przedmiotów w przestrzeni (w odniesieniu do siebie oraz innych obiektów).

- **Potrafi różnicować**

5. Bardzo dobrze dokonuje porównań na zasadzie różnicowania. Grupuje cechy różniące w zakresie budowy i funkcji.
4. Dobrze dokonuje porównań na zasadzie różnicowania. Różnicuje funkcje, wymienia pojedyncze cechy różniące w zakresie budowy.
3. Dość dobrze dokonuje porównań na zasadzie różnicowania. Różnicuje funk-

cje, w wymienianiu pojedynczych cech różniące w zakresie budowy, ale cząstki wymieniania różnice nieistotne.

2. Słabo dokonuje porównań na zasadzie różnicowania. Wymienia tylko kilka różnic dotyczących wyglądu zewnętrznego lub zastosowania.
1. Nie dokonuje porównań na zasadzie różnicowania. Mimo wsparcia dorosłego, nie potrafi wymienić żadnej różnicy lub, jeśli już w wymienianiu, to jest ona nieistotna.

- **Potrafi znajdować podobieństwa**

5. Bardzo dobrze porównuje na zasadzie podobieństw. Podaje ogólne pojęcia, tworzy zbiory.
4. Dobrze porównuje na zasadzie podobieństw. Wymienia wspólne cechy.
3. Dość dobrze porównuje na zasadzie podobieństw. Skupia się głównie na cechach zewnętrznych.
2. Słabo porównuje na zasadzie podobieństw. Naprowadzane przez nauczyciela, potrafi wymienić cechy podobne – zewnętrzne. Potrzebuje dodatkowych wyjaśnień.
1. Nie rozumie pojęcia „podobne”. Mimo wsparcia osoby dorosłej, dziecko nie widzi żadnego podobieństwa.

- **Sprawnie dodaje i odejmuje na konkretach**

5. Bezbłędnie dodaje i odejmuje na konkretach.
4. Rzadko popełnia błędy, dodając i odejmując na konkretach, często wynikające z nieuwagi i pośpiechu.
3. Czasem popełnia błędy, dodając i odejmując na konkretach.
2. Często się myli, dodając i odejmując na konkretach; potrzebuje jeszcze wielu doświadczeń.
1. Nie potrafi dodawać i odejmować na konkretach. Nie rozumie związku ujmowania jako odejmowania i przyłączania jako dodawania.

Obszar sprawności artykulacyjnej i rozwoju mowy

- **Buduje wypowiedzi wielozdaniowe**

5. Z łatwością buduje płynne, logicznie powiązane ze sobą wypowiedzi wielozdaniowe. Potrafi wyrazić swoje potrzeby i emocje w formie zdania.
4. Potrafi budować płynne, logicznie powiązane ze sobą wypowiedzi wielozdaniowe. Zwykle potrafi wyrazić swoje potrzeby i emocje w formie zdania.
3. Czasem ma kłopoty z budowaniem płynnych, logicznie powiązanych ze sobą wypowiedzi wielozdaniowych. Zdarza się, że ma kłopoty z wyrażeniem swoich potrzeb i emocji w formie zdania.

2. Często ma kłopoty z budowaniem płynnych, logicznie powiązanych ze sobą wypowiedzi. Ma duże kłopoty z wyrażaniem swoich potrzeb i emocji w formie zdania.
1. Nie potrafi budować płynnych, logicznie powiązanych ze sobą wypowiedzi. Nie potrafi wyrażać swoich potrzeb i emocji w formie zdania.

• **Potrafi artykułować głoski**

5. Wymowa dziecka jest już ustalona (prawidłowo artykułuje wszystkie głoski).
4. Wymowa dziecka jest już prawie ustalona (potrafi już prawidłowo artykułować wszystkie głoski).
3. Wymowa dziecka jest zgodna z rozwojem mowy dziecka pięcioletniego (wybrzmiewanie niektórych głosek wciąż się doskonali).
2. Nie potrafi artykułować prawidłowo niektórych głosek, wymaga wspomagania rozwoju mowy.
1. Wymowa dziecka jest nieprawidłowa. Wymaga intensywnego wspomagania rozwoju mowy.

• **Rozumie polecenia, potrafi pytać i odpowiadać**

5. Zawsze rozumie polecenia słowne, potrafi odpowiadać na pytania i pytać o niezrozumiałe fakty (pytania i odpowiedzi formułuje prawidłowo).
4. Rozumie polecenia słowne, potrafi odpowiadać na pytania i pytać o niezrozumiałe fakty (pytania i odpowiedzi zwykle formułuje prawidłowo).
3. Zwykle rozumie polecenia słowne, stara się odpowiadać na pytania i pytać o niezrozumiałe fakty (czasami pytania i odpowiedzi formułuje nieprawidłowo).
2. Często nie rozumie poleceń słownych i ma kłopoty z formułowaniem poprawnych pytań i odpowiedzi.
1. Bardzo często nie rozumie poleceń słownych. Nie potrafi formułować poprawnych pytań i odpowiedzi.

• **Stosuje w wypowiedziach zasady języka ojczystego**

5. Stosuje w wypowiedziach zasady języka ojczystego. Mowa dziecka charakteryzuje się wysoką poprawnością pod względem gramatycznym, fleksyjnym i artykulacyjnym.
4. Zwykle stosuje w wypowiedziach zasady języka ojczystego. Mowa dziecka charakteryzuje się poprawnością pod względem gramatycznym, fleksyjnym i artykulacyjnym.
3. Zwykle stosuje w wypowiedziach zasady języka ojczystego. Stara się mówić poprawnie pod względem gramatycznym, fleksyjnym i artykulacyjnym. Czasem popełnia drobne błędy językowe.
2. Często nie stosuje w wypowiedziach zasad języka ojczystego. Mowa dziecka

charakteryzuje się niską poprawnością pod względem gramatycznym, fleksyjnym i artykulacyjnym. Popełnia dużo błędów językowych.

1. Nie potrafi stosować w wypowiedziach zasad języka ojczystego. Popełnia bardzo dużo błędów językowych. Mowa dziecka bywa nie zrozumiała dla otoczenia.

Obszar postrzegawczości, pamięci wzrokowej i słuchowej

• Ma rozwinięty słuch fonematyczny

5. Podczas ćwiczeń słuchu fonematycznego nigdy się nie myli. Radzi sobie doskonale z usłyszeniem głoski lub słowa i potrafi je powtórzyć.
4. Podczas ćwiczeń słuchu fonematycznego rzadko popełnia błędy, radzi sobie dobrze z usłyszeniem głoski lub słowa i potrafi je powtórzyć.
3. Podczas ćwiczeń słuchu fonematycznego czasem się myli. Błędy popełnia szczególnie podczas wysłuchiwania i różnicowania głosek w izolacji.
2. Podczas ćwiczeń słuchu fonematycznego występują znaczne trudności. Myli się czasem nawet w próbach przeznaczonych dla dzieci w nieco młodszym wieku.
1. Popełnia wiele błędów podczas ćwiczeń słuchu fonematycznego. Nauczyciel ma wrażenie, że dziecko zgaduje. Wypowiada w większości inne głoski niż te podane. Nie potrafi wykonać prób przeznaczonych dla dzieci w nieco młodszym wieku.

• Odtwarza usłyszany rytm

5. Bezbłędnie odtwarza usłyszany rytm złożony nawet z 6 dźwięków.
4. Rzadko się myli podczas ćwiczeń, w których odtwarza usłyszany rytm.
3. Czasem się myli podczas ćwiczeń, w których odtwarza usłyszany rytm i potrzebuje dodatkowych powtórzeń.
2. Często się myli podczas odtwarzania usłyszanego rytmu. Tego typu ćwiczenia sprawiają dziecku dużą trudność.
1. Nie potrafi odtworzyć usłyszanego rytmu składającego się tylko z trzech dźwięków.

• Układa według wzoru (puzzle, mozaiki, klocki, układanki)

5. Z łatwością układa według wzoru różnego rodzaju mozaiki o stopniu trudności znacznie przekraczającym możliwości dziecka w tym wieku.
4. Układanki według wzoru, przeznaczone dla dzieci w tym wieku, układa sprawnie i bez problemów, ponawia próby.
3. Prawidłowo układa według wzoru, czasem ma trudności, ale potrafi je samodzielnie przezwyciężyć. Wraca do wcześniej ułożonych układanek.

2. Wymaga zachęty i stałego nadzoru osoby dorosłej podczas układania w edług wzoru. Często nie radzi sobie z dokończeniem układania, zniechęca się. Nie chce ponawiać prób.

1. Często odmawia układania według wzoru, a jeśli przystąpi do układania, wybiera zabawki o niskim stopniu trudności. Ma dużo problemów z ich ułożeniem, czeka na pomoc osoby dorosłej.

• **Wyróżnia głoski w wygłosie**

5. Bezbłędnie wyróżnia głoski w wygłosie.

4. Rzadko się myli podczas ćwiczeń, w których wyróżnia głoski w wygłosie.

3. Czasem się myli podczas ćwiczeń, w których wyróżnia głoski w wygłosie. Są to błędy, które nie wynikają z nieuwagi dziecka.

2. Często się myli podczas wyróżniania głosek w wygłosie. Tego typu ćwiczenia sprawiają dziecku dużą trudność.

1. Nie potrafi wyróżniać głosek w wygłosie.

• **Wyróżnia samogłoski w nagłosie**

5. Bezbłędnie wyróżnia samogłoski w nagłosie.

4. Rzadko się myli podczas ćwiczeń, w których wyróżnia samogłoski w nagłosie.

3. Czasem się myli podczas ćwiczeń, w których wyróżnia samogłoski w nagłosie. Są to błędy, które nie wynikają z nieuwagi dziecka.

2. Często się myli podczas wyróżniania samogłosek w nagłosie. Tego typu ćwiczenia sprawiają dziecku dużą trudność.

1. Nie potrafi wyróżniać samogłosek w nagłosie.

• **Wyróżnia spółgłoski w nagłosie**

5. Bezbłędnie wyróżnia spółgłoski w nagłosie.

4. Rzadko się myli podczas ćwiczeń, w których wyróżnia spółgłoski w nagłosie.

3. Czasem się myli podczas ćwiczeń, w których wyróżnia spółgłoski w nagłosie. Są to błędy, które nie wynikają z nieuwagi dziecka.

2. Często się myli podczas wyróżniania spółgłosek w nagłosie. Tego typu ćwiczenia sprawiają dziecku dużą trudność.

1. Nie potrafi wyróżniać spółgłosek w nagłosie.

Obszar przygotowania do nauki czytania i pisania

• **Dokonyuje analizy i syntezy sylabowej słowa**

5. Zawsze dokonuje poprawnej analizy sylabowej słowa.

4. Potrafi dokonać poprawnej analizy sylabowej słowa.

3. Zwykle potrafi dokonać poprawnej analizy sylabowej słowa.

2. Często myli się, dokonując analizy sylabowej słowa.
1. Nie potrafi dokonać analizy sylabowej słowa.

- **Dokonuje analizy i syntezy wyrazowej zdania**

5. Zawsze dokonuje poprawnej analizy i syntezy wyrazowej zdania.
4. Potrafi dokonać poprawnej analizy i syntezy wyrazowej zdania.
3. Zwykle potrafi dokonać poprawnej analizy i syntezy wyrazowej zdania.
2. Często myli się, dokonując analizy i syntezy wyrazowej zdania.
1. Nie potrafi dokonać analizy i syntezy wyrazowej zdania.

- **Jest sprawne manualnie**

5. Wykazuje się bardzo dobrą sprawnością manualną. Zawsze prawidłowo trzyma ołówek, pędzel, nożyczki.
4. Wykazuje się dobrą sprawnością manualną. Prawidłowo trzyma ołówek, pędzel, nożyczki.
3. Wykazuje się dość dobrą sprawnością manualną. Stara się prawidłowo trzymać ołówek, pędzel, nożyczki.
2. Sprawność manualna dziecka wymaga ćwiczeń. Często nieprawidłowo trzyma ołówek, pędzel, nożyczki.
1. Dziecko jest niesprawne manualnie. Nie potrafi prawidłowo trzymać ołówka, pędzla, nożyczek.

- **Koduje i dekoduje proste informacje**

5. Z łatwością pojmuje sens prostych informacji zapisanych za pomocą symboli czy prostych rysunków. Bardzo chętnie samodzielnie koduje proste informacje (np. tworząc gry, mapy).
4. Rozumie proste informacje zapisane za pomocą symboli czy prostych rysunków. Potrafi samodzielnie kodować proste informacje (np. tworząc gry, mapy).
3. Zwykle rozumie proste informacje zapisane za pomocą symboli czy prostych rysunków. Czasami próbuje samodzielnie kodować proste informacje (np. tworząc gry, mapy).
2. Dość często ma kłopoty ze zrozumieniem sensu prostych informacji zapisanych za pomocą symboli czy prostych rysunków. Rzadko próbuje samodzielnie kodować proste informacje (np. tworząc gry, mapy).
1. Nie rozumie sensu prostych informacji zapisanych za pomocą symboli czy prostych rysunków. Nie próbuje kodować prostych informacji (np. tworząc gry, mapy).

- **Określa kierunki oraz miejsce na kartce papieru**

5. Zawsze prawidłowo i sprawnie określa kierunki oraz miejsce na kartce.

4. Potrafi prawidłowo określić kierunki oraz miejsce na kartce.
3. Zwykle prawidłowo określa kierunki oraz miejsce na kartce, czasem potrzebuje pomocy (wskazówki) nauczyciela.
2. Często myli się, określając kierunki oraz miejsce na kartce i oczekuje pomocy nauczyciela.
1. Nie potrafi prawidłowo określić kierunków oraz miejsca na kartce.

• **Podje muje próby samodzielnego pisania**

5. Bardzo często podejmuje próby samodzielnego pisania (np. podpisując rysunki).
4. Często podejmuje próby samodzielnego pisania (np. podpisując rysunki).
3. Czasami prosi nauczyciela o pomoc, podejmując próby samodzielnego pisania (np. podpisując swój rysunek).
2. Rzadko wykazuje zainteresowanie pisaniem.
1. Nie wykazuje zainteresowania pisaniem.

• **Prz erysuje szlaczki**

5. Zawsze dokładnie odwzorowuje podany wzór (przerysuje szlaczki).
4. Potrafi dokładnie odwzorować podany wzór (przerysować szlaczki).
3. Stara się odwzorować podany wzór (przerysować szlaczki).
2. Często ma kłopoty z odwzorowaniem podanego wzoru (przerysowaniem szlaczek).
1. Nie potrafi odwzorować podanego wzoru (przerysować szlaczek).

• **Rysuje i wykonuje prace plastyczno-techniczne**

5. Bardzo chętnie rysuje, maluje i wykonuje inne prace plastyczno-techniczne. Prace dziecka są zawsze są bardzo staranne, estetyczne, bogate w szczegóły i dokończone.
4. Chętnie rysuje, maluje i wykonuje inne prace plastyczno-techniczne. Prace dziecka zwykle są staranne, estetyczne, bogate w szczegóły i dokończone.
3. Dość chętnie rysuje, maluje i wykonuje inne prace plastyczno-techniczne. Rzadko zdarza się, że nie kończy prac lub wykonuje je mało starannie.
2. Potrzebuje zachęty osoby dorosłej, żeby rysować, malować i wykonywać inne prace plastyczno-techniczne. Często nie kończy prac, są one mało staranne.
1. Nie lubi rysować, malować i wykonywać innych prac plastyczno-technicznych. Nie kończy prac, nie dba o ich staranność i estetykę.

• **Rysuje po śladzie**

5. Zawsze bardzo dokładnie rysuje po śladzie.
4. Potrafi dokładnie rysować po śladzie.

3. Stara się dokładnie rysować po śladzie.
2. Często ma kłopoty z rysowaniem po śladzie.
1. Nie potrafi rysować po śladzie.

- **Wykazuje zainteresowanie samodzielnym czytaniem**

5. Dziecko jest bardzo zainteresowane samodzielnym czytaniem.
4. Dziecko jest zainteresowane samodzielnym czytaniem.
3. Wykazuje zainteresowanie samodzielnym czytaniem zainspirowane przez osobę dorosłą.
2. Rzadko wykazuje zainteresowanie samodzielnym czytaniem.
1. Nie przejawia zainteresowania samodzielnym czytaniem.

- **Zna litery**

5. Rozpoznaje prawidłowo odczytuje i zapisuje litery alfabetu.
4. Rozpoznaje i prawidłowo odczytuje większość liter alfabetu.
3. Rozpoznaje kilka wybranych liter alfabetu.
2. Wykazuje zainteresowanie literami, ale nie rozpoznaje ich.
1. Nie wykazuje zainteresowania literami, nie zna liter.

- **Potrafi czytać**

5. Czyta płynnie, ze zrozumieniem proste teksty.
4. Czyta proste teksty, dziecko jest jeszcze bardzo skoncentrowane na technice czytania.
3. Próbuje czytać sylaby, proste wyrazy. Wspólnie z dorosłym czyta teksty literowo-obrazkowe.
2. Nie odczytuje wyrazów i sylab. Rzadko wykazuje zainteresowanie wspólnym czytaniem tekstów literowo-obrazkowych.
1. Nie czyta. Nie wykazuje żadnego zainteresowania czytaniem.

DIAGNOZA WIEDZY I UMIEJĘTNOŚCI DZIECKA KOŃCZĄCEGO KLASĘ I

4.	Kompetencje dziecka są powyżej oczekiwanych (wyższe niż przewidywane dla dziecka w tym wieku).
3.	Kompetencje dziecka są zgodne z oczekiwanymi (zgodne z przewidywanymi dla dziecka w tym wieku).
2.	Kompetencje dziecka są poniżej oczekiwanych (niższe niż przewidywane dla dziecka w tym wieku). Dziecko potrzebuje wspomagania rozwoju.
1.	Kompetencje dziecka są znacznie poniżej oczekiwanych (znacznie niższe niż przewidywane dla dziecka w tym wieku). Dziecko potrzebuje intensywnego wspomagania rozwoju.

Obszar edukacji społecznej (z etyką)**• Udzielanie pomocy**

4. Bardzo chętnie pomaga innym dzieciom, a okazana pomoc jest adekwatna i służy rozwiązaniu danego problemu. Wie, że należy stawać w obronie słabszych i krzywdzonych.
3. Chętnie pomaga innym dzieciom, a okazana pomoc zwykle jest adekwatna i służy rozwiązaniu danego problemu. Wie, że należy stawać w obronie słabszych i krzywdzonych.
2. Potrafi pomagać innym dzieciom, ale najczęściej potrzebuje pomocy (zachęty) ze strony osoby dorosłej. Okazywana pomoc nie zawsze jest adekwatna i nie zawsze służy rozwiązaniu danego problemu.
1. Nie pomaga innym dzieciom.

• Wiedza na temat siebie i najbliższego otoczenia

4. Posiada bardzo dokładne informacje na temat siebie, swojej rodziny i miejscowości.
3. Posiada informacje na temat siebie, swojej rodziny i miejscowości.
2. Posiada tylko podstawowe informacje na temat siebie, swojej rodziny i miejscowości.
1. Nie posiada informacji na temat siebie, swojej rodziny i miejscowości.

- **Samoob sługa**

4. Dziecko jest bardzo samodzielne. Czynności samoobsługowe wykonuje sprawnie i bez pomocy osoby dorosłej. Potrafi również pomóc innym dzieciom.
3. Dziecko jest samodzielne. Nie oczekuje pomocy osoby dorosłej podczas wykonywania czynności samoobsługowych.
2. Dziecko jest raczej samodzielne. Czasem jednak potrzebuje pomocy osoby dorosłej podczas wykonywania czynności samoobsługowych.
1. Dziecko jest niesamodzielne. Oczekuje stałej pomocy ze strony osoby dorosłej podczas wykonywania czynności samoobsługowych.

- **Obowiązki**

4. Bardzo dobrze wywiązuje się z powierzonych mu obowiązków, zawsze jest bardzo dobrze przygotowane do zajęć.
3. Dobrze wywiązuje się z powierzonych mu obowiązków, zwykle jest dobrze przygotowane do zajęć.
2. Raczej dobrze wywiązuje się z powierzonych mu obowiązków (czasami potrzebuje przypomnienia osoby dorosłej). Zdarza się, że jest nieprzygotowane do zajęć.
1. Mimo przypominania i pomocy osoby dorosłej nie wywiązuje się z powierzonych mu obowiązków. Często jest nieprzygotowane do zajęć.

- **Stosunek do nauki**

4. Bardzo chętnie się uczy. Charakteryzuje się dużą ciekawością poznawczą. Ma bardzo pozytywny stosunek do szkoły i do nauki.
3. Chętnie się uczy. Charakteryzuje się ciekawością poznawczą. Ma pozytywny stosunek do szkoły i do nauki.
2. Niechętnie się uczy. Charakteryzuje się małą ciekawością poznawczą.
1. Nie lubi chodzić do szkoły. Nauka sprawia mu dużą trudność. Charakteryzuje się bardzo małą ciekawością poznawczą.

- **Wiedza na temat ojczyzny i Unii Europejskiej**

4. Zna polskie symbole narodowe, potrafi zaśpiewać hymn, wie, że jest Polakiem, a Polska należy do Unii Europejskiej (zna flagę i hymn Unii Europejskiej). Ma dodatkową wiedzę na ten temat.
3. Zna polskie symbole narodowe, potrafi zaśpiewać hymn i wie, że jest Polakiem, a Polska należy do Unii Europejskiej (zna flagę i hymn Unii Europejskiej).
2. Orientuje się, jakie są polskie symbole narodowe. Wie, że jest Polakiem, a Polska należy do Unii Europejskiej.
1. Nie posiada podstawowych informacji na temat swojej ojczyzny i Unii Europejskiej.

• **Samodzielność**

4. Dziecko jest bardzo samodzielne w sytuacjach życiowych i zadaniowych. Nie oczekuje stałej obecności i pomocy osoby dorosłej. Przewiduje skutki swoich zachowań.
3. Dziecko jest samodzielne w sytuacjach życiowych i zadaniowych. Nie oczekuje stałej obecności i pomocy osoby dorosłej. Zwykle przewiduje skutki swoich zachowań.
2. Dziecko jest mało samodzielne w sytuacjach życiowych i zadaniowych. Często oczekuje obecności i pomocy osoby dorosłej. Często nie potrafi przewidzieć skutków swoich zachowań.
1. Dziecko jest niesamodzielne w sytuacjach życiowych i zadaniowych. Oczekuje stałej obecności i pomocy osoby dorosłej. Nie potrafi przewidzieć skutków swoich zachowań.

• **Przestrzeganie zasad**

4. Przestrzega ustalonych zasad (reguł obowiązujących w społeczności dziecięcej oraz świecie dorosłych). Bardzo chętnie i zgodnie współpracuje z innymi w zabawie i w sytuacjach zadaniowych.
3. Zwykle przestrzega ustalonych zasad (reguł obowiązujących w społeczności dziecięcej oraz świecie dorosłych). Chętnie i zgodnie współpracuje z innymi w zabawie i w sytuacjach zadaniowych.
2. Często ma problemy z przestrzeganiem ustalonych zasad (reguł obowiązujących w społeczności dziecięcej oraz świecie dorosłych). Często nie potrafi zgodnie współpracować z innymi w zabawie i w sytuacjach zadaniowych.
1. Nie przestrzega ustalonych zasad (reguł obowiązujących w społeczności dziecięcej oraz świecie dorosłych). Nie potrafi zgodnie współpracować z innymi w zabawie i w sytuacjach zadaniowych.

• **Zachowanie podczas uczestniczenia w wydarzeniach kulturalnych**

4. Zawsze właściwie zachowuje się podczas koncertów, przedstawień, akademii i wydarzeń kulturalnych, a także podczas śpiewania hymnu.
3. Potrafi właściwie zachowywać się podczas koncertów, przedstawień, akademii i wydarzeń kulturalnych, a także podczas śpiewania hymnu.
2. Często nie zachowuje się właściwie podczas koncertów, przedstawień, akademii i wydarzeń kulturalnych, a także podczas śpiewania hymnu.
1. Nie potrafi właściwie zachować się podczas koncertów, przedstawień, akademii i wydarzeń kulturalnych, a także podczas śpiewania hymnu.

• **Umiejętność rozwiązywania konfliktów**

4. Zawsze bardzo dobrze radzi sobie w sytuacjach konfliktowych. Nie oczekuje pomocy osoby dorosłej.

3. Dobrze sobie radzi w sytuacjach konfliktowych. Zwykle nie oczekuje pomocy osoby dorosłej.
2. Często nie potrafi samodzielnie sobie poradzić w sytuacjach konfliktowych. Często oczekuje pomocy osoby dorosłej.
1. Nie radzi sobie w sytuacjach konfliktowych. Zawsze wymaga pomocy ze strony osoby dorosłej.

- **Radzenie sobie z emocjami**

4. Zawsze wyraża swoje emocje w sposób akceptowany społecznie. Potrafi pogodzić się z porażką.
3. Wyraża swoje emocje w sposób akceptowany społecznie. Zwykle potrafi pogodzić się z porażką.
2. Często wyraża swoje emocje w sposób nieakceptowany społecznie. Często nie umie pogodzić się z porażką i wtedy potrzebuje wsparcia osoby dorosłej.
1. Bardzo często wyraża swoje emocje w sposób nieakceptowany społecznie. Nie umie pogodzić się z porażką i wtedy potrzebuje wsparcia osoby dorosłej.

- **Odróżnianie dobra od zła**

4. Potrafi odróżnić dobro od zła, zawsze właściwie ocenia zachowania bohaterów literackich i swoje własne. Stara się postępować dobrze, nie krzywdzić innych, mówić prawdę.
3. Zwykle potrafi odróżnić dobro od zła, właściwie ocenia zachowania bohaterów literackich i swoje własne. Stara się postępować dobrze, nie krzywdzić innych, mówić prawdę.
2. Czasem ma kłopoty z odróżnieniem dobra od zła. Nie zawsze właściwie ocenia postępowanie bohaterów literackich i swoje własne. Nie zawsze zachowuje się właściwie w stosunku do innych. Zdarza mu się kłamać, chociaż wie, że nie należy tego czynić.
1. Ma kłopoty z odróżnieniem dobra od zła. Nie potrafi właściwie ocenić postępowania bohaterów literackich i własnego. Często zachowuje się niewłaściwie w stosunku do innych. Nie rozumie, że nie należy kłamać.

- **Szanowanie cudzej własności**

4. Zawsze szanuje rzeczy należące do innych, nie korzysta z nich bez pozwolenia. Zawsze pamięta o konieczności oddawania rzeczy pożyczonych.
3. Szanuje rzeczy należące do innych. Zwykle pyta o pozwolenie, jeśli chce skorzystać z cudzej własności lub pożyczyć ją. Zwykle bez upomnienia pamięta o konieczności oddawania rzeczy pożyczonych.
2. Nie zawsze szanuje rzeczy należące do innych, często korzysta z nich bez pozwolenia. Bez upomnienia nie pamięta o konieczności oddawania rzeczy pożyczonych.

1. Nie szanuje rzeczy należących do innych, bardzo często korzysta z nich bez pozwolenia. Nie rozumie, że pożyczone rzeczy należy zwrócić.

• **Wiedza na temat pieniędzy**

4. Docenia wartość pracy. Wie, że pieniądze są wynagrodzeniem za wykonaną pracę. Rozumie pojęcie długu i wie, że należy go zwrócić.

3. Wie, że pieniądze są wynagrodzeniem za wykonaną pracę. Rozumie pojęcie długu i wie, że należy go zwrócić.

2. Wie, że pieniądze są w wynagrodzeniem za wykonaną pracę. Orientuje się, czym jest dług.

1. Nie interesuje się pieniędzmi. Nie wie, czym jest dług.

Obszar edukacji polonistycznej

• **Słuchanie innych**

4. Bardzo uważnie i ze zrozumieniem słucha wypowiedzi innych (dzieci i dorosłych), nie przerywa. Jeśli zachodzi taka potrzeba, potrafi zadać właściwe pytanie, aby lepiej zrozumieć innych lub dowiedzieć się więcej.

3. Potrafi skupić uwagę na wypowiedzi innych (dzieci i dorosłych), nie przerywa. Stara się zrozumieć wypowiedź i, jeśli zachodzi taka potrzeba, potrafi zadać właściwe pytanie, aby lepiej zrozumieć innych.

2. Często nie potrafi słuchać w skupieniu wypowiedzi innych (dzieci i dorosłych), zdarza się, że przerywa.

1. Nie potrafi słuchać w skupieniu wypowiedzi innych (dzieci i dorosłych), często przeszkadza i przerywa innym.

• **Budowanie wypowiedzi**

4. Z łatwością buduje płynne, logicznie powiązane ze sobą wypowiedzi wielozdaniowe. Potrafi wyrazić swoje spostrzeżenia, potrzeby i odczucia w formie zdania. Bardzo chętnie uczestniczy w rozmowach.

3. Potrafi budować płynne, logicznie powiązane ze sobą wypowiedzi wielozdaniowe. Potrafi wyrazić swoje spostrzeżenia, potrzeby i odczucia w formie zdania. Chętnie uczestniczy w rozmowach.

2. Dość często ma kłopoty z budowaniem płynnych, logicznie powiązanych ze sobą wypowiedzi. Nie zawsze potrafi wyrażać swoje spostrzeżenia, potrzeby i odczucia w formie zdania.

1. Nie potrafi budować płynnych, logicznie powiązanych ze sobą wypowiedzi. Nie potrafi wyrażać swoich spostrzeżeń, potrzeb i odczuć w formie zdania.

• **Stosowanie zasad języka ojczystego**

4. Stosuje w wypowiedziach zasady języka ojczystego. Mowa dziecka charakte-

ryzuje się w wysoką poprawnością pod względem gramatycznym, fleksyjnym i artykulacyjnym.

3. Zwykle stosuje w wypowiedziach zasady języka ojczystego. Stara się mówić poprawnie pod względem gramatycznym, fleksyjnym i artykulacyjnym. Czasem popełnia drobne błędy językowe.
2. Często nie stosuje w wypowiedziach zasad języka ojczystego. Mowa dziecka charakteryzuje się niską poprawnością pod względem gramatycznym, fleksyjnym i artykulacyjnym. Popełnia dużo błędów językowych.
1. Nie potrafi stosować w wypowiedziach zasad języka ojczystego. Popełnia bardzo dużo błędów językowych. Mowa dziecka bywa niezrozumiała dla otoczenia.

• **Kodowanie i dekodowanie informacji**

4. Z łatwością pojmuje sens prostych informacji zapisanych za pomocą symboli czy prostych rysunków. Bardzo chętnie samodzielnie koduje proste informacje (np. tworząc gry, mapy).
3. Rozumie proste informacje zapisane za pomocą symboli czy prostych rysunków. Potrafi samodzielnie kodować proste informacje (np. tworząc gry, mapy).
2. Dość często ma kłopoty ze zrozumieniem sensu prostych informacji zapisanych za pomocą symboli czy prostych rysunków. Rzadko próbuje samodzielnie kodować proste informacje (np. tworząc gry, mapy).
1. Nie rozumie sensu prostych informacji zapisanych za pomocą symboli czy prostych rysunków. Nie próbuje kodować prostych informacji (np. tworząc gry, mapy).

• **Znajomość liter alfabetu**

4. Zna wszystkie litery alfabetu. Bardzo sprawnie i bezbłędnie łączy głoskę z jej graficznym odpowiednikiem.
3. Zna wszystkie litery alfabetu. Bezbłędnie łączy głoskę z jej graficznym odpowiednikiem.
2. Czasem myli się, rozpoznając litery; zdarza się, że ma kłopoty z połączeniem głoski z jej graficznym odpowiednikiem.
1. Bardzo często myli się, rozpoznając litery, ma duże kłopoty z połączeniem głoski z jej graficznym odpowiednikiem.

• **Czytanie**

4. Czyta płynnie, całymi zdaniami, we właściwym tempie (nawet teksty znacznie dłuższe niż przewidziane w programie klasy I), zwracając uwagę na znaki przestankowe.
3. Czyta dobrze, całymi zdaniami, we właściwym tempie, stara się zwracać uwagę na znaki przestankowe.

2. Czyta wolno, wyrazami, zwykle nie zwraca uwagi na znaki przestankowe.
1. Czyta bardzo wolno sylabami lub głoskując. W przypadku nieznanych wyrazów zdarza się, że tylko je głoskuje, nie łącząc w całość. Nie zwraca uwagi na znaki przestankowe.

• **Czytanie ze zrozumieniem**

4. Zawsze rozumie czytany tekst. Czytając głośno, zmienia ton i siłę głosu w zależności od treści czytanego tekstu.
3. Potrafi czytać ze zrozumieniem. Czytając głośno, stara się zmieniać ton i siłę głosu w zależności od treści czytanego tekstu.
2. Zdarza się, że nie rozumie czytanego tekstu. Czytając głośno, bardzo rzadko zmienia ton i siłę głosu w zależności od treści czytanego tekstu.
1. Nie potrafi czytać ze zrozumieniem. Czytając głośno, jest skupione na technice czytania. Nie zmienia tonu i siły głosu.

• **Zainteresowanie czytaniem**

4. Jest bardzo zainteresowane czytaniem. Bardzo chętnie opowiada o książkach i przygodach bohaterów literackich.
3. Jest zainteresowane czytaniem. Chętnie opowiada o książkach i przygodach bohaterów literackich.
2. Nie wykazuje dużego zainteresowania czytaniem. Niechętnie opowiada o książkach i przygodach bohaterów literackich.
1. Nie jest zainteresowane czytaniem. Nie wypowiada się na temat książek i bohaterów literackich.

• **Czytanie lektur**

4. Bardzo chętnie czyta lektury wskazane przez nauczyciela. Samodzielnie czyta również inne książki z zakresu literatury dziecięcej.
3. Chętnie czyta lektury wskazane przez nauczyciela.
2. Niechętnie czyta lektury wskazane przez nauczyciela.
1. Nie czyta lektur wskazanych przez nauczyciela.

• **Pisanie (przepisywanie)**

4. Sprawnie i bezbłędnie przepisuje krótkie zdania. Właściwie łączy litery, dba o estetykę pisma.
3. Potrafi bezbłędnie przepisywać krótkie zdania. Właściwie łączy litery, zwykle dba o estetykę pisma.
2. Myli się, przepisując krótkie zdania. Czasem niewłaściwie łączy litery, rzadko dba o estetykę pisma.
1. Ma duże problemy z przepisywaniem krótkich zdań. Niewłaściwie łączy litery, nie dba o estetykę pisma.

- **Pisanie z pamięci**

4. Bez problemu, bezbłędnie pisze z pamięci krótkie zdania. Właściwie łączy litery, dba o estetykę pisma.
3. Potrafi bezbłędnie napisać z pamięci krótkie zdania. Właściwie łączy litery, zwykle dba o estetykę pisma.
2. Myli się, pisząc z pamięci krótkie zdania. Czasem niewłaściwie łączy litery, rzadko dba o estetykę pisma.
1. Ma duże problemy z pisanem krótkich zdań z pamięci. Niewłaściwie łączy litery, nie dba o estetykę pisma.

- **Posługiwanie się pojęciami: zdanie, wyraz, sylaba, litera, głoska**

4. Zna i poprawnie posługuje się pojęciami: zdanie, wyraz, sylaba, litera, głoska.
3. Zna i zwykle poprawnie posługuje się pojęciami: zdanie, wyraz, sylaba, litera, głoska.
2. Często myli się, stosując pojęcia: zdanie, wyraz, sylaba, litera, głoska.
1. Nie potrafi posługiwać się pojęciami: zdanie, wyraz, sylaba, litera, głoska.

- **Zabawy teatralne**

4. Bardzo chętnie uczestniczy w zabawach teatralnych. W twórczy sposób wykorzystuje rekwizyt i rozumie jego umowne znaczenie.
3. Chętnie uczestniczy w zabawach teatralnych. Potrafi posługiwać się rekwizytem i rozumie jego umowne znaczenie.
2. Zwykle niechętnie uczestniczy w zabawach teatralnych. Rzadko wykorzystuje rekwizyt, rozumiejąc jego umowne znaczenie.
1. Nie chce uczestniczyć w zabawach teatralnych. Nie rozumie umownego znaczenia rekwizytu.

- **Uczenie się na pamięć utworów literackich**

4. Bardzo chętnie uczy się na pamięć utworów literackich i odtwarza je publicznie. Pięknie recytuje.
3. Chętnie uczy się na pamięć utworów literackich i odtwarza je publicznie. Ładnie recytuje.
2. Niezbyt chętnie uczy się na pamięć utworów literackich. Nie czuje się komfortowo w sytuacji, gdy musi odtwarzać je publicznie. Recytując, skupia się głównie na pamięciowym odtworzeniu tekstu.
1. Z dużym trudem uczy się na pamięć utworów literackich. Bardzo niechętnie je odtwarza publicznie. Nie potrafi recytować, z dużym trudem odtwarza zapamiętane fragmenty tekstu.

Obszar edukacji matematycznej (z rozwojem umysłowym)

• Klasyfikowanie

4. Klasyfikuje bardzo dobrze. Sprawnie tworzy kolekcje.
3. Dobrze klasyfikuje. Potrafi tworzyć kolekcje.
2. Słabo klasyfikuje. Najczęściej klasyfikuje według jednego kryterium.
1. Nie potrafi klasyfikować.

• Ujmowanie związków przyczynowo-skutkowych

4. Z łatwością łączy przyczynę ze skutkiem i przewiduje następstwa zdarzeń.
3. Ujmuje związki przyczynowo-skutkowe. Umie przewidzieć następstwa zdarzeń.
2. Często ma problemy z ujmowaniem związków przyczynowo-skutkowych. Rzadko potrafi przewidzieć następstwa zdarzeń.
1. Nie łączy przyczyny ze skutkiem. Nie przewiduje następstwa zdarzeń.

• Orientacja przestrzenna

4. Bardzo dobrze określa kierunki i położenie przedmiotów w przestrzeni (w odniesieniu do siebie i innych obiektów) oraz na kartce.
3. Dobrze określa kierunki i położenie przedmiotów w przestrzeni (w odniesieniu do siebie i innych obiektów) oraz na kartce.
2. Często myli się, określając kierunki i położenie przedmiotów w przestrzeni (w odniesieniu do siebie i innych obiektów) oraz na kartce.
1. Nie potrafi określać kierunków i położenia przedmiotów w przestrzeni (w odniesieniu do siebie i innych obiektów) oraz na kartce.

• Rozumienie pojęcia równoliczności

4. Bardzo dobrze rozumie pojęcie równoliczności, bez problemu dostrzega stałość liczby, mimo zmieniającego się układu elementów w zbiorze.
3. Rozumie pojęcie równoliczności, dostrzega stałość liczby, mimo zmieniającego się układu elementów w zbiorze.
2. Nie do końca rozumie pojęcie równoliczności, często ma problemy z dostrzeganiem stałości liczby (jeśli zmienia się układ elementów w zbiorze).
1. Nie rozumie pojęcia równoliczności, nie dostrzega stałości liczby (jeśli zmienia się układ elementów w zbiorze).

• Liczenie

4. Sprawnie liczy na konkretach i w pamięci (przekraczając zakres do 20).
3. Dobrze liczy na konkretach, próbuje liczyć w pamięci (w zakresie do 20).
2. Liczy na konkretach i obrazkach, ale często się myli (w zakresie do 20).
1. Nie potrafi samodzielnie liczyć (w zakresie do 20).

- **Dodawanie i odejmowanie**

4. Bezbłędnie dodaje i odejmuje (przekraczając zakres do 10).
3. Zwykle bezbłędnie dodaje i odejmuje (w zakresie do 10), ewentualne pomyłki często wynikają z nieuwagi i pośpiechu.
2. Często się myli, dodając i odejmując (w zakresie do 10), potrzebuje jeszcze wielu doświadczeń.
1. Nie potrafi dodawać i odejmować. Nie rozumie ujmowania jako odejmowania i przyłączania jako dodawania.

- **Rozumienie aspektu porządkowego liczby**

4. Sprawnie określa miejsce wybranej liczby w szeregu liczb oraz wskazuje liczby następne i liczby poprzednie.
3. Potrafi określić miejsce wybranej liczby w szeregu liczb, wskazuje liczby następne i liczby poprzednie.
2. Nie zawsze potrafi określić miejsce wybranej liczby w szeregu liczb, czasem myli się, wskazując liczby następne i liczby poprzednie.
1. Bardzo często nie potrafi określić miejsca wybranej liczby w szeregu liczb, bardzo często myli się, wskazując liczby następne i liczby poprzednie.

- **Podejmowanie wysiłku umysłowego**

4. W sytuacjach trudnych (problemowych) bez zachęcania ze strony osoby dorosłej podejmuje wysiłek umysłowy, wytrwale szukając sposobu na rozwiązanie problemu.
3. W sytuacjach trudnych (problemowych) podejmuje wysiłek umysłowy (czasami potrzebuje zachęty ze strony osoby dorosłej), szukając sposobu na rozwiązanie problemu.
2. W sytuacjach trudnych (problemowych) niechętnie podejmuje wysiłek umysłowy (zwykle potrzebuje pomocy ze strony osoby dorosłej). Szybko się męczy i rezygnuje podczas rozwiązywania problemów wymagających wysiłku umysłowego.
1. W sytuacjach trudnych (problemowych) bardzo niechętnie podejmuje wysiłek umysłowy (zawsze potrzebuje pomocy ze strony osoby dorosłej). Bardzo szybko się męczy i rezygnuje podczas rozwiązywania problemów wymagających wysiłku umysłowego.

- **Symetria**

4. Z łatwością dostrzega symetrię, potrafi narysować drugą część figury symetrycznej lub prostego obiektu.
3. Zauważa symetrię, potrafi narysować drugą część figury symetrycznej lub prostego obiektu.
2. Czasem ma kłopoty z zauważaniem symetrii, nie zawsze potrafi prawidłowo dorysować drugą część figury symetrycznej lub prostego obiektu.

1. Nie dostrzega symetrii.

• **Dos trzeganie regularności**

4. Z łatwością dostrzega regularności, prawidłowo kontynuuje prosty rytm.

3. Dostrzega regularności, prawidłowo kontynuuje prosty rytm.

2. Nie zawsze dostrzega regularności, często nie potrafi kontynuować prostego rytmu.

1. Nie dostrzega regularności, nie potrafi kontynuować prostego rytmu.

• **Stosuje zapis cyfrowy działań matematycznych**

4. Zna cyfry (w zakresie przekraczającym poznany w klasie) i zawsze pisze je poprawnie; rozumie, czym jest zapis cyfrowy działań matematycznych; potrafi dokonać prawidłowych zapisów.

3. Zna cyfry (w poznanym zakresie) i pisze je poprawnie; rozumie, czym jest zapis cyfrowy działań matematycznych; potrafi dokonać prawidłowych zapisów.

2. Czasem myli cyfry (w po znany zakresie), nie z awsze pisze je popr awnie; często nie potrafi dokonać prawidłowych zapisów działań matematycznych.

1. Bardzo często myli cyfry (w poznanym zakresie), często pisze je nieprawdłowo; nie potrafi dokonać prawidłowych zapisów działań matematycznych.

• **Rozwiązywanie zadań z treścią**

4. Bardzo chętnie rozwiązuje zadania z treścią. Samodzielnie zapisuje (stosując cyfry i znaki działań) rozwiązania zadań.

3. Chętnie rozwiązuje z adania z tr eścią. Zwykle potrafi samodzielnie z apisać (stosując cyfry i znaki działań) rozwiązania zadań.

2. Niechętnie rozwiązuje zadania z treścią. Potrzebuje pomocy osoby dorosłej podczas zapisywania (stosując cyfry i znaki działań) rozwiązania zadań.

1. Nie potrafi rozwiązywać zadań z treścią.

• **Mierz enie**

4. Zna aspek t miar owy liczby, be z pr oblemu mierz y odległość, np. kr okami, sznurkiem. Sprawnie posługuje się linijką, zna podstawowe jednostki miary i potrafi się nimi posługiwać.

3. Zna aspekt miar owy liczby, potrafi mierzyć odległość, np. kr okami, sznurkiem. Potrafi posługiwać się linijką, zna podstawowe jednostki miary.

2. Nie do k ońca rozumie aspekt miar owy liczby, czasem potrzebuje pomocy osoby dorosłej, mierząc odległość, np. kr okami, sznurkiem. Często potrzebuje pomocy podczas posługiwania się linijką.

1. Nie zna aspek tu miar owego liczby, z awsze potrzebuje pomocy dor ostego, mierząc odległość, np. krokami, sznurkiem. Nie potrafi posługiwać się linijką.

• **Ważenie**

4. Rozumie, czym jest ważenie i w jakich sytuacjach ma ono zastosowanie. Potrafi samodzielnie ważyć i porównywać wagę przedmiotów.
3. Rozumie, czym jest ważenie i w jakich sytuacjach ma ono zastosowanie. Bardzo rzadko potrzebuje pomocy ze strony osoby dorosłej; ważąc, potrafi porównywać wagę przedmiotów.
2. Rozumie, czym jest ważenie. Często potrzebuje pomocy ze strony osoby dorosłej; ważąc, ma problemy z porównywaniem wagi przedmiotów.
1. Nie do końca rozumie, czym jest ważenie. Zawsze potrzebuje pomocy ze strony osoby dorosłej; ważąc, ma duże problemy z porównywaniem wagi przedmiotów.

• **Odmierzanie płynów**

4. Bardzo sprawnie odmierza płyny, np. kubkiem, i porównuje ich objętość.
3. Potrafi odmierzać płyny, np. kubkiem.
2. Odmierza płyny, np. kubkiem, chociaż czasem potrzebuje pomocy ze strony osoby dorosłej.
1. Nie potrafi samodzielnie odmierzać płynów, np. kubkiem.

• **Korzystanie z kalendarza**

4. Potrafi korzystać z kalendarza. Sprawnie wymienia nazwy miesięcy i dni tygodnia.
3. Wie, czym jest kalendarz, i orientuje się, jak należy z niego korzystać. Zna nazwy miesięcy i dni tygodnia.
2. Orientuje się, czym jest kalendarz, ale nie potrafi z niego korzystać. Zna dni tygodnia. Popełnia pomyłki, wymieniając nazwy miesięcy.
1. Nie rozumie, czym jest kalendarz. Nie zna nazw w miesiący. Myli się, wymieniając dni tygodnia.

• **Rozpoznawanie czasu na zegarze**

4. Bardzo dobrze rozpoznaje czas na zegarze.
3. Dobrze rozpoznaje czas na zegarze, czasem jednak potrzebuje pomocy ze strony osoby dorosłej.
2. Zaczyna orientować się we wskazaniach zegara.
1. Nie rozpoznaje czasu na zegarze.

• **Wiedza na temat obliczeń pieniężnych**

4. Zna nominały monet i niektórych banknotów. Bardzo dobrze radzi sobie w sytuacji kupna-sprzedaży.
3. Zna nominały monet i banknot 10 zł. Dobrze radzi sobie w sytuacji kupna-sprzedaży.

2. Zna nominały monet. Często potrzebuje pomocy osoby dorosłej w sytuacji kupna-sprzedaży.
1. Nie zna nominałów monet. Nie radzi sobie w sytuacji kupna-sprzedaży.

Obszar edukacji przyrodniczej

• Znajomość wybranych środowisk przyrodniczych

4. Zna wybrane środowiska przyrodnicze (park, las, pole uprawne, łąka, sad, ogród). Potrafi wymienić warunki potrzebne do rozwoju roślin i zwierząt. Posiada dodatkowe informacje na ten temat.
3. Zna wybrane środowiska przyrodnicze (park, las, pole uprawne, łąka, sad, ogród). Potrafi wymienić warunki potrzebne do rozwoju roślin i zwierząt.
2. Orientuje się, czym charakteryzują się wybrane środowiska przyrodnicze (park, las, pole uprawne, łąka, sad, ogród). Czasem potrzebuje pomocy osoby dorosłej podczas wymieniania warunków potrzebnych do rozwoju roślin i zwierząt.
1. Nie wie, czym charakteryzują się wybrane środowiska przyrodnicze (park, las, pole uprawne, łąka, sad, ogród). Nie potrafi wymienić warunków potrzebnych do rozwoju roślin i zwierząt.

• Prowadzenie upraw i hodowli

4. Bardzo chętnie prowadzi hodowle i uprawy. Potrafi prowadzić obserwacje przyrodnicze i samodzielnie wyciągać wnioski na podstawie zaobserwowanych zmian.
3. Chętnie prowadzi hodowle i uprawy. Potrafi prowadzić obserwacje przyrodnicze. Czasem potrzebuje wskazówki ze strony osoby dorosłej podczas wyciągania wniosków na podstawie zaobserwowanych zmian.
2. Niechętnie prowadzi hodowle i uprawy oraz obserwacje przyrodnicze. Zawsze potrzebuje pomocy ze strony osoby dorosłej podczas wyciągania wniosków na podstawie zaobserwowanych zmian.
1. Nie wyraża żadnego zainteresowania prowadzeniem hodowli i upraw. Nie potrafi prowadzić obserwacji przyrodniczych ani wyciągać wniosków na podstawie zaobserwowanych zmian.

• Ochrona przyrody

4. Wykazuje postawę proekologiczną. Rozumie, że należy chronić przyrodę, pomagać zwierzętom, segregować śmieci i oszczędzać wodę. Często przypomina o tym innym.
3. Rozumie, że należy chronić przyrodę, pomagać zwierzętom, segregować śmieci i oszczędzać wodę.

2. Nie do końca rozumie, że należy chronić przyrodę, pomagać z wierzętom, segregować śmieci i oszczędzać wodę, często potrzebuje przypomnienia ze strony osoby dorosłej.
1. Nie wykazuje zainteresowania ochroną przyrody. Nie rozumie, że należy pomagać zwierzętom, segregować śmieci i oszczędzać wodę.

- **Znajomość zjawisk atmosferycznych**

4. Wymienia zjawiska atmosferyczne charakterystyczne dla pór roku. Posiada dodatkowe informacje na ten temat. Zna zagrożenia wynikające z pogody i potrafi w takich sytuacjach zachować się właściwie.
3. Wymienia zjawiska atmosferyczne charakterystyczne dla pór roku. Zna zagrożenia wynikające z pogody i wie, jak w takich sytuacjach należy się zachować.
2. Z pomocą osoby dorosłej wymienia zjawiska atmosferyczne charakterystyczne dla pór roku oraz zagrożenia wynikające z pogody. Nie zawsze wie, jak należy zachować się w takich sytuacjach.
1. Nie zna zjawisk atmosferycznych ani zagrożeń wynikających z pogody.

- **Obserwowanie pogody**

4. Potrafi obserwować pogodę. Rozumie komunikaty o prognozie pogody i dostosowuje się (plan dnia, ubiór) do warunków pogodowych.
3. Potrafi obserwować pogodę. Rozumie proste komunikaty o prognozie pogody i wie, że należy dostosować się (plan dnia, ubiór) do warunków pogodowych.
2. Rzadko obserwuje pogodę. Nie zawsze rozumie proste komunikaty o prognozie pogody. Rzadko pamięta o dostosowaniu się (plan dnia, ubiór) do warunków pogodowych.
1. Nie interesuje się pogodą. Nie rozumie prostych komunikatów o prognozie pogody. Nie potrafi dostosować się (plan dnia, ubiór) do warunków pogodowych.

- **Znajomość korzyści i zagrożeń związanych ze światem roślin i zwierząt**

4. Wymienia korzyści i zagrożenia związane ze światem roślin i zwierząt. Posiada dodatkowe wiadomości na ten temat.
3. Wymienia korzyści i zagrożenia związane ze światem roślin i zwierząt.
2. Z pomocą osoby dorosłej (dzięki wskazówkom) potrafi wymienić korzyści i zagrożenia związane ze światem roślin i zwierząt.
1. Nie potrafi wymienić korzyści i zagrożeń związanych ze światem roślin i zwierząt.

Obszar edukacji informatycznej (zajęcia komputerowe)

- **Posługiwanie się komputerem**

4. Sprawnie posługuje się komputerem. Posiada dodatkową wiedzę i umiejętności w tym zakresie.
3. Potrafi posługiwać się komputerem.
2. Często potrzebuje pomocy podczas posługiwania się komputerem.
1. Nie potrafi posługiwać się komputerem.

• **Znajomość zasad korzystania z komputera**

4. Zawsze stosuje się do zasad korzystania z komputera.
3. Zwykle stosuje się do zasad korzystania z komputera.
2. Często nie stosuje się do zasad korzystania z komputera.
1. Nie stosuje się do zasad korzystania z komputera.

Obszar edukacji plastyczno-technicznej

• **Utrzymanie porządku**

4. Zawsze pamięta o uporządkowaniu swojego miejsca pracy i zabawy.
3. Zwykle pamięta o uporządkowaniu swojego miejsca pracy i zabawy.
2. Często nie dba o uporządkowanie swojego miejsca pracy i zabawy. Potrzebuje przypomnienia ze strony osoby dorosłej.
1. Nie dba o uporządkowanie swojego miejsca pracy i zabawy. Zawsze potrzebuje przypomnienia i pomocy ze strony osoby dorosłej.

• **Wiedza na temat prostych urządzeń elektrycznych**

4. Zna zasady działania domowych urządzeń elektrycznych. Korzystając z nich, zawsze stosuje zasady bezpieczeństwa.
3. Zna podstawowe zasady działania domowych urządzeń elektrycznych. Korzystając z nich, stara się pamiętać o stosowaniu zasad bezpieczeństwa.
2. Ma ogólną orientację na temat działania domowych urządzeń elektrycznych. Korzystając z nich, nie zawsze pamięta o stosowaniu zasad bezpieczeństwa. Często potrzebuje pomocy (kontroli) ze strony osoby dorosłej.
1. Nie wykazuje zainteresowania urządzeniami elektrycznymi. Nie zna zasad ich działania. Bez pomocy osoby dorosłej nie wie, jak korzystać z nich w sposób bezpieczny.

• **Wykonywanie prac plastyczno-technicznych**

4. Bardzo chętnie rysuje, maluje i wykonuje inne prace plastyczno-techniczne na płaszczyźnie i w przestrzeni. Prace dziecka zawsze są bardzo staranne, estetyczne, bogate w szczegóły i dokończone.
3. Chętnie rysuje, maluje i wykonuje inne prace plastyczno-techniczne na płaszczyźnie i w przestrzeni. Prace dziecka zwykle są staranne, estetyczne, bogate w szczegóły i dokończone.

2. Potrzebuje zachęty osoby dorosłej, żeby rysować, malować i wykonywać inne prace plastyczno-techniczne na płaszczyźnie i w przestrzeni. Często nie kończy prac, są one mało staranne.

1. Nie lubi rysować, malować i wykonywać innych prac plastyczno-technicznych (płaskich i przestrzennych). Nie kończy prac, nie dba o ich staranność i estetykę.

- **Twórczość i ekspresja plastyczna**

4. Zainspirowane literaturą, muzyką czy realną sytuacją w twórczy sposób wyraża swoje odczucia i wyobrażenia w różnych formach plastycznych.

3. Zainspirowane literaturą, muzyką czy realną sytuacją potrafi wyrażać swoje odczucia i wyobrażenia w różnych formach plastycznych.

2. Niechętnie wykonuje prace zainspirowane literaturą, muzyką czy realną sytuacją. Nie zawsze potrafi wyrazić w formie plastycznej swoje odczucia czy wyobrażenia.

1. Bardzo niechętnie wykonuje prace zainspirowane literaturą, muzyką czy realną sytuacją. Nie potrafi wyrazić w formie plastycznej swoich odczuć ani wyobrażeń.

- **Wiedza na temat wybranych dziedzin sztuki**

4. Odróżnia wybrane dziedziny sztuki i potrafi wypowiedzieć się na temat architektury, grafiki, malarstwa i rzeźby. Posiada dodatkowe informacje na ten temat.

3. Odróżnia wybrane dziedziny sztuki i potrafi wypowiedzieć się na temat architektury, grafiki, malarstwa i rzeźby.

2. Często myli wybrane dziedziny sztuki (np. architekturę, grafikę i malarstwo).

1. Nie odróżnia wybranych dziedzin sztuki (architektury, grafiki, malarstwa i rzeźby).

- **Sprawność manualna**

4. Wykazuje się bardzo dobrą sprawnością manualną. Zawsze prawidłowo trzyma ołówek, pędzel, nożyczki.

3. Wykazuje się dobrą sprawnością manualną. Prawidłowo trzyma ołówek, pędzel, nożyczki.

2. Sprawność manualna dziecka wymaga ćwiczeń. Często nieprawidłowo trzyma ołówek, pędzel, nożyczki.

1. Dziecko jest niesprawne manualnie. Nie potrafi prawidłowo trzymać ołówka, pędzla, nożyczek.

- **Zainteresowanie zabawami konstrukcyjnymi**

4. Bardzo chętnie podejmuje różne zabawy konstrukcyjne. Z dużym zaangażowaniem tworzy oryginalne kompozycje, łącząc różne materiały. Używa w sposób właściwy prostych narzędzi.

3. Chętnie podejmuje różne zabawy konstrukcyjne. Tworzy kompozycje, łącząc różne materiały. Używa w sposób właściwy prostych narzędzi.
2. Dziecko rzadko jest zainteresowane zabawami konstrukcyjnymi. Potrzebuje pomocy (zachęty, wskazówki) nauczyciela podczas tworzenia kompozycji z różnych materiałów. Czasem wymaga pomocy nauczyciela podczas używania prostych narzędzi.
1. Nie wykazuje zainteresowania z abawami konstrukcyjnymi. Mimo pomocy nauczyciela (wskazówek) z trudem tworzy kompozycje z różnych materiałów. Wymaga pomocy i kontroli osoby dorosłej podczas używania prostych narzędzi.

Obszar edukacji muzycznej

• Śpiewanie

4. Bardzo chętnie i czysto śpiewa proste piosenki, bardzo szybko zapamiętuje zasłyszaną melodię.
3. Chętnie i czysto śpiewa proste piosenki, szybko zapamiętuje zasłyszaną melodię.
2. Niechętnie śpiewa proste piosenki, nie zawsze czysto; ma kłopoty z zapamiętaniem zasłyszonej melodii.
1. Bardzo niechętnie śpiewa proste piosenki, śpiewa nieczysto; nie zapamiętuje zasłyszonej melodii.

• Tworzenie „śpiewanek”

4. Bardzo chętnie wymyśla melodię do rymowanek, tworzy własne „śpiewanki”.
3. Chętnie wymyśla melodię do rymowanek, tworzy własne „śpiewanki”.
2. Niechętnie wymyśla melodię do rymowanek, tworzy własne „śpiewanki”.
1. Nie umie wymyślać melodii do rymowanek, nie tworzy własnych „śpiewanek”.

• Tańcie

4. Bardzo chętnie tańczy. Tańcząc, reaguje na zmianę rytmu, tempa i dynamiki.
3. Chętnie tańczy. Tańcząc, zwykle reaguje na zmianę rytmu, tempa i dynamiki.
2. Niechętnie tańczy. Tańcząc, rzadko reaguje na zmianę rytmu, tempa i dynamiki.
1. Tańczy bardzo niechętnie. Tańcząc, nie reaguje na zmianę rytmu, tempa i dynamiki.

• Wiedza na temat symboli muzycznych

4. Wie, w jaki sposób można zapisać i odczytać muzykę. Interesuje się zapisem nutowym.

3. Wie, że muzykę można zapisać i odczytać.
2. Zaczyna orientować się, że muzykę również można zapisać i odczytać.
1. Nie wie, że muzykę można również zapisać i odczytać.

• **Odtwarzanie rytmu**

4. Bezbłędnie odtwarza usłyszany rytm (również na instrumentach perkusyjnych).
3. Rzadko się myli podczas ćwiczeń, w których odtwarza usłyszany rytm (również na instrumentach perkusyjnych).
2. Często się myli podczas odtwarzania usłyszanego rytmu (również na instrumentach perkusyjnych).
1. Nie potrafi odtworzyć usłyszanego rytmu składającego o się tylko z trzech dźwięków.

Obszar edukacji zdrowotnej (z wychowaniem fizycznym)

• **Dbłość o zdrowie**

4. Wie, że należy dbać o zdrowie. Bardzo trafnie dostrzega związek między zachowaniem człowieka a jego stanem zdrowia.
3. Wie, że należy dbać o zdrowie. Dostrzega związek między zachowaniem człowieka a jego stanem zdrowia.
2. Zaczyna rozumieć, że o zdrowie należy dbać. Uczy się dostrzegać związek między zachowaniem człowieka a jego stanem zdrowia.
1. Nie rozumie, że o zdrowie trzeba dbać. Nie dostrzega związku między zachowaniem człowieka a jego stanem zdrowia.

• **Sprawność fizyczna**

4. Dziecko jest bardzo sprawne fizycznie. Bardzo chętnie uczestniczy w zabawach, grach ruchowych i gimnastyce. Poprawnie wykonuje ćwiczenia gimnastyczne.
3. Dziecko jest sprawne fizycznie. Chętnie uczestniczy w zabawach, grach ruchowych i gimnastyce. Stara się poprawnie wykonywać ćwiczenia gimnastyczne.
2. Dziecko jest dość sprawne fizycznie, ale niektóre sprawności wymagają jeszcze treningu i w spomagania w postaci dodatkowych ćwiczeń. Rzadko dba o poprawność wykonywanych ćwiczeń.
1. Rozwój fizyczny dziecka nie przebiega prawidłowo i wymaga intensywnego wspomagania w postaci dodatkowych ćwiczeń. Nie chce uczestniczyć w zabawach, grach ruchowych i gimnastyce.

• **Znajomość zasad bezpieczeństwa**

4. Wie, jakie zachowania (w sytuacjach bliskich dziecku) są bezpieczne, a jakie groźne. Stosuje zasady bezpieczeństwa (również na drodze) i zna konsekwen-

cje ich nieprzestrzegania. Samodzielnie organizuje sobie bezpieczne miejsce pracy i zabawy. Wie, jak zachować się, gdy wydarzy się wypadek.

3. Orientuje się, jakie zachowania (w sytuacjach bliskich dziecku) są bezpieczne, a jakie groźne. Stara się stosować zasady bezpieczeństwa i przewidywać konsekwencje ich nieprzestrzegania.
2. Ma słabą orientację, jakie zachowania (w sytuacjach bliskich dziecku) są bezpieczne, a jakie groźne. Często nie potrafi przewidzieć konsekwencji ich nieprzestrzegania.
1. Nie potrafi zadbać o własne bezpieczeństwo. Wymaga stałej kontroli ze strony osoby dorosłej.

• **Znajomość zasad odżywiania**

4. Dobrze orientuje się w podstawowych zasadach zdrowego odżywiania i stara się stosować do tych zasad.
3. Orientuje się w podstawowych zasadach zdrowego odżywiania i zwykle stara się stosować do tych zasad.
2. Zaczyna orientować się w podstawowych zasadach zdrowego odżywiania. Często potrzebuje pomocy (zachęty) osoby dorosłej w przestrzeganiu tych zasad.
1. Nie orientuje się w podstawowych zasadach zdrowego odżywiania. Oczekuje stałej pomocy (kontroli) osoby dorosłej w przestrzeganiu tych zasad.

Język obcy

• **Rozumienie**

4. Zawsze rozumie proste polecenia i zwroty.
3. Zwykle nie ma problemów ze zrozumieniem prostych poleceń i zwrotów.
2. Często nie rozumie prostych poleceń i zwrotów.
1. Nie rozumie nawet bardzo prostych poleceń i zwrotów.

• **Mówienie**

4. Mówi bardzo chętnie. Używa prostych zwrotów, nazywa przedmioty z najbliższego otoczenia, jego wymowa jest prawidłowa.
3. Mówi chętnie. Używa prostych zwrotów, nazywa przedmioty z najbliższego otoczenia, jego wymowa jest poprawna.
2. Mówi niechętnie. Nazywa przedmioty z najbliższego otoczenia, jego wymowa nie zawsze jest poprawna.
1. Mówi bardzo niechętnie. Ma trudności z zapamiętaniem nazw przedmiotów z najbliższego otoczenia, jego wymowa jest niezrozumiała.

SCENARIUSZ ZAJĘĆ INTEGRACYJNYCH DLA DZIECI I ICH RODZICÓW

Cele:

- wzmacnianie więzi emocjonalnych w rodzinie
- rozpoznawanie uczuć i emocji
- radzenie sobie ze złością.

Formy pracy:

- zbiorowa
- grupowa
- indywidualna.

Metody pracy:

- czynna – praktyczne działanie i uczestnictwo w poszczególnych zadaniach
- słowna – rozmowa.

Przebieg zajęć:

1. Zabawa „Uśmiech” – prowadzący wypowiada słowa „Wysyłam do Was powitalny promyk uśmiechu, który powróci do mnie w pośpiechu” i przesyła uśmiech do osoby po swojej lewej lub prawej stronie. Prosi, żeby powitalny uśmiech został przekazany dalej.
2. Zadanie „Jakie to uczucie” – prowadzący rozdaje grupom dwu- lub trzyosobowym (rodzic/rodzice i dziecko) kartkę papieru, na której przedstawione są następujące uczucia: radość, smutek, złość, strach, zaskoczenie, zmartwienie, zadowolenie, znudzenie, wstręt, nieśmiałość oraz pasujące, lecz pomieszczone podpisy. Zadaniem zespołów jest dopasowanie podpisu do obrazka.
3. Zadanie „Pantomima” – każdy z uczestników losuje karteczkę z nazwą jakiegoś uczucia lub emocji (radość, smutek, złość, strach, zaskoczenie, zmartwienie, zadowolenie, znudzenie, wstręt, nieśmiałość) i jego zadaniem jest przedstawienie tego uczucia za pomocą mimiki twarzy i ruchów ciała.
4. Zadanie „Odgrywanie sytuacji” – dzieci samodzielnie przedstawiają wylosowaną przez siebie scenkę (w „wybraniu uczucia”, które należy przedstawić, mogą pomagać rodzice, natomiast jej przedstawienie to już zadanie dla dziecka).
 - a) Popsuła mi się moja ulubiona zabawka.
 - b) Mam dzisiaj urodziny.
 - c) Boli mnie brzusek.

- d) Jadę do dentysty.
- e) Młodszy brat przeszkadza mi w zabawie.
- f) Idę z mamą na lody.
- g) Jestem sam w ciemnym pokoju.
- h) Przyszedł do mnie św. Mikołaj.
- i) Obraziłem panią. Jestem taki zawstydzony.
- j) Nie chcę iść spać.
- k) Nie smakuje mi ta zupa.
- l) Dostałem/dostałam prezent. Jaka wspaniała niespodzianka.
- m) Nie lubię zostawać sam w domu.

5. Dokończenie zdania przez każdego z uczestników, poprzez ruch ciała, minę lub słownie: „kiedy jestem zły, robię tak...”.
6. Zadanie „Start rakiety” – prowadzący prosi, aby uczestnicy wykonywali jego polecenia: uderzali dłońmi o podłogę, klaskali, tupali, wymawiali głoskę „a”. Wszystkie te czynności są wykonywane w skali: cicho-głośno oraz wolno-szybko. Na koniec razem z prowadzącym podskakują do góry z rękami uniesionymi do góry – rakieta wystartowała. Potem powoli wszyscy siadają na podłodze, wyciszają się, zamykają oczy, milczą.
7. Zadanie „Papierowa wojna” – prowadzący rozkłada stos różnych gazet i dokonuje podziału grupy na dwie drużyny. Na jego sygnał uczestnicy (rodzice i dzieci) formują kule, a potem rozpoczyna się „wojna”, podczas której dzieci i dorośli muszą, w różnych pozycjach (stojąc, kucząc, siedząc, zmieniając ręce), rzucać kulkami w swoich przeciwników. Na koniec zostaje uformowana wielka „kula pokoju”.
8. Na zakończenie wszyscy uczą się prostego tańca i tańczą razem w kręgu.
9. Nauczyciel dziękuje za udział w zajęciach i życzy uczestnikom miłego dnia.

TEKST SŁUCHOWISKA
BAJKA O MAŁPCE, KTÓRA ZNALAZŁA SKARB

(w tle odgłosy letniego poranka w lesie: śpiew ptaków, szum drzew)

Z samego rana słoneczne promienie zajaśniały ciękawie do pokójki Małpki, budząc ją ze snu.

„Szkoda spać w taki piękny słoneczny dzień” – pomyślała, wyskakując z łóżka.

Szybko umyła się, zjadła śniadanie i pobiegła do szkoły. I na pewno nie spóźniłaby się na lekcje, gdyby nie te wszystkie ciekawe sprawy, które wydarzyły się po drodze. A to kolorowy motyl usiadł na jej nosku, więc pobiegła z nim w głąb lasu. A to pochylone drzewo, które zachęcało do wspinania, a to dojrzałe banany... Gdy wrzeszcze dotarła na szkolne podwórko, było już po dzwoniaku. Szybko biegła przez dziedziniec, żeby zająć, zanim pani zamknie drzwi do klasy. Nagle zauważyła coś błyszczącego. Pochyliła się i wtedy zobaczyła, że pod krzakiem leży piękny zegarek. Bez wahania schowała go do kieszeni i pobiegła do szkoły.

(szkolny gwar, zaniepokojone dziecięce głosy)

Nikt nie zauważył jej spóźnienia, bo wszyscy patrzyli na Małego Lwa, który – z trudem hamując płacz – opowiadał:

– Doszedłem ten zegarek od wujka. Tata pozwolił mi go zabrać dzisiaj do szkoły. Chyba go zgubiłem.

– Nie martw się. Powiedz, jak wyglądał. Zaraz wspólnie go poszukamy – pocieszała go pani.

– Miał niebieski pasek, dużą okrągłą tarczę i wyświetlał cyferki na czerwono. A jak się nacisnęło z boku, grał różne melodie – opowiadał smutno Mały Lew.

– Jak mogłeś zgubić taki fajny zegarek! – zawołał Kangurek, a Mały Lew ukrył pyszczek w łapkach, żeby nikt nie widział łez, które płynęły mu z oczu. Małpka włożyła rękę do kieszeni, w której schowała znaleziony zegarek, ale nic nie powiedziała.

Pani zarządziła wielkie poszukiwania. Zwierzęta sprawdzały całą drogę, którą Mały Lew szedł do szkoły. Zaglądały wszędzie. A najbardziej zaangażowała się Małpka, która odsuwała każdy kamień, zaglądała pod liście kwiatów, rozgarniała każdą kępkę trawy.

– Małpko, jesteś bardzo dobrą przyjaciółką Małego Lwa – pochwaliła ją pani, a ona szybko odwróciła wzrok.

W końcu wszyscy uznali, że dalsze poszukiwania nie mają sensu.

– Nie martw się Mały Lwie – powiedziała Pani – może twój zegarek znalazł ktoś uczciwy i wkrótce go odzyskasz.

Ale Mały Lew i tak był bardzo smutny, a inne zwierzątka co chwila zerkały na niego ze współczuciem. Po lekcjach nikt nie miał ochoty na zabawę.

– Odprowadzimy Małego Lwa. Może po drodze jednak znajdziemy zegarek – zdecydował Tygrysek.

– To dobry pomysł – potwierdził Słonik Toluś.

Małpka podskakiwała chwilę zdenerwowana, a potem powiedziała:

– Nie gniewaj się Mały Lwie, ale nie mogę iść z wami. Obiecałam mamie, że pomogę jej zrywać owoce.

– Nie szkodzi – powiedział smutno Mały Lew – chciałem ci podziękować, że pomagając mi szukać zegarka.

Małpka spojrzała w pełne łez oczy przyjaciela i poczuła, jakby z zegarek w kieszeni nagle stał się bardzo ciężki. Przez chwilę w jej głowie pojawiła się myśl, że trzeba go oddać, ale szybko ją odsunęła i bez słowa pobiegła do domu.

Szybko zjadła przygotowany przez Mamę obiad i wdrapała się do swojego domku na drzewie. Dopiero tam wyciągnęła z kieszeni znaleziony zegarek. Był piękny. Czerwone cyferki dokładnie pokazywały godzinę.

(odgłos melodyjek z zegarka)

„Mój skarbie” – pomysłowała Małpka, słuchając melodyjek. I wtedy nagle przypomniała sobie smutnego Małego Lwa.

Szybko schowała zegarek z powrotem do kieszonki. „Znalezione – nie kradzione” – mruknęła cicho, chcąc sama siebie przekonać, że postąpiła słusznie. Ale to nie pomogło. W nocy nie mogła spać. Cały czas miała przed oczami pełne łez oczy Małego Lwa. W końcu rozplakała się głośno.

– Co się stało? – zapytała zbudzona jej płaczem Mama.

Małpka szybko pobiegła do krzesła, na którym leżało jej ubranie i wyciągnęła z kieszonki zegarek.

– Znalazłam rano zegarek Małego Lwa i zabrałam! – mówiła, z trudem hamując szloch.

– Dlaczego go nie oddałaś? – zapytała Mama.

– Bo mi się spodobał, a teraz żałuję, bo Mały Lew przeze mnie był smutny. Jestem bardzo zła i krzywdzę innych – rozplakała się Małpka.

Mama przytuliła ją mocno.

– Postąpiłaś źle, ale to nie znaczy, że jesteś zła – powiedziała Mama Małpki.

– Skąd wiesz, przecież zabrałam zegarek Małego Lwa? – pytała zapłakana Małpka.

– Wiem, że masz dobre serce. To ono teraz nie pozwala ci spać. Czasem postąpimy niewłaściwie, ale zawsze możemy to naprawić.

– Naprawię to Mamusi! Jutro z samego rana oddam zegarek. A jak następnym razem coś znajdę, od razu powiem o tym pani albo o Tobie – zapewniła Małpka, a jej Mama wiedziała, że tak się na pewno stanie.

Rano Małpka biegła do domu lwów jak na skrzydłach. Bez powitania wpadła do pokoju Małego Lwa i szybko wyciągnęła zegarek.

– Mój zegarek od wujka! – zawołał ucieszony Mały Lew.

– Przepraszam. Znalazłam go wczoraj. Nie przyznałam się, bo bardzo mi się podobał. Wybacz mi – poprosiła Małpka.

Mały Lew popatrzył na z awstydzoną Małpkę i poczuł, że wcale się na nią nie gniewa, więc bez słowa wyciągnął do niej łapkę. Małpka uściśnęła łapkę przyjaciela i poczuła się tak, jakby ktoś zdjął z niej wielki ciężar.

Mały Lew założył zegarek i zapytał:

– Biegniemy do szkoły?

– Jasne, że tak! – zawołała szczęśliwa Małpka.

(odgłosy letniego, leśnego poranka: śpiew ptaków, szum drzew)

Biegli jak zawsze leśną ścieżką do szkoły, ale Małpce ta droga wydawała się piękniejsza niż kiedykolwiek. W jej sercu były spokój i radość. I znów cieszyły ją kolorowe motyle, śpiewające ptaki i zielone gałęzie drzew. I cieszył ją widok Małego Lwa, który szczęśliwy biegł tuż obok, co chwila zerkając z radością na piękny zegarek od wujka.

Beata Szurowska

**SZKICE ZAJĘĆ WSPOMAGAJĄCYCH ROZWÓJ
SPOŁECZNY I MORALNY DZIECI W WIEKU WCZESNOSZKOLNYM**

1. POZNAWANIE SWOICH UCZUĆ

Co to są uczucia? Jakie znamy uczucia? Które uczucia są pozytywne, a które negatywne? Kiedy czujemy radość, a kiedy smutek? Czy mamy prawo się złościć i jak wyładowywać złość?

Przykłady zabaw:

Nauczycielka przedstawia dziecku jakąś sytuację życiową. Prosi, aby wyobraziło sobie siebie w danej roli i powiedziało, jakie przeżywa emocje (np. „Asiu, wyobraź sobie, proszę, że jedziesz rowerem, wjechałaś na kamień i przewróciłaś się. Jak się czujesz?

„Karol, dostałeś od taty nowy samochód. Co czujesz?”.

Dzieci przypominają sobie sytuacje, kiedy były bardzo złe (bo nie dostały tego, co chciały, bo ktoś je popchnął lub uderzył itd.). Mówią, jak postępują w takiej sytuacji. Nauczycielka informuje, że odwzajemnianie złości nie prowadzi do niczego dobrego. Jeśli chcemy kogoś uderzyć, to lepiej wyładować złość w inny sposób. Dzieci dostają poduszki, w które mogą uderzać pięściami lub walić nimi o podłogę.

2. RADZENIE SOBIE Z POMINIĘCIEM

Co to znaczy, że ktoś został pominięty? Jak może czuć się pominięta osoba? Co można zrobić w takiej sytuacji?

Przykłady zabaw:

Nauczycielka opowiada historię, w której był wybierany skład drużyny sportowej – na zasadzie: raz chłopiec, raz dziewczynka. Niestety jedna z dziewczynek została pominięta podczas wybierania, zrobiło jej się smutno i z płaczem odeszła. Żadne z dzieci nie zauważyło jej nieobecności. Tylko nauczyciel podszedł i powiedział, że nie powinna się chować, tylko przypomnieć o sobie, ponieważ płacz nic nie pomoże, w ten sposób nie weźmie udziału w zabawie.

Nauczycielka rozdaje dzieciom czyste kartki, na których będą rysować, celowo pomijając część z nich. Dzieci wiedzą już, że muszą się o nie grzecznie upomnieć, kiedy pani nie będzie już niczym zajęta. Nauczycielka pyta, co czuły, gdy o nich zapomnieli. Pani tłumaczy, że pominięcie nie musi wynikać z niechęci do kogoś, lecz z nieuwagi. Chwali dzieci, że umiały upomnieć się o swoje.

3. PROŚBA O ROZMOWĘ

Czym jest rozmowa? Jak często ludzie z e sobą ro zmawiają? Czy ro zmowa jest ważna? Czy da się żyć bę rozmawiania? Czy można przerywać, gdy ktoś rozmawia?

Przykłady zabaw:

Dzieci zostają podzielone na 3-osobow e grupki. Dw oje z nich jes t dor osłymi i rozmawia o pracy („Ja jestem lekarzem, leczę ludzi...”), a trzecie ma pilną sprawę i musi im przerwać. Nie może tego jednak zrobić byle jak, musi użyć słów: „Przepraszam, czy mogę przerwać?”. Nie przerywa rozmowy w połowie zdania, ale czeka na dogodny moment, najlepiej na koniec rozmowy lub na moment, gdy któryś z dorosłych zwróci na nie uwagę.

Dzieci bawią się klockami w grupkach, a wybrane osoby muszą podejść i poprosić o rozmowę. Chcą opowiedzieć, co ciekawego im się wczoraj przytrafiło. Nie mogą nikogo odrywać od zabawy i zmuszać do rozmowy, ale mogą przyłączyć się do zabawy i zapytać kolegów, czy chcą przy okazji budowania posłuchać o ich przygodzie.

4. RADZENIE SOBIE Z LĘKIEM

Czym jest lęk? Czego się boimy? Jak wygląda wystraszona osoba? Jak radzić sobie z lękiem? Czy is tnieją potwory? Czy lepiej c oś ukrywać w obawie prz ed karą, czy powiedzieć prawdę?

Przykłady zabaw:

Dzieci mają za zadanie narysowanie tego, czego się boją, pó źniej opowiadają, co to jest i dlaczego według nich jest takie straszne. Nauczycielka uświadamia dzieciom, że potwory ani żadne inne zjawy nie istnieją i są one tylko wymysłem wyobraźni.

Nauczycielka robi dzieciom krótkie przedstawienie (za pomocą misiów), w k tórym mały miś był niegrzeczny w szkole i dostał uwagę, ale bał się o niej powiedzieć rodzicom. Z tego powodu chodził smutny i płakał cicho po kątach. Kiedy zauważyła to jego mama, z płaczem wyznał jej całą prawdę. Mama powiedziała, że źle zrobił, ale dobrze, że się przyznał, przytuliła synka i powiedziała, że wierzy, że to się już nie powtórzy. Misiowi kamień spadł z serca. Teraz mógł cieszyć się życiem, ponieważ nie skrywał już w sobie t ajemnicy, której bał się w yjawić. Nauczycielka podkreśla że kiedy się boimy, musimy z kimś porozmawiać, nie należy ukrywać swoich lęków.

5. POZNAWANIE CZYICHŚ UCZUĆ

Co możemy zrobić, gdy widzimy, że ktoś jest smutny?

Przykłady zabaw:

Nauczycielka wybiera jedno z dzieci i mówi mu na ucho , jakie uczucie ma przedstawić (smutek, radość, złość, r ozbawienie itp.). P ozostałe dzieci muszą zgadnąć, jaka to emocja.

Dzieci dobierają się w pary, jedno z nich udaje, że jest smutne, a drugie stara się je pocieszyć (głaskając, przytulając, mówiąc coś miłego itp.).

Nauczycielka prezentuje różne ilustracje. Dzieci starają się odgadnąć, jakie uczucia przeżywają przedstawione na nich postacie.

6. OKAZYWANIE SYMPATII

Co to jest sympatia? Jak ją okazujemy? Czy możemy być mili tylko dla niektórych, a obojętnie przechodzić obok innych?

Przykłady zabaw:

Dzieci dzielą się na grupki. Jedno z grupki jest miejscowym, a pozostała trójka to turyści, którzy zgubili się w obcym mieście. Miejscowy życzliwie odpowiada na zadawane przez podróżnych pytania. Nie może się niecierpliwić. Nie zapomina o uśmiechu na twarzy. Z uprzejmością wyjaśnia, w którym kierunku mają podążać turyści.

Dzieci siadają w kółku i po kolei muszą powiedzieć coś miłego osobie, która siedzi po ich prawej stronie.

Dzieci wykonują pracę plastyczną. Mają w wspólne materiały i muszą prosić, jeżeli coś jest im potrzebne. Ważne są tu słowa „proszę” i „dziękuję”. Nauczycielka mówi, że dzielić należy się z każdym, nie tylko z tymi, których lubimy.

7. RADZENIE SOBIE Z DOKUCZANIEM

Co to znaczy „dokuczać”? Jak sobie radzić z niemiłymi kolegami?

Przykłady zabaw:

Nauczycielka podaje przykłady zachowań (np. Jacek ciągnie Małgusię za włosy, Janek pomazał Karolowi zeszyt). Dzieci muszą ocenić sytuację i podać możliwe rozwiązanie danej sytuacji. Nauczycielka wyjaśnia, że nie należy na złośliwości odpowiadać złośliwościami. Lepiej o trudnej sytuacji poinformować dorosłych.

Dzieci układają wieżę z klocków, po czym jedno z nich niszczy pracę. Dzieci nie mogą w takiej sytuacji pobić kolegi, ani go nawzywać, ale wyjaśnić mu, że jeśli chce się z nimi bawić, powinien współpracować, a nie niszczyć. Dokuczając komuś, stajemy się nielubiani i wiele tracimy.

8. RADZENIE SOBIE Z WŁASNĄ ZŁOŚCIĄ

Czym jest złość? Jak się objawia i kiedy się złościć? Jak można wyładować złość w kulturalny sposób?

Przykłady zabaw:

Dzieci w parach. Jedno dziecko zabiera drugiemu zabawkę. Poszkodowany nie może przezywać kolegi ani go bić. Musi znaleźć inny sposób na rozładowanie

nie złości. Nauczycielka chwali dzieci, które poradziły sobie bez agresji i płaczu. Tłumaczy, że najpierw musimy zgłosić się do osoby do której, możemy skakać do góry, biegać, ale nie bić. Osoba, która robi nam krzywdę, źle postępuje. Jeśli będziemy odwzajemniać się tym samym, też się tacy staniemy.

Dzieci rysują na kartce to, co je denerwuje, a potem drą kartkę na kawałki.

9. DECYDOWANIE O TYM, CZY ZACHOWANIE JEST SŁUSZNE

Kiedy wiemy, że nasze zachowanie jest słuszne? Jak to rozpoznać?

Przykłady zabaw:

Nauczycielka opowiada dzieciom różne historyjki, np. „Tomek jest uczniem trzeciej klasy. Nauczycielka dyktuje uczniom krótki tekst do napisania. Tomek nie nadąża z pisaniem, więc rzuca ze złością zeszytem”. Czy Tomek słusznie postąpił? Jeśli nie, to co mógłby zrobić w tej sytuacji?

10. ROZWIĄZYWANIE PROBLEMÓW

Czym jest problem? Kiedy powstaje? Jak sobie radzić w problemowych sytuacjach?

Przykłady zabaw:

Nauczycielka czyta bajkę o trzech świnkach. Świnki miały problem ze złym wilkiem. Musiały znaleźć sposób na poradzenie sobie z niebezpieczeństwem. Najlepiej z problemem poradziła sobie najstarsza z nich. Włożyła najwięcej pracy w jego rozwiązanie. Trudne sytuacje są nieuniknione, ale nie warto się poddawać, czasami warto się natrudzić, aby pokonać problem raz na zawsze.

Pani opowiada historyjkę o chłopcu, który miał problem z nadwagą i koledzy śmiali się z niego. Dzieci podają propozycje rozwiązania jego trudnej sytuacji.

11. AKCEPTOWANIE KONSEKWENCJI

Co to są konsekwencje i z czym się wiążą?

Przykłady zabaw:

Nauczycielka podaje przykłady zachowań, np. „Jaś nie odrobił pracy domowej, Ola zjadła mnóstwo słodyczy, Zenek zniszczył rower koledze...”. Zadaniem dzieci jest stwierdzenie, jakie będą konsekwencje postępowania dzieci. Nauczycielka tłumaczy, że konsekwencje nie są karą, ale naturalnym skutkiem danego postępowania, należy je przyjąć bez narzekania. Konsekwencje nie wiążą się wyłącznie ze złym zachowaniem, ale również z dobrym.

Dzieci opowiadają o sytuacjach, w których komuś pomogły. Mówią, co dostały w zamian za pomoc. Konsekwencją ich zachowań nie musiała być nagroda materialna. Czyjaś radość powinna być wystarczającą nagrodą.